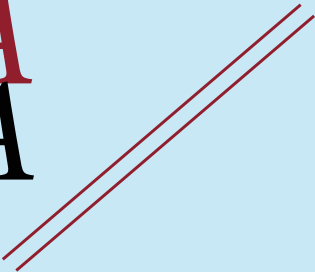

ACTA *POLITICA* ESTICA

Nr 14/ 2023

TALLINNA ÜLIKOOL

Nr 14 / 2023

ACTA POLITICA ESTICA

Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut
Riigiteaduste akadeemiline suund

NR 14 / 2023

ACTA POLITICA ESTICA

Acta Politica Estica

Koduleht: <https://publications.tlulib.ee/index.php/actapolitica>

Toimetus: <https://publications.tlulib.ee/index.php/actapolitica/about/editorialTeam>

E-post: actapolitica@tlu.ee

Väljaandja

Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

Riigiteaduste akadeemiline suund

Narva mnt 29, 10120 Tallinn

Tel: (+372) 6409 458

Autoriõigus: Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

Riigiteaduste akadeemiline suund, 2021

Autoriõigus: artiklite autorid, 2021

ISSN: 1736-2229

ISSN: 2228-4133 (võrguväljaanne)

SISUKORD

Raivo Vetik, Leif Kalev

Eessõna: Eesti rändekontekst ja MIRNet projekt5

Raivo Vetik

Sissejuhatus CEEMR erinumbri eestikeelsele tõlkele: rände
ja lõimumise uurimine staatiliste binaarsuste versus relat-
siooniliste väljade kaudu 10

Anne White

Mobiilsus, hargmaisuus ja integratsioon, kui rändekogemuse
komponendid: Poola-Ukraina juhtum. 18

Remus Gabriel Anghel, Ovidiu Oltean, Alina Petronela Silian

Paljud on mobiilsed, vähesed aga edukad: etnilise tunnuse-
ga seotud tagasiränne muutuvus Rumeenia kontekstis37

Georgiana Udrea, Gabriela Guiu

Vanemate tööränne mõju mahajäänud noorukite sotsiaalse-
tele, suhtlemis- ja hariduskogemustele56

Oksana Shmulyar Gréen, Charlotte Melander Ingrid Höjer

Ränne ja seotus paikadega: Rootsis elavate Kesk- ja Ida-Eu-
roopast pärit noorte mälestused ja tunded neile oluliste
paikade suhtes78

EESSÕNA: EESTI RÄNDEKONTEKST JA MIRNET PROJEKT

*Raivo Vetik,
Leif Kalev*

Käesolev eessõna koosneb kahest omavahel seotud osast. Esiteks kirjeldatakse Eesti rände- ja lõimumiskonteksti, käsitledes Baltikumi ajaloolist eripära, netosisserände pöördumist ning rände-, kodakondsus- ja lõimumispoliitika kujunemist ja selle valdavalt pragmaatilisi lahendusi. Teiseks tutvustatakse MIRNet projektieesmärke, teoreetilist lähtekohta ja temaatilist fookust Ida-Lääne rände ja sellega seotud lõimumise uurimisele, mida illustreerivad ajakirja Central and Eastern European Migration Review erinumbrist „Relocating East–West Migration and (Im)Mobilities“ eestikeelde tõlgitud artiklid.

EESTI RÄNDEKONTEKST

Eestiga seotud rännet käsitletakse sageli Kesk- ja Ida-Euroopa riikide laiemas kontekstis. Samas iseloomustavad Eesti rändemustreid ka mitmed erijooned, millest mõned on ühised teiste Balti riikidega, teised aga spetsiifilised. Üheks oluliseks eripäraks oli Baltikumi kuulumine Nõukogude Liitu. Nõukogude perioodil toimunud ulatuslik sisseränne suurendas venekeelse elanikkonna osakaalu, mistõttu oli Eesti rahvastik 1991. aasta taasiseseisvumise hetkel etniliselt väga mitmekesine: etniliste eestlaste osakaal moodustas vaid 61,5%, võrreldes ligikaudu 90%-ga enne Teist maailmasõda ning 97%-ga vahetult selle lõpul (Vetik 1993).

Selline rahvastiku koosseis tähendas, et 1990. aastate alguse väljaränne ei suundunud üksnes jõukamatesse lääneriikidesse, vaid ka itta, eeskätt Venemaale. Pere- ja tööränne endise NSV Liidu aladelt on püsinud olulisel kohal ka hilisematel kümnenditel (Statistikaamet 2024). Samas, kuigi poliitilises ja avalikus retoorikas on pikka aega rõhutatud Teise maailmasõja ajal Läände põgenenud eestlaste ja nende järeltulijate võimalikku tagasirännet, on tegelik tagasiränne olnud suhteliselt tagasihoidlik, ehkki väliseestlaste hargmaisuus on jätkuvalt märkimisväärne.

Eesti riigi lõimumispoliitikat hakati kujundama 1990. aastate teisel poolel ning selle keskmes on olnud Nõukogude perioodil saabunud venekeelsed sisserändajad ja nende järeltulijad. Kuigi läänest saabunud rändajate arv kasvas järk-järgult nii eestlaste tagasirände kui ka nn Soome silla mõjul ning Euroopa Liiduga ühinemise järel suurenes ka uussisserändajate mitmekesisus, hakati neile süstemaatilisemat tähelepanu pöörama alles 2010.

aastate keskpaigas. Näiteks käivitati uussisserändajate kohanemisprogramm 2015. aastal (Kalev 2015). Keskseks lõimumispoliitiliseks arenguks on olnud osaline eestikeelse õppe rakendamine venekeelsetes gümnaasiumides aastatel 2007–2011 ning üleminek ühtsele eestikeelsele koolisüsteemile, mis algas 2024. aastal ja kestab kavakohaselt kuni 2032. aastani (Haridus- ja Teadusministeerium 2024).

Võrreldes teiste Balti riikidega toimus rändepööre Eestis suhteliselt varakult: sisseränne hakkas väljarännet ületama juba alates 2015. aastast. Kuigi Kesk- ja Ida-Euroopas leidub ka teisi varase rändepöördega riike, oli Eesti selles osas regiooni eesotsas. Viimastel aastatel on sisserännet oluliselt suurendanud Ukraina sõjapõgenike vastuvõtmine, kuigi 2024. aastaks võib täheldada märke sisserände tempo aeglustumisest. Koosmõjus madala sündivusega on eestlaste osakaal rahvastikus, mis oli vahepeal lähenenud 70%-le, hakanud taas vähenema (Statistikaamet 2024). Paradoksaalsel kombel keskendus märkimisväärne osa 2010. aastate poliitilisest retoorikast Euroopa rändekriisi kontekstis Eestisse ümberpaigutatud ja -asunud kultuuriliselt eristuvatele rändajatele, kellest paljud lahkusid Eestist suhteliselt kiiresti. Tegelik netosisseränne on seevastu olnud suurel määral endise NSV Liidu taustaga.

Eesti kodakondsus- ja rändepoliitikat iseloomustab teatav vastuolulisus. Kuigi kodakondsusseadus keelab mitmikkodakondsuse, puuduvad selle keelu tõhusad rakendamismehhanismid ning praktikas on seda käsitletud pigem väärtusnormina (Vaher 2014). Selle tulemusel eksisteerivad kõrvuti otsesed meetmed naturaliseerunud kodanike suhtes ja ebamäärane regulatsioon sünnijärgsete kodanike suhtes, kellelt kodakondsust põhiseaduse kohaselt ära võtta ei saa ning kelle suhtes muid sanktsioone ei ole kehtestatud (vt nt Kalev 2006). Sarnast ambivalentsust võib täheldada ka rändepoliitikas, kus julgeolekust lähtuv retoorika käib käsikäes sisserände piirarvu ulatuslike eranditega majandusarengu soodustamiseks. Kuigi juba üle kümne aasta on arutletud selgema ja sidusama poliitika kasuuna kujundamise üle, on olemasolev olukord osutunud poliitiliselt toimivaks ning praktikas piisavalt paindlikuks, mistõttu sisulised reformid ei ole saanud laiemat toetust.

Kokkuvõttes iseloomustab Eesti rändekonteksti viimased kümme aastat kestnud netosisseränne, rahvastiku kasvav mitmekesisus ning aeglane, kuid järjepidev lõimumine. Kodakondsus-, rände- ja lõimumispoliitikat raamib tugev normatiivne retoorika, mille taustal rakendatakse praktikas pigem eklektilisi ja pragmaatilisi lahendusi. Sellised omapärad asetavad Eesti küllaltki sarnasesse positsiooni paljude Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega, mistõttu on meil kasulik suhestuda ka laiemate ida-läänesuunalise rände kogemustega.

MIRNET PROJEKT: EESMÄRGID, TEOREETILINE RAAMISTIK JA KÄESOLEV TÕLKEKOGUMIK

Eesti kui ühe väikseima Euroopa Liidu liikmesriigi eripärane rändekontekst – mida iseloomustab ühelt poolt üks suuremaid välismaal sündinud elanike osakaale EL-is ja teiselt poolt suhteliselt kõrge väljaränne elaniku kohta – tingis vajaduse arendada rände- ja lõimumisuuringuid süstemaatilisemal ning rahvusvaheliselt konkurentsivõimelisemal tasemel. Aastatel 2015–2024 lisandus sellele kiire kasv nii töörande voogudes kui ka

varjupaigataotlejate vastuvõtmise vajaduses. Just nende väljakutsetega seoses käivitati 2019. aastal Tallinna Ülikoolis Euroopa Liidu Horisont 2020 programmi raames rahastatud projekt nimega MIRNet (Migration and Integration Research Network). Projekti põhieesmärk oli luua Tallinna Ülikoolis teaduslik ja institutsionaalne baas, mis võimaldaks kujuneda rahvusvaheliselt tunnustatud rände- ja lõimumisuuringute kompetentsikeskuseks koostöös Sussexi Ülikooli (Suurbritannia), Roskilde Ülikooli (Taani) ja Tampere Ülikooliga (Soome).

MIRNet projekti keskne siht oli vastata kahele struktuursele probleemile. Esiteks on rände- ja lõimumisuuringud paljudes Lääne-Euroopa juhtivates teaduskeskustes koondunud suletud ja püsivatesse konsortsiumidesse, kus domineerivad traditsiooniliste sisseränderiikide uurimisasutused. Teiseks on märkimisväärne osa rändeuuringutest keskendunud liikumistele globaalsest lõunast põhja, samas kui Ida-Lääne ränne Euroopas – kuigi sotsiaalselt, majanduslikult ja poliitiliselt äärmiselt mõjukas – on jäänud suhteliselt alauurituks. MIRNet projekt püüdis neid kitsaskohti ületada, tugevdades teadusvõrgustikke ja uurimisvõimekust, mis on Eesti asukoha tõttu eriti sobiv Ida-Lääne rände uurimiseks.

Projekti viis põhieesmärgi sõnastati järgmiselt:

1. Rajada Tallinna Ülikoolis uurimissuund, mis tegeleks Ida-Lääne rände ja lõimumisega seotud teemadega kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil.
2. Tõsta rände- ja lõimumisuuringute kvaliteeti ja mahtu koostöös projekti partneritega, pöörates erilist tähelepanu varajase karjääri uurijate toetamisele.
3. Tugevdada rahvusvahelisi teadusvõrgustikke ning suurendada Tallinna Ülikooli ja partnerasutuste nähtavust Euroopa teadusruumis.
4. Suurendada rahastamisvõimekust rände- ja lõimumisuuringute valdkonnas nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil.
5. Arendada teadustulemuste levitamise ja teaduspõhise poliitikanõustamise oskusi.

MIRNet projekti teoreetiliseks ja metodoloogiliseks lähtekohaks oli relatsioonilise sotsiaalteaduse paradigma. Projekti kolm aluspõhimõtet – fookus Ida-Lääne rände dünaamikale, interdistsiplinaarsus ja poliitikakujunduslik relevantsus – lähtuvad arusaamast, mille kohaselt tuleks sotsiaalteaduste uurimisobjekti mõtestada mitte staatiliste entiteetide, vaid dünaamiliste suhete võtmes. Need hõlmavad muuhulgas majanduslikke, poliitilisi ja geograafilisi suhteid ida ja lääne vahel, suhteid erinevate teadusdistsipliinide ja institutsioonide vahel ning suhteid teadusliku teadmise ja poliitikakujundamise vahel.

Relatsioonilise lähenemise keskseks tunnuseks on sotsiaalse ontoloogia ja kausaalsuse mõtestamine toimijate positsioneerimispraktikate võtmes asümmeetrilistel sotsiaalsetel väljadel (Emirbayer 1997). Seda paradigmat on arendatud ka meie endi uuringutes, ühendades ühiskonna lõimumise uurimisel sotsiaalseid, sotsiaalpsühholoogilisi ja poliitikakujunduslikke perspektiive, sealhulgas Bourdieu' sotsiaalse välja kontseptsiooni abil (Vetik

2017, 2019, 2023). Poliitikakujundamise kontekstis leiab relatsiooniline lähenemine rakendust valitsetuse teooriates (Kooiman 2003; Kjær 2004; Bell ja Hindmoor 2009), kus rõhk on erinevate toimijate vastastikutel suhetel ja koordineeritud tegevusel.

MIRNet projektis ei käsitletud relatsioonilisust üksnes uurimistegevuse teoreetilise alusena, vaid ka projektiga seotud võimekuste arendamise keskse printsiibina. Nii nähti projektiteadusüritusi, koostöömehhanisme ja strateegiaplaneerimist partnerite positsioneerimise ja ümberpositsioneerimise protsessidena erinevatel sotsiaalsetel väljadel - Euroopa teadusruumis, poliitikakujundamise väljal ja avalikus sfääris. Selline lähenemine võimaldas käsitleda projektitegevusi mitte pelgalt teadmussiirde, vaid ka institutsionaalse ja sümboolse võimuga seotud interaktsiooni võtmes. Tegevused toimusid ning mõju taotleti kolmel omavahel seotud tasandil: institutsionaalsel tasandil (Tallinna Ülikool), transdistsiplinaarsel võrgustikutasandil (projektipartnerite koostöö) ning makrotasandil rände- ja lõimumisuuringute jaoks olulistel väljadel, nagu Euroopa teadusruum, poliitikakujundamine ja avalik arutelu. Kõiki neid tasandeid ühendas eesmärk tugevdada uurimisvõimekust, võrgustikke, innovatsiooni ning teadustulemuste levitamist.

MIRNet projekti temaatiline fookus oli Ida-Lääne teljel toimuv ränne ning sellega seotud lõimumisprotsessid. Projekti raames suunati uurimis- ja koostöötegevus eeskätt järgmistele valdkondadele: muutuvad mobiilsusmusterid, sealhulgas mobiilsuse ja hargmaisuse käsitlused Euroopa Liidu siseses liikumise kontekstis; hargmaised võrgustikud kui sotsiaalne ja institutsionaalne ressurss ning nende roll riiklike poliitikate ümbermõtestamisel; populismi tõus rände- ja lõimumispoliitikas ning selle diskursiivsed mehhanismid; rände haldamise probleemid ja ebaõnnestumised, eriti 2015. aasta rändekriisi järel; kodakondsus kui poliitilise kuuluvuse, staatuse ja toimevõime analüütiline kategooria; lõimumispoliitikate sotsiaalne ja kultuuriline kontekst Euroopa rahvusriikides.

Käesolev APE erinumber sisaldab valitud artiklite tõlkeid ajakirja Central and Eastern European Migration Review erinumbrist pealkirjaga „Relocating East-West Migration and (Im)Mobilities“ (11. kd, nr 2, 2022). Valitud artiklid on otseselt seotud MIRNet projekti temaatiliste ja teoreetiliste lähtekohtadega ning demonstreerivad relatsioonilise metateooria rakendusvõimalusi Ida-Lääne rände ja lõimumise uurimisel. Loodame, et käesolev erinumber innustab nii Eesti rändeuurijaid kui ka poliitikakujundajaid laiendama oma analüütilist repertuaari ning toetab teaduspõhiste ja praktiliselt rakendatavate lahenduste kujunemist mobiilsuse, mitmepaiksuse kuuluvuse ja lõimumise valdkonnas 21. sajandi Eestis.

VIITED

Bell, Stephen; Hindmoor, Andrew. 2009. *Rethinking Governance: The Centrality of the State in Modern Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eesti Rahvusringhääling. 2024. Piiravuga määratud tähtjalisi elamislube võib tänava mitusada üle jääda. Kättesaadav: <https://www.err.ee/1609484539/piiravuga-maaratud-tahtjalisi-elamislube-voib-tanava-mitusada-ule-jaada> (15.10.2024)

- Emirbayer, Mustafa. 1997. Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology* 103(2), 281–317.
- Haridus- ja Teadusministeerium. 2024. Eestikeelsele haridusele üleminek. Kättesaadav: <https://www.hm.ee/uleminek>(15.10.2024)
- Leif, Kalev. 2006. *Multiple and European Union Citizenship as Challenges to Estonian Citizenship Policies*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Leif, Kalev. 2015. Rändepoliitika eesmärgistamisest. *Riigikogu Toimetised* 31, 124–135.
- Kjær, Anne Mette. 2004. *Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Kooiman, Jan. 2003. *Governing as Governance*. London: Sage.
- Statistikaamet. 2024. Statistikaameti andmebaas. Vaadatud 15.10.2024.
- Vaher, Ken-Marti. 2013. Kas Eesti võiks lubada topeltkodakondsust? *Eesti Päevaleht*, 11.06.2013. Vaadatud 15.10.2024.
- Vetik, Raivo. 1993. Ethnic Conflict and Accommodation in Post-Communist Estonia. *Journal of Peace Research* 30(3), 271–280.
- Vetik, Raivo; Raudsepp, Maaris; Kruusvall, Jüri; Kus-Harbord, Larissa; Makarova, Marianna; Valk, Aune. 2017. Intercultural Relations in Estonia. Lk 59–80 kogumikus: Berry, John W. (toim.) *Mutual Intercultural Relations*. Cambridge University Press.
- Vetik, Raivo. 2019. National Identity as Interethnic (De)mobilization: A Relational Approach, Ethnopolitics, DOI: 10.1080/17449057.2019.1613065
- Vetik, Raivo. 2023. Field relationalism versus process relationalism in citizenship studies. *Citizenship Studies* 27(3), 365–384, DOI: 10.1080/13621025.2023.2171253.

SISSEJUHATUS CEEMR ERINUMBRI EESTIKEELSELE TÕLKELE: RÄNDE JA LÕIMUMISE UURIMINE STAATILISTE BINAARSUSTE VERSUS RELATSIOONILISTE VÄLJADE KAUDU

Raivo Vetik

TEOREETILINE TAUST

Euroopa sisese Ida-Lääne suunalise rände ja sellega seotud lõimumise teemad on viimastel aastakümnetel nihkunud paljude uurijate huvikeskmesse. Kui EL laienemisjärgne kirjandus mõtestas rännet ühesuunalise liikumisena „perifeeriast“, „tsentrisse“, mida motiveerisid eelkõige palgaerinevused ja tööturuvõimalused (Favell 2008), siis uuem kirjandus räägib pigem hargmaistest ja ajaliselt põimunud suhtevõrgustikest, mida kujundavad inimeste erinevad võimalused, identiteetide paljususe ning muutuvad geopoliitilised jõu-vahekorrad (Morawska 2013). See tähendab, et klassikalised analüütilised eristused, nagu „saatja-“ versus „vastuvõtjariigid“ või „ajutine“ versus „püsiv“ ränne, on muutunud ebapiisavaks, et tabada Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest (edaspidi KIE) lähtuva rände reaalselt pilti. Seega on paratamatu, et binaarsete analüütiliste vastanduste asemel on rändeuuringute metateoorias esile kerkinud pigem rändeprotsesside relatsioonilised käsitlused (Glick Schiller 2015; Amelina ja Faist 2012). Rännet ei mõisteta enam mitte kui selge alguse ja lõpuga ühekordset ümberasumist, vaid kui omavahel seotud erinevate väljade – mobiilsus, hargmaise hõivatuse, lõimumise – dünaamilist kogumit.

Kirjeldatud metateoreetiline nihe relatsioonilisuse suunas väljendub ka konkreetsete rändeprotsesside mõtestamisele orienteeritud teooriates, mis on alates Euroopa Liiduga ühinemise perioodist märkimisväärselt edasi arenenud. Algselt keskenduti paljudest KIE lähteriikidest massilise väljarände selgitamisele neoklassikalise majandusteooria abil, raamistades rändajaid eelkõige kui „ratsionaalseid toimijaid“, kelle huviks on oma sissetuleku maksimeerimine (Borjas 1989). See lähenemine osutus aga ebapiisavaks, sest ei suutnud tabada postsotsialistliku mobiilsuse sotsiaalkultuurilist ja emotsionaalset konteksti.

Oluline teoreetiline murrang tekkis seoses **hargmaisuse** (*transnationalism*) mõiste kasutuselevõtuga. Tuginedes Baschi, Glick Schilleri ja Szanton Blanci alustajavale tööle (Basch, Glick Schiller ja Szanton Blanc 1994), hakati KIE rändeuuringutes kaardistama, kuidas inimesed mitmepaiksetel sotsiaalsetel väljadel tegelikult toimivad (Pries 2008;

Vertovec 2009). Empiirilised uuringud näitasid, et paljud KIE rändajad ei assimileeru vastuvõtvasse ühiskonda ega katkesta täielikult sidemeid oma koduriigiga, vaid osalevad edasi-tagasi liikumises, säilitades majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised sidemed mõlemal pool piiri (Engbersen jt 2013). Selgus, et KIE konteksti eripäraks olevad rände geograafiline lähedus ja Euroopa Liidu soodne mobiilsusrežiim võimendasid hargmaistumist, muutes selle erandist normaalsuseks (Glorius, Grabowska-Lusinska ja Kuvik 2013).

Rände kirjandusega analoogne areng on toimunud ka **lõimumise** mõtestamisel ja uurimisel, sest ka siin ei suutnud varasemad mudelid arvestada KIE rände ja sellega seotud lõimumise unikaalset iseloomu (Castles jt 2002; Penninx ja Garcés-Mascareñas 2016). Nagu King (2002) ja mitmed teised uurijad märkisid, oli paljude KIE rändajate jaoks ränne lühiajaline projekt pikaajaliste eesmärkide saavutamiseks kodus või pikaajaline strateegia jätkuvaks mobiilsuseks. See viis alternatiivsete teoreetiliste mõistete sissetoomiseni, nagu „**translokaalsus**“ (Brickell ja Datta 2011) ja „**hargmaine lõimumine**“ (Morawska 2003), mis lähtuvad eeldusest, et rändajad võivad olla samaaegselt sotsiaalselt lõimitud mitmesse paika. Need kontseptsioonid on väljakutseks klassikalisele lõimumisteooriale, mis eeldas lineaarset kohanemisprotsessi vastuvõtva ühiskonna normide ja väärtustega.

Nii KIE rände kui ka lõimumise kirjanduses kohtab üha enam **sotsiaalse ebavõrdsuse ja kihistumise** uurimisele pühendatud käsitlusi (Nowicka 2013). Postsotsialistlik üleminekuajaperiood ise oli oluline faktor, mis võimendas võimaluste ebavõrdsust, viies väga erinevate rändemustriteni. Uute teemade esilekerkimine – näiteks rände „feminiseerumine“ hooldustöös (Lutz 2011) ja „ajude äravool“ (Kahanec ja Zimmermann 2010) kinnitab nimetatud trendi. Selle keskseks märksõnaks on kujunenud **interseksionaalne lähene-mine**, mis võtab arvesse erinevate sotsiaalsete kategooriate – sugu, klass, etniline kuuluvus, vanus jne. koosmõju rände ja lõimumisega seotud protsessidele (Anthias 2012).

Ajakirja *Central and Eastern European Migration Review* erinumbrist „Relocating East-West Migration and (Im)Mobilities“ (Vol. 11, No. 2, 2022) eestikeelse ajakirja *Acta Politica Estica* erinumbrisse tõlgitud artiklid illustreerivad nimetatud metateoreetilist ja teoreetilist nihet, tuues esile rände ja lõimumisega seotud nähtuste vastastikuse sõltuvuse ning sidudes ühelt poolt makrotasandi struktuursed ning teiselt poolt mikrotasandi emotsionaalsed rände ja lõimumise aspektid. Autorid küsivad, kuidas erinevad grupid konstrueerivad ja kogevad rändajaks olemist (White), kuidas etniline kuuluvus mõjutab tagasirände edukust (Anghel jt), kuidas saavad lapsed hakkama olukorras, kus nende vanemad on välismaal tööl (Udrea ja Guiu) ning kuidas noorukieas migrandid loovad kuuluvustunnet hargmaiste kogukondade kontekstis (Shmulyar Gréen jt). Tervikuna illustreerib antud erinumber relatsioonilise sotsiaalteaduse metateoreetilist eeldust, mille kohaselt on rändaja mitte lihtsalt abstraktne indiviid, kes lähtub ratsionaalsetest valikutest, vaid omavahel seotud relatsiooniliste väljade kontekstis toimiv subjekt, kelle eluvalikuid mõjutavad lisaks struktuursele positsioonile erinevatel sotsiaalsetel väljadel ka nende toimevõime ning identiteedi ja afektiivsusega seotud faktorid.

ARTIKLITE ÜLEVAADE

Erinumbri avab **Anne White'i** rändeteooriasse panustav artikkel „Mobiilsuse, hargmaisuse ja lõimumise kontiinumid kui rändekogemuse komponendid: interseksionaalne Poola-Ukraina juhtumiuuring“. White pakub välja uue kontseptuaalse raamistiku, mis mõtestab rändajaks olemise kolme omavahel seotud sotsiaalse välja seoste kaudu – need on mobiilsus, hargmaisus ja lõimumine. Tuginedes intervjuudele Ukraina rändajate ja Poola tagasipöördujatega Poolas, väidab ta, et nimetatud väljade positsioonid ei ole determineeritud ainuüksi inimese etnilise kuuluvuse poolt, vaid kujunevad individuaalse biograafia, struktuursete tingimuste ja sotsiaalsete identiteetide seoste kaudu.

White'i juhtumiuuring illustreerib, kuidas rändajad neil väljadel ja erinevatel ajaperioodidel ennast positsioneerides toimivad. Näiteks võib meessoost Poola tagasipöörduja distantseerida end edasisest võimalikust rändest, rõhutades oma kohalikku kuuluvust, samas kui Ukraina rändajast õpetaja võib arendada hübriidset Poola-Ukraina identiteeti. White'i raamistik vastandub staatilisele kategooriapõhisele lähenemisele, julgustades rändajaks olemist mõtestama dünaamilise ja situatiivse protsessina. Tema artikkel rikastab hargmaisuse teoreetilist arutelu, demonstreerides, et rändepraktikad ja lõimumisprotsessid eksisteerivad koos, mitte isoleeritult (vt Levitt ja Glick Schiller 2004). Kasutades interseksionaalsuse ideed (Anthias 2012), mõtestab White mobiilsusega seotud ebavõrdsuse allikaid nende seoste võtmes ja kujundab analüütilise raamistiku, mis sellega arvestab. White'i töö resoneerub ka nn „uue mobiilsuse paradigmaga“ (Sheller ja Urry 2006; Cresswell 2010), mis kritiseerib staatilisi käsitlusi ja rõhutab rände, kohanemise ja võimu seoseid.

Teine artikkel, **Remus Gabriel Angheli, Ovidiu Olteani ja Alina Petronela Siliani**, „Paljud on mobiilsed, vähesed aga edukad: etnilise tunnusega seotud tagasiränne muutuvus Rumeenia kontekstis“, asetab oma uurimisfookuse tagasirändele. Mitmekultuurilises Rumeenia linnas Sebeşis läbiviidud projekt analüüsib, miks tagasiränne toob mõnele grupile edu, kuid teisele mitte. Autorid võrdlevad kolme eristuva etnilise grupi trajektoore – need on rumeenlased, etnilised sakslased ja romad. Anghel ja kolleegid pakuvad detailse analüüsi selle kohta, kuidas etniline kuuluvus kujundab nimetatud gruppidesse kuuluvate rändajate taaslõimumise tulemuslikkust.

Nende uurimistulemused seavad küsimuse alla optimistlikus tagasirände narratiivis peituva eelduse, mis näeb seda otseteena parema elujärjeni (vt Dustmann ja Weiss 2007). Selle asemel näitavad autorid, et tagasipöördumine on etniliselt mõjutatud: rumeenlased, sakslased ja romad erinevad oma taaslõimumise trajektoories märkimisväärselt, sest neil on ebavõrdne ligipääs majanduslikele ressurssidele, kohalikele tööturgudele ja sotsiaalsele võrgustikele. Suurema majandusliku, sotsiaalse või sümboolse kapitaliga tagasipöördudajad on paremas positsioonis, et konverteerida oma rändekogemus ettevõtlusvõimaluseks või sotsiaalseks mobiilsuseks (Levitt 1998).

Seega panustab antud artikkel taaslõimumise kirjandusse, käsitledes tagasipöördumist mitte pelgalt indiviidi tasandi nähtusena, vaid etniliselt ja struktuurselt vahendatud protsessina. Autorid toovad esile, kuidas kohalikud olud kas võimaldavad või piiravad mobiilsusega seotud sotsiaalsete ja majanduslike eeliste konverteerimist pikemaajaliseks edukuseks. Uuring rõhutab vajadust relatsioonilise analüüsi järele, sidudes mobiilsuse,

sotsiaalse staatuse ja võimusuhte dünaamika. Artikkel panustab romade mobiilsuse uurimisse (Matras 2013), mida on senses KIE rändekirjanduses suhteliselt vähe käsitletud.

Georgiana Udrea ja Gabriela Guiu artikkel kannab pealkirja „Vanemate töörande mõju mahajäänud noorukite sotsiaalsetele, kommunikatiivsetele ja hariduslikele kogemustele“. Autorid keskenduvad Rumeenia maapiirkondade noorukitele, kes on jäänud oma kodumaale, samal ajal kui nende vanemad on välismaal töörandel. Artikkel paigutub jõudsalt kasvavasse hargmaiste perede kirjandusse (Baldassar ja Merla 2014), kirjeldades nii mahajäänud laste agentsuse kui ka haavatavusega seotud kogemusi. Tuginedes kvalitatiivsetele intervjuudele, näitavad autorid, kuidas noorukid korraldavad ümber oma igapäevaelu, mida iseloomustavad uued kohustused, muutunud pererollid ja välismaal viibivate vanematega suhtlemise võimalused (Graham ja Jordan 2011). Nad toovad välja erinevad toimumismustrid – kui mõned noorukid kogevad emotsionaalset pinget ja õpiraskusi ning kipuvad sattuma riskirühma kuuluvate eakaaslaste seltskonda, siis teised kohanevad ilma probleemideta, sest suudavad kujundada oma olukorra jaoks adekvaatsed toimetulekustrategiad.

Seega panustavad Udrea ja Guiu empiirilised leiud laiemasse debatti vanemate rände tagajärgedest laste heaolule ja tulevikuperspektiivile, pakkudes samas unikaalset sisevaadet Rumeenia maapiirkondade arengudünaamikasse. Oluline on autorite tähelepanu digitaalsete kommunikatsioonitehnoloogiate kasutamisele, mis võimaldavad nn „virtuaalset kaasvanemlust“ (Madianou ja Miller 2012). Artikkel pakub poliitikakujundajate jaoks olulisi ideid selliste tugistruktuuride kujundamise kohta, mis toetaksid vanemate kohaloluta laste toimetulekut.

Lõpetuseks pakuvad **Oksana Shmulyar Gréen, Charlotte Melander ja Ingrid Höjer** siisuka analüüsi nn „1,5.põlvkonnast“ (Rumbaut 2004) artiklis „Mobiilsus ja seos kohtadega: mälestused ja tunded seoses oluliste paikadega Rootsis elavate Kesk- ja Ida-Euroopa päritolu noorte seas“. Autorid uurivad, kuidas Rootsis elavad KIE päritolu noored loovad uusi ja säilitavad juba väljakujunenud emotsionaalseid sidemeid piiriülese toimumise kontekstis. Kasutades innovaatilisi visuaalseid meetodeid – joonistusi ja fotosid –, uurivad autorid, kuidas mälestused ja emotsionaalsed kogemused lapsepõlvega seotud paikadest mõjutavad nende identiteeti ja kuuluvust uues keskkonnas.

Artikkel demonstreerib, et mobiilsus ei pea tähendama kohakiindumuse kadumist. Selle asemel võib rääkida pigem erinevate kohtadega seotud suhete põimumisest – mälestused kodust eksisteerivad koos uute, sihtriigis kujunenud identiteetidega. Sellised kompleksed, mitmepaiksed emotsionaalsed seosed on väljakutseks traditsioonilistele lõimumisteooriatele, resoneerudes translokaalsuse kirjandusega (Brickell ja Datta 2011). Keskendudes noorte narratiividele ja piltidele, näitavad autorid, kuidas kuuluvust konstrueeritakse emotsioonide, kehatunud mälu ja igapäevaste praktikate kaudu. Metodoloogiliselt näitlikustab artikkel visuaalsete analüüsimeetodite võimalusi mobiilsuse afektiivse mõõtme uurimisel, mis standardsetes intervjuutehnikates jäävad pigem tabamatuks. Autorid panustavad nn „emotsionaalse pöörde“ (Boccagni ja Baldassar 2015) ja kohtade emotsionaalse geograafia kirjandustesse (Davidson jt 2005).

KOKKUVÕTE JA PERSPEKTIIV

Acta Politica Estica erinumbrisse valitud artiklid esindavad relatsioonilisest metateooriast lähtuvat alternatiivi Euroopas toimuva rände ja lõimumise uurimise traditsioonilistele narratiividele ja meetoditele. Need toovad esile asjaolu, et tööjõuvoogudega seotud makrotasandi statistika taga tuleks näha ka keerukaid sotsiaalseid ja psühholoogilisi protsesse, mis on seotud kuuluvuse, tõrjutuse ja kohanemisega. Keskendudes inimkogemuse erinevate tasanditega seotud asümmeetrilistele väljadele – alates Rumeenia roma tagasipöördujast kuni Poola ühiskonnas oma kohta otsiva Ukraina tööliseni – rõhutavad erinumbri artiklid, et ränne on mitte ühekordne akt, vaid keerukas ja mitmekihiline protsess. Selle tuumaks on inimeste kohanemine kiiresti muutuvmas maailmas, mis kujundab nii nende endi elusaatust kui ka lähte- ja sihtriikide ühiskondi.

Üldistades võib väita, et antud erinumbrisse valitud artiklid panustavad kaasaegsesse rändedebatti järgmistel viisidel.

Esiteks, väljakutse lineaarsele rändenarratiivile. Kõik neli artiklit lükkavad tagasi idee lihtsast A-st B-sse rändetrajektoorist, asendades selle pideva mobiilsuse ja mitmetasandiliste suhete esiletoomisega. White'i raamistik konstrueerib selle idee eksplitsiitselt erinevate väljade kogumina, samas kui Anghel ja tema kaasautorid näitavad, et isegi tagasipöördumine ei ole lihtsalt lõppsihtkoht, vaid nii individuaalsete kui ka struktuursete faktorite poolt tingitud taasmobiilsuse faas (vt Cassarino 2004). Shmulyar Gréen jt näitavad, et 1,5. põlvkonna jaoks on „koha“ tunnetamine ja mõtestamine oma olemuselt afektiivne konstruktsioon, mis ületab geograafilisi piire.

Teiseks, intersektsionaalse mõõtme esiletoomine. Mitmed erinumbri artiklid on pühenud noorematele põlvkondadele, keda KIE ränne mõjutab unikaalsel viisil. Kui Udrea ja Guiu keskenduvad *mahajäänud noorukitele* kui aktiivsetele toimijatele, kes kujundavad oma saatust päritoluriigis, siis Shmulyar Gréen jt uurivad *1,5.põlvkonda* vastuvõtvast riigis, tuues esile nende identiteeti mõjutavad lapsepõlve mälumaastikud. Nimetatud fookus toetab rändeuuringutes toimuvat nihet pere- ja lapsekeskse analüüsi suunas ning toob esile, et Ida-Lääne mobiilsuse mustrid on nii jätkuvad kui ka elutsükli jooksul muutuvad. Angheli jt töö etniseeritud tagasirändest demonstreerib, et Ida-Lääne teljel rändaja ei ole monoliitne kategooria, sest saatva ühiskonna ajaloost ja poliitikast tulenev ebavõrdsus mõjutab oluliselt välismaal omandatud majandusliku kapitali konverteerimise võimalusi. Siit tuleneb, et tagasirände ja taaslõimumise uuringud peaksid arvestama etnilist kihistumist kui olulist muutajat.

Kolmandaks, struktuursete faktorite ja agentsuse seostamine kui relatsioonilise lähenemise põhitunnus. Erinumbri artiklid demonstreerivad, et rändajad ei ole pelgalt struktuursete jõudude ohvrid ega ka täielikult autonoomsed ratsionaalsed toimijad, vaid neid tuleks näha nimetatud faktorite omavahelise seose võtmes (Emirbayer ja Mische 1998). White'i intersektsionaalne raamistik, Angheli jt etniliste gruppide võrdlus ja Udrea ning Guiu soorolle esiletoov analüüs näitab, kuidas erinevad sotsiaalsed positsioonid loovad mobiilsusele ja lõimumisele nii erinevaid võimalusi kui ka piiranguid. Nii Udrea ja Guiu kui ka Shmulyar Gréen jt toovad esiplaanile mobiilsuse subjektiivse ehk läbielatud kogemuse, mis vastandub rände ja lõimumise kirjeldamisele „mis juhtus“ küsimuse võt-

mes, uurides pigem kuidas rännet kogetakse ja mõtestatakse indiviidi tasandil ja tuues seega esile faktorid, mis makromajandusliku lähenemise puhul jäävad varju. Visuaalsete ja narratiivsete meetodite kasutamine avab uusi võimalusi afektiivsuse, mälu ja identiteedi seoste uurimiseks.

Praegu maailmas toimuvad geopoliitilised muutused näitavad, et Euroopa (k.a. Eesti) seisab silmitsi uute ümberasumise voogudega ja nendega seotud demograafiliste muutustega. Venemaa agressioonisõja tagajärjel tekkinud Ukraina pagulaslane muudab käesoleva erinumbri teemad – mobiilsuse mitmesuunalisus, hargmaised peresuhted, etniliselt kihistunud taasloomine ja emotsionaalne geograafia – eriti aktuaalseks. Loodame, et siin vahendatud artiklites esindatud relatsiooniliste väljade tüüpi lähenemine inspireerib ka Eesti rändeuurijsid keskenduma hargmaise mobiilsuse ja kohanemisega seotud mitme- paiksele kuuluvusele, afektiivsete seoste rollile ja interseksionaalsusele, mis defineerivad rändaja seisundit 21. sajandil.

VIITEALLIKAD

- Amelina, Anna; Faist, Thomas. 2012. De-Naturalizing the National in Research Methodologies: Key Concepts of Transnational Studies in Migration. *Ethnic and Racial Studies* 35(10), 1707–1724.
- Anthias, Floya. 2012. Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality. *Nordic Journal of Migration Research* 2(2), 102–110.
- Bagnoli, Anna. 2009. Beyond the Standard Interview: The Use of Graphic Elicitation and Arts-Based Methods. *Qualitative Research* 9(5), 547–570.
- Baldassar, Loretta; Merla, Laura (toim.). 2014. *Transnational Families, Migration and the Circulation of Care: Understanding Mobility and Absence in Family Life*. New York: Routledge.
- Basch, Linda; Glick Schiller, Nina; Szanton Blanc, Cristina. 1994. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Langhorne, PA: Gordon and Breach.
- Boccagni, Paolo; Baldassar, Loretta. 2015. Emotions on the Move: Mapping the Emergent Field of Emotion and Migration. *Emotion, Space and Society* 16, 73–80.
- Borjas, George J. 1989. Economic Theory and International Migration. *International Migration Review* 23(3), 457–485.
- Brickell, Katherine; Datta, Ayona (toim.). 2011. *Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections*. Farnham: Ashgate.

- Cassarino, Jean-Pierre. 2004. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants' Reintegration Revisited. *International Journal on Multicultural Societies* 6(2), 253–279.
- Castles, Stephen; Korac, Maja; Vasta, Ellie; Vertovec, Steven. 2002. *Integration: Mapping the Field*. Home Office Online Report 28/03. London: Home Office.
- Cresswell, Tim. 2010. Towards a Politics of Mobility. *Environment and Planning D: Society and Space* 28(1), 17–31.
- Davidson, Joyce; Bondi, Liz; Smith, Mick (toim.). 2005. *Emotional Geographies*. Aldershot: Ashgate.
- Dustmann, Christian; Weiss, Yoram. 2007. Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations* 45(2), 236–256.
- Emirbayer, Mustafa; Mische, Ann. 1998. What is Agency? *American Journal of Sociology* 103(4), 962–1023.
- Engbersen, Godfried; Grabowska-Lusinska, Izabela; Leerkes, Arjen; Snel, Erik; Burgers, Jack. 2013. On the Differential Attachments of Migrants from Central and Eastern Europe: A Typology of Labour Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(6), 959–981.
- Favell, Adrian. 2008. The New Face of East-West Migration in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34(5), 701–716.
- Glick Schiller, Nina. 2015. Explanatory Frameworks in Transnational Migration Studies: The Missing Multi-Scalar Global Perspective. *Ethnic and Racial Studies* 38(13), 2275–2282.
- Glorius, Birgit; Grabowska-Lusinska, Izabela; Kuvik, Aimee (toim.). 2013. *Mobility in Transition: Migration Patterns after EU Enlargement*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Graham, Elspeth; Jordan, Lucy P. 2011. Migrant Parents and the Psychological Well-Being of Left-Behind Children in Southeast Asia. *Journal of Marriage and Family* 73(4), 763–787.
- King, Russell. 2002. Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography* 8(2), 89–106.
- King, Russell. 2012. Geography and Migration Studies: Retrospect and Prospect. *Population, Space and Place* 18(2), 134–153.
- Levitt, Peggy. 1998. Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion. *International Migration Review* 32(4), 926–948.

- Levitt, Peggy; Glick Schiller, Nina. 2004. Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 38(3), 1002–1039.
- Lutz, Helma (toim.). 2011. *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. Farnham: Ashgate.
- Madianou, Mirca; Miller, Daniel. 2012. *Migration and New Media: Transnational Families and Polymedia*. London: Routledge.
- Matras, Yaron. 2013. Scholarship and the Politics of Romani Identity: Strategic and Conceptual Issues. *European Yearbook of Minority Issues* 10(1), 209–247.
- Morawska, Ewa. 2003. Immigrant Transnationalism and Assimilation: A Variety of Combinations and the Analytic Strategy It Suggests. Lk 133–176 kogumikus Joppke, Christian; Morawska, Ewa (toim.) *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. New York: Palgrave Macmillan.
- Morawska, Ewa. 2013. Structuring Migration: The Case of Polish Income-Seeking Travelers to the West. *Theory and Society* 30(1), 47–80.
- Nowicka, Magdalena. 2013. Positioning Strategies of Polish Entrepreneurs in Germany: Transnationalizing Bourdieu's Notion of Capital. *International Sociology* 28(1), 29–47.
- Penninx, Rinus; Garcés-Mascareñas, Blanca. 2016. The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept. Lk 11–29 kogumikus Garcés-Mascareñas, Blanca; Penninx, Rinus (toim.) *Integration Processes and Policies in Europe*. Cham: Springer.
- Pries, Ludger. 2008. Rethinking Transnationalism: The Meso-Link of Organisations. *Global Networks* 8(3), 291–305.
- Rumbaut, Rubén G. 2004. Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States. *International Migration Review* 38(3), 1160–1205.
- Sheller, Mimi; Urry, John. 2006. The New Mobilities Paradigm. *Environment and Planning A* 38(2), 207–226.
- Vertovec, Steven. 2009. *Transnationalism*. London: Routledge.

MOBIILSUS, HARGMAISUS JA INTEGRATSIOON, KUI RÄNDEKOGEMUSE KOMPONENDID: POOLA- UKRAINA JUHTUM.

Anne White

Et paremini mõista nüüdisajal sisserändajate ees seisvaid probleeme, kasutavad migratsiooniuurijad oma kvalitatiivuuringutes sageli mobiilsuse, hargmaistumise ja kohanemise (löimumise) kontseptsioone. Teadusringkondades loetakse neid kolme mõistet migrandiks olemise (ingl migranthood) põhitunnusteks. See hõlmab näiteks kodumaa külastamise planeerimist, suhete hoidmist kodumaale jäänud inimestega või sisseränderiigi riigikeele omandamist. Kvalitatiivintervjuude tulemusena on leitud, et iga migrandi saab paigutada tema unikaalsele kohale mobiilsuse, hargmaistumise ja kohanemise kontiinumites (pidevustes). Sisserändajate positsioneerimist kontiinumites hõlbustab see, et lisaks migrandi identiteedile on neil mitmeid teisi omavahel lõikuvaid sotsiaalseid identiteete (nt ühiskonnaklass, elutsükli staadium ja sugu), näiteks, kui sageli nad on mobiilsed ja millised on nende mobiilsusvõimalused. Artiklis on kasutatud Poolas läbiviidud intervjuusid ukrainlastest migrantide ja poolakatest tagasirändajatega, mille käigus uuriti, kas nende arvates on ukrainlaste ja poolakate rändekogemus nimetatud kolmes pidevuses sarnane.

Märksõnad: migrandiks olemine, Poola rändepööre, ukrainlased, hargmaisus, kohanemine, interseksionaalsus

SISSEJUHATUS JA TEOREETILINE TAUST

Käesolev artikkel käsitleb küsimust, kuidas kujuneb välja sisserändajate ühine identiteet, sõltumata nende lähte- ja sihtriikidest. Sageli määrab just konkreetse lähte- ja sihtränderiigi paar ära selle, kuidas inividid kogeavad rännet, ja seejuures on väga oluline vältida liigset üldistamist ning mitte teha alusetuid eeldusi teatud ühe sisserändajate rühma kohta teise rühma kohta käiva teabe baasil. Samas aitab individuaalset rändekogemust mõista sisserändajate kogemuste sarnasuste ja erinevuste väljaselgitamine hoolika empiirilise uurimise abil.

Kahtlemata on huvi mõista rändekogemuste sarnasusi ja erinevusi kannustanud paljusid kvalitatiivuuringute, sealhulgas võrdlusuuringute läbiviijaid, kuid kindlasti tuleks lähemalt uurida, kuidas migrandiks olemine haakub teiste identiteetidega. Käesolevas artik-

lis on välja pakutud mõned ideed, kuidas seda teha, ja seetõttu on artikkel oma fookuse poolest osaliselt metodoloogiline. Artikli esimeses osas vaadeldakse seda küsimust teoreetiliselt läbi mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise kui nn „migrandiks olemise“ põhi-komponentide. Kvalitatiivuuringutes kiputakse enamasti uurima konkreetsete rahvuste mobiilsust, hargmaisust ja kohanemist, näiteks Senegali või Ukraina migrantide hargmaiseid tavaid ja tagasirändekavatsusi. Sageli tundub, et rahvust peetakse tahtmatult mingiks eriliseks sõltumatuks muutujaks või põhiidentiteediks. Sellised teadlased nagu Anthias (2012) on kutsunud üles rahvust mitte üle tähtsustama. Selle asemel peaksime kohandama oma lähenemist ja käsitlema rahvust kui ühte identiteeti paljude identiteetide kogumist, mis sageli mängib olulist, kuid mitte määravat rolli inimese otsuses emigreeruda teise riiki või pöörduda kodumaale tagasi ja tema migrandiks olemise kogemuses. Vastupidi, alati on kasulik määrata kindlaks, kus migrant mobiilsuse, hargmaisuse ja lõimumise kontiinumites asub. See on sisserändajaks olemise sisu. Rahvus võib aidata määrata sellist asukohta, kuid seda võimaldavad teha ka teised sotsiaalsed identiteedid nagu sugu või vanus.

Artikli esimene osa käsitleb seda mõtet detailsemalt ja seda ilmestab minu enda uuring. Kuna alati on kasulik kontrollida abstraktseid ideid, kogudes tõestusmaterjali selle kohta, mida sisserändajad tegelikult mõtleavad, teevad ja ütlevad, on artikli teises osas detailsemalt kirjeldatud minu uurimistöö tulemusi, kus uuringus osalejad rääkisid sellest, mida tähendab nende jaoks olla sisserändaja mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise tähenduses. Loomulikult ei kasutanud nad sellest rääkides üldjuhul neidsamu mõisteid. Artikkel põhineb uuringul, mille ma viisi läbi Poolas poolakatest tagasirändajatega ja ukrainlastega aastatel 2019–2022. Paljud intervjuueeritavad võrdlesid migratsiooni Poolas ja Ukrainas ja nende kirjeldused oma elust tõestavad, et Poola ja Ukraina migratsioonil on palju ühist ja see võimaldab tõmmata mitmeid paralleele. Samas rõhutasid uuringus osalejad teatud sarnasusi rohkem kui teisi. Artikli lõpuosas käsitletakse selle põhjust mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise seisukohast.

Pagulane, rahvusvaheline üliõpilane ja hooajaline puuviljakorjaja on kõik eri liiki sisserändajad. Siiski on neil mõned ühised tunnused lisaks sellele, et nad on vastavalt rände definitsioonile ületanud riigipiiri punktist A punkti B, kuhu nad jäävad vähemalt teatud ajaks. Migrandiks olemine ei tähenda ainult geograafilist piiriülese asukoha muutust, vaid ka sotsiaalse identiteedi muutust. Nagu muudelgi identiteetidel, on ka sellel kaks poolt – konkreetse migrandi eneseidentiteet ja teiste poolt talle omistatud identiteedid (Pierik 2004). Sotsiaalsed identiteedid kujunevad välja aja jooksul ja lisaks inimese isiklikule kogemusele mõjutavad neid ka poliitilised ja majanduslikud sündmused; näiteks praeguste Poola ja Ukraina migrantide puhul on sellisteks sündmusteks Brexit või Venemaa invasioon Ukrainasse 2022. aastal.

On mitu põhjust, miks peaks proovima sõnastada migrandiks olemist või migrantlust, kasutades mõnede migratsiooniteadlaste lemmikterminit (näiteks Mas Giralto 2020). Esiteks, migrandiks olemise parem mõistmine aitab tuua selgust nüüdisaja rändesuundumuste keerulisse maailma. Teiseks aitab see kvalitatiivuurijatel mõista individuaalseid intervjuueeritavaid ilma tüpoloogiat kasutamata. Käsitledes migrandiks olemist sotsiaalse identiteedina saab intersektsionaalse lähenemisega hinnata, kuidas see haakub teiste identiteetidega ja kaardistada konkreetse migrandi koht rände teljestikus. Väga sageli segatakse

omavahel mõisted „sisserändaja“ ja „rahvus“, kuid samamoodi nagu sisserändel puudub sageli rahvuslik komponent, on migrandiks olemine eraldiseisev analüütiline kategooria. Nagu eespool kirjeldasime, võib „migrandiks olemise“ identiteet sõltuvalt kontekstist ristuda paljude teiste võimalike asjassepuutuvate identiteetidega, tänu millele võib olla lihtsam paigutada konkreetne sisserändaja mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise kontinuumidesse. Nendeks identiteetideks on näiteks sotsiaalne klass, vanus ja elutsükli staadium, sugu ja kodakondsus ning see, kas migranti liigitatakse Ida-Euroopa, Lääne-Euroopa või Lõunariikide migrandiks.

Selliseid identiteete on palju seetõttu, et rändepopulatsioonid on sageli sotsiaaldemograafiliselt eripalgelised. Võrgustikuteooria põhjal saab ennustada, et aja jooksul muutub ränne vähem valivaks, kuna välja rändab üha rohkem lapsi ja vaesemaid ja/või vanemaid inimesi. See protsess võib toimuda isegi paari aastaga, nagu juhtus Poolas ja Rumeenias peale nende riikide liitumist Euroopa Liiduga. Rände mitmekesisust tõestab ka Ukraina töö-, pere- ja õpperänne Poola enne 2022. aastat (Górny, Kołodziejczyk, Madej ja Kaczmarczyk 2019). Rännet hakatakse vaatama kui suhteliselt riskivaba elatise teenimise viisi, osaliselt seetõttu, et 21. sajandi sotsialvõrgustikud on väga tõhusad ja välismaal elamisel ajal on võimalik säilitada aktiivseid suhteid kodumaaga (White 2016). See seletab, miks mõned migrandid ei pea hargmaisust probleemiks (King, Lulle, Parutis ja Saar 2018). Kvalitatiiv- ja kvantitatiivuuringu põhjal saab öelda, et paljud eri tüüpi inimesed Euroopas on teinud väljarändeotsuse rohkem kui ühel põhjusel (King ja Okólski 2019: 20).

Võib väita, et ELi kodanikud, kes liiguvad Euroopa piires, ei sobi migrandiks olemist käsitleva artikli subjektideks, kuna nad ei ole tegelikult migrandid. ELi jaoks on mugav eristada mobiilsed ELi kodanikke ja kolmandatest riikidest pärit migrante, kuid see ei ole ainult mugavuse küsimus, kuna täiend „mobiilne“ on sageli sisutühi. Paljud Lääne-Euroopast pärit ELi migrandid, eriti spetsialistid, üliõpilased ja inimesed, kelle jaoks rändamine on elustiil, rändavad probleemideta ja sageli. Lisaks sellele toetab ELi käsitlust, et mobiilsus ei tähenda tingimata migrandiks olemist, ka avalikkuse suhtumine. Seda liiki migrandid on mitmes mõttes nii privilegeeritud, et sageli ei loe nad ka ise end migrandiks ega tee seda ka teised. Mõnedes teadustöodes on uuritud nende kõrget toimevõimet (Koikkalainen 2013). Mitmed teadusuuringud näitavad, et seda liiki migrandid tunnevad endid küll migrandina, kuid ainult nn poolmigrandina, näiteks siis kui nad kogevad takistusi kohanemisega eluga teises riigis (Ryan ja Mulholland 2014; Weinari ja Klekowski von Koppenfels 2019). Teisisõnu, nad on küll migrandid, kuid kergemal kujul, kui tsiteerida ühte Rootsi elukutselist migranti (Wallinder 2019: 42). Lisaks leiavad ka Kesk- ja Ida-Euroopa migrandid – isegi need, kes on paljudelt omadustelt sarnased oma Lääne-Euroopa või Põhjamaade kolleegidega ja keda võiks samuti lugeda „poolmigrantideks“ – et on äärmiselt keeruline vältida seda, et neid loetakse migrandiks (Bulat 2019). Ühendkuningriigis on peale Brexiti referendumi hakanud seda kogema ka lääne-eurooplased (Mas Giralt 2020). Seetõttu oleks kunstlik jätta ELi kodanikud migrandiks olemise analüüsist välja ja seega on käesolev artiklis kasutatud migrandi mõistet nii, et see katab kõiki inimesi, kes rändavad teise riiki ja jäävad teatud ajaks välismaale elama, kuid fookusega Euroopal.

EMPIIRILINE UURING

Ehkki artikli esimene osa käsitleb migrandiks olemist teoreetiliselt ja metoodiliselt, toon ma mõnede punktide juures näiteid minu enda läbiviidud migrandiuuringust Poolas poolakatest tagasirändajate ja teistest riikidest pärit migrantidega. Käesolev artikkel keskendub peamiselt minu valimis olnud ukrainlastele. Üks projekti uurimisküsimustest oli, kas ja kui jah, siis kuidas mõjutab poolakate endi rändekogemus (nii teadmiste kui ka emotsioonide osas) nende nägemust Poolast kui sihtriigist ja kuidas see omakorda on mõjutanud Poolas elavate teisest rahvusest inimeste kogemusi ja nende mõtteid Poolasse kolimise kohta. Artikli teine, empiirilisem osa, vaatleb migrandiks olemist läbi selle, kuidas mõned intervjuueeritavad kirjeldavad enda kui migrandi identiteete mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise aspektist. Samas ma loomulikult ei väida, et poolakate endi rändekogemus on ainuke tegur, mis mõjutab nende suhtumist Poola elama asuvasse välismaalastesse.

Juba enne Ukraina pagulaste saabumist 2022. aastal oli Poolast saanud suur sihtriik tänu Ukrainast ja mujalt endisest Nõukogude Liidust lähtunud töö-, pere- ja õpperändele. Ehkki enamik ukrainlasi olid ajutised migrandid (üle miljoni inimese 2018. aastal), oli nende hulgas üha rohkem neid, kes soovisid jääda elama Poola (Górny jt 2019). Poolas 2021. aastal läbiviidud rahvaloendus näitas riigis püsivalt elavate ukrainlaste arvu kasvu (Poola statistikaamet 2022).

Selleks, et paremini mõista ukrainlaste ja teiste välismaalaste kavatsusi rännata kodumaale tagasi või jääda paikseks, võrdlesin kolmes keskmise suurusega (ca 100 000 elanikuga) linnas elavate inimeste kogemusi ja seisukohti. Nendeks linnadeks olid Płock (intervjuud viidi läbi 2019. aastal), Kalisz (2021) ja Piła (2022). Poolas oli rände kujunemise üheks eripäraks see, et sisserändajad hajusid laiali ja asusid elama ka mujale kui suurlinnadesse (Górny jt 2019). Sellega seoses pidid migrantide kohaloluga kohanema ka kesksuured ja väiksemad linnad. Uuringu eesmärgiks ei olnud selgitada välja mingi „Poola keskmine“, vaid paremini mõista erinevaid kohalikke tegureid, mis mõjutavad sisserändajate kogemusi. Näiteks fakt, et nii ukrainlaste kui ka poolakate arvates olid nimetatud kolm linna võrdselt head kohad lastekasvatamiseks, selgitab, miks Ukraina perekonnad valivad taasühinemiseks ja elukohaks sageli just sellise linna. Linnas pakutav tehasetöö viis ukrainlased kokku Poola töölistest ringlus- ja tagasirändajatega. Fakt, et minu 124st intervjuueeritavast olid 70 ukrainlased, peegeldab asjaolu, et Poolas elavatest välismaalastest moodustasid ukrainlased valdava enamuse isegi enne 2022. aasta põgenikelainet. 1 Valimisse kuulunutest poolakatest 37 olid erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnuste ja välismaise lõimumiskogemusega; tagasirändajad olid viibinud Poolas erineva aja ja väike osa neist olid ringlasmigrandid, keda ma intervjuueerisin nende ajutise viibimise ajal Poolas. University College Londoni teadusuuringute eetikakomitee andis uurimistöö läbiviimiseks oma eetikaloa. Tehtud üleskirjutusi analüüsisin teemade kaupa.

Minu intervjuueeritavad teadsid, et ma kirjutan raamatut tööpealkirjaga „Poola kui „väljarände“ ja „sisserände“ maa“, seetõttu oli loomulik, et mõned neist olid intervjuule tulles juba mõelnud sellele, mis neid kahte identiteeti ühendab. Siiski ei küsinud ma neilt otse, mis nende arvates neid kahte rahvust ühendab, ja intervjuud algasid intervjuueeritavate endi rändelugudega. Mõned küsitluteest rääkisid spontaanselt, et mõlemat rah-

vust ühendab ränne, kusjuures seda nähtust on täheldanud ka teised Poola migratsiooni uurinud teadlased (nt Mayblin jt 2016: 68). Sageli keskendused intervjuueeritavad oma isikliku kogemuse kirjeldamisele ja oli oht, et vestlus ei jõua mitte kunagi selleni, mis on Ukraina ja Poola migrantidel ühist. Et meelitada neid antud teemat arutama, kasutasin ära loomulikke pause intervjuudes ja ütlesin näiteks ukrainlastele, et „ka poolakad rändavad välismaale tööle“ või „kas te tunnete mõnda poolakat, kes on välismaal töötanud?“ ja poolakatele, et „Poolas elab praegu rohkem välismaalasi“. Kui intervjuueeritavad sellisele suunavale küsimusele ei reageerinud, siis ma neid täiendavalt ei survestanud.

Poolas läbiviidud arvamusküsitlused näitavad, et enamik poolakaid ei ole vastu välismaalaste töörände Poola (Duszczuk 2021; White, Grabowska, Kaczmarczyk ja Slany 2018: 38). Lisaks näitavad küsitlused, et kui paremäärmuslased välja arvata, siis on enamik poolakaid ukrainlaste suhtes suhteliselt heasoovlikud (Omyła-Rudzka 2022), mida tõestab ka poolakate solidaarsus ukrainlastega peale 2022. aasta Venemaa sissetungi. Siiski võivad Poolas elavad ukrainlased igapäevaelus tunda, et vaatamata kahe rahva kultuurilisele lähedusele ei aktsepteerita neid Poolas täielikult ja nad ei ole seetõttu „ei võõrad ega omad“ (Grzymała-Kazłowska ja Brzozowska 2017).

Uurimused selle kohta, kui suur on traditsioonilistes väljaränderiikides empaatia uute sisserändajate vastu ei anna ühest vastust. Glynn (2011) väidab, et kui Iirimaa ja Itaalias pöördus rändesaldo negatiivseks, näitasid iirlased üles rohkem empaatiat uute saabujate vastu kui itaallased. Tema põhjendus sellele oli, et iirlased tõmbasid rohkem paralleele Iiri migrantide ja uusmigrantide vahele, samas kui Itaalias jäi domineerima patroniseerivam ja vähem empaatiline lähenemine. Feischmidt ja Zakariás (2020) on kirjutanud, et ungarlased, kes rändasid külma sõja ajal pagulastena Saksamaale, tundsid 2015. aasta rändekriisi ajal rohkem kaasa teistest riikidest pärit pagulastele, samas kui Ungari hilisemate immigrantide poolt ülesnäidatud solidaarsus oli rohkem opositsiooni väljendamine Orbáni režiimi vastu. Oma uuringus ei otsinud ma mitte empaatiajuhtumeid ja selle asemel, et koguda kirjeldusi positiivsetest emotsioonidest välismaalaste vastu, huvitas mind, kas poolakad tõmbavad paralleele nende endi ja teiste rahvaste rände vahel ja on suutelised nägema maailma osaliselt teiste inimeste silmade läbi.

MOBIILSUS, HARGMAISUS JA KOHANEMINE KUI MIGRANDIKS OLEMISE PÕHIKOMPONENDID

Mobiilsus ja hargmaisus on nüüdisaja migratsiooniteadlaste hulgas väga populaarsed mõisted. Alates mobiilsuse ja hargmaisuse kontseptsioonide kasutuselevõtmisest migratsiooniteaduses (Botterill 2011; Faist 2013; Levitt and Glick Schiller 2004; Vertovec 2001), tunduvad ka kvalitatiivuuriad olevat seisukohal, et need mõisted on paljude migrantide jaoks relevantid. Nad aitavad meil mõista, mis teeb migrantist migrandi ja mis tunnused on kõikidele migrantidele ühised. Samas nõustuvad teadlased ka sellega, et mõned migrantid on mobiilsemad ja hargmaisemad kui teised. See tähendab, et nad asuvad mobiilsuse ja hargmaisuse kontiinumi eri kohtades. See mõistmine lähtub Kesk- ja Ida-Euroopa migrantide mõnedest viimase aja tuntud tüpoloogiatest (Eade, Drinkwater and Garapich

2007; Engbersen, Grabowska-Lusinska, Leerkes, Snel ja Burgers 2013). Samas, kuna mobiilsus ja hargmaisuus on üldistavad mõisted, oleks kasulik jagada iga mõiste väiksemateks osadeks ja kujutada ette, et migrandid asuvad mitme erineva mobiilsuse ja hargmaisuse kontiinumis. Nad võivad olla vähem/rohkem mobiilsed, seal hulgas geograafiliselt, teha vähem/rohkem hargmaiseid võrdlusi, omavad nõrgemaid/tugevamaid hargmaiseid sotsiaalseid sidemeid, tegelevad vähem/rohkem hargmaiste tegevustega ja neil on nõrgemad/tugevamad hargmaised identiteedid. Kontiinume võib ette kujutada ka trajektooridena, millel migrandid liiguvad ajas nii edasi kui ka tagasi.

Võimalike kontiinumite paljusus teeb võimatuks koostada täpseid tüpoloogiasid. Lisaks ei ole ma veendunud, et tuleks proovida täpselt positsioneerida uuringus osalejate asukoht igas kolmest kontiinumist. Sellest hoolimata on mulle kui kvalitatiivuurijale mõtlemine nendest kontiinumitest ja trajektooridest kasulik harjutus ja omamoodi kontroll-nimekiri, mis aitab mõista üksikjuhtumeid ja tõlgendada spetsiifilisi süvaintervjuusid. Seda ilmestasid kaks juhtumit, millest ühe subjektiks oli Tomasz, kes oli rännanud Poola tagasi peale töötamist Põhjamaades ja teise subjektiks oli Julia, Ukraina abiõpetaja, kes oli otsustanud asuda koos oma abikaasa ja lapsega elama Poola. Tomasz kirjeldas seda nii:

Ma sain kiiresti aru, et pikemaajaline elamine välismaal mulle ei sobi. See [otsus kolida Poola tagasi] oli minu elu parim otsus. Ma sõidaks rõõmuga 2-3 päevaks tagasi väikelinna, kus ma [riigi nimi] elasin, et saaksin näidata oma pruudile kohta, kus ma töötasin ja mis ma metsas tegin. Ehkki ma tean, et ta ütleks seepeale lihtsalt: „Ah mets, nojah. Meil Poolas on ka mets.“

Tomasze rändekäitumist – otsust pöörduda tagasi kodumaale – saab suuresti selgitada tema piiratud geograafilise mobiilsuse ja püsivalt tugevate hargmaiste sidemetega. Tema ainukeseks rändekogemuseks oli kaks aastat töötamist välismaal ühesainsas kohas ja väga noorelt. Kuna ta seda kogemust ei nautinud, järeldas ta sellest, et ränne talle ei sobi ja ta pöördus püsivalt Poola tagasi. Ta tundis end võõrana ka temaga koos töötanud keskealiste, alkoholilembeste ja pikaajaliste Poola migrantide hulgas. Tema pere ja sõbrad jäid maha Poola ja need hargmaised suhted, mida tugevdasid tema sagedased kodumaa külastused, olid palju tugevamad kui mis tahes sidemed sisseränderiigis. Tema mobiilsus ja hargmaisuus oli samuti väga kõrge, sest ta lendas sageli Poola vahet. Lisaks elas ja töötas ta koos poolakatega ja rääkis poola keelt. Ta ei olnud omandanud hargmaist identiteeti, s.t lähte- ja sihtriigi kaksikidentiteeti ega olnud sidunud end oma elukohaga välismaal. Ilma neid tegureid arvestamata on raske mõista tema otsust kolida tagasi Poola, mis oli alati jäänud talle ainukeseks „koduks“.

Üks migrantiks olemise aspekte on see, et migrantidel on võimalus võrrelda erinevaid kohti, kus nad on elanud. Nad on targemad kui paiksed inimesed (selles osas, et nende teadmised põhinevad kogemustel), sest nad saavad tõmmata hargmaiseid paralleele. See ei tähenda, et nad on alati objektiivsed: nende rändelased kogemused ja nende identiteetide eri aspektid aitavad kujundada nende võrdlusi. Ehkki mitte kõik hargmaisuse uurijad ei loe võrdlemist sobivaks hargmaisuse uurimise meetodiks, on sotsiaalse kapitali uurijad (näiteks Grabowska ja Garapich, 2016; Levitt 2001) huvitatud just sellest, kuidas migrandid näevad maailma läbi sellise võrdleva, hargmaise vaatevinkli. Parim näide sellest, kuidas migrant võtab omaks vastuvõtva riigi normid, oli abiõpetaja Julia:

Näiteks avastasin, et [Poolas] ei tohi õpetaja lastevanemate koosolekul arutada sinu lapse asju kellegi teisega või kellegi teise juuresolekul. Sinu lapsest tohib rääkida ainult sinuga. Kellelgi teisel ei ole õigust seda teada. Kuid Ukrainas on endiselt olukord, et lastevanemate koosolekul istub õpetaja koos lapsevanematega klassis ja võib kõigi kuuldes kurta, et see või teine laps on pahatahtlik. See on minu jaoks täiesti vastuvõetamatu.

Erinevalt Tomaszest, kelle jaoks välismaa ei olnud mitte midagi erilist, oli Julia kiiresti omandamas hargmaist Poola-Ukraina identiteeti ja see mõjutas tema soovi jääda Poola elama. Ta oli reisinud Poolas ringi ja tahtis Poolat veelgi rohkem näha. Ehkki ta säilitas kodumaaga hargmaised sidemeid, tundus, et kodumaaga sidemete säilitamine aitas teda tunda end Poolas mugavamalt. Ta isegi jätkas oma kodulinna keeleõpetajaga poola keele õpinguid. Nagu Tomasz juhtumis, saab ka Julia seisukohti Ukrainasse tagasirändamise või Poolas elama asumise kohta selgitada läbi mobiilsuse ja hargmaisuse eri aspektide.

Siiski on vaja kasutada ka kolmandat kontseptsiooni, s.t kohanemine. Poola pedagoogilise eetika omaksvõttu Julia poolt võib vaadelda kui tema Poola ühiskonda lõimumise aspekti nii lapsevanema kui ka õpetajana. Kohanemine on üks kolmest kontseptsioonist, ilma milleta on keeruline hinnata migrandi rändekogemusi. Kohanemise eesmärgiks on saavutada olukord, kus migrantidest saavad sisseränderiigi ühiskonna täieõiguslikud liikmed, mida migrantid ise määratlevad kui „elama asumist“. Ehkki mitmed teadlased on seda lähenemist kritiseerinud, on kohanemisteooria kasulik analüütiline tööriist tingimusel, et see on piisavalt täpselt määratletud ja et seda vaadeldakse kui protsessi, millesse on kaasatud nii sisseränderiigi ühiskond kui ka sisserändajad ise. Ageri ja Strangi kohanemisteooria (2008: 170)2 aitab mõista iga migrandi kohanemisteeconna lõikumist läbi kümne eri valdkonna / aegruumi: õigused ja kodakondsus; keele ja kultuuri tundmine; turvalisus ja stabiilsus; sotsiaalsed sillad, sidemed ja seosed; tööhõive, haridus, eluase ja tervis. Ager ja Strang rõhutasid ka seda, kui tähtis on migrantide jaoks tunda end „aktsepteerituna“. Julia nautis sõbralikke suhteid Poola kolleegidega ja naabritega ning kuna ta oli Poola ühiskonda edukalt lõimunud, kavatses ta asuda elama Poola ja tõi Poolat positiivsest küljest näitavaid hargmaiseid võrdlusi. Erinevalt sellest põhines Tomasz otsus rännata Poola tagasi tema isoleeritusel ja üksindusel Skandinaavia metsades ning seda mõjutas oluliselt tema nõrk lõimumine sisseränderiigi ühiskonda: nõrgad sotsiaalsed sidemed kogukonnaga, kehvad elutingimused ja keeruline, ohtlik ja must töö, millele lisandus mulje, et kohalikud suhtusid poolakatesse halvustavalt.

Erinevad aegruumid eksisteerivad üheskoos ja mõjutavad üksteist vastastikku keerulisel viisil: nagu mitmed teadlased on täheldanud, lihtsat „nullsumma mängu“, s.t mida suurem hargmaisus, seda vähem lõimumist, ei ole olemas (Carling ja Pettersen, 2014; Snel, Engbersen ja Leerkes 2006). Loomulikult sõltub palju lõimumise määratlusest. Üks lõimumise aspekte, mida on oluline mõista, on see, et migrantid lõimuvad vastuvõtva riigi erinevate sotsiaalsete kogukondadega. Fox ja Mogilnicka (2019) käsitlesid seda oma patoloogilise lõimumise teoorias, väites, et migrantid, kes elavad välismaal keskkonnas, kus nad puutuvad kokku rassistidega, hakkavad ka ise käituma rassistlikult. Selle teooria kohaselt peaksid poolakatest tagasirändajad, kes on sisseränderiigis lõimunud selliste rassistlike rühmadega, pigem vältima paralleelide tõmbamist endi ja Poolas elavate välismaalaste vahele. Mitmetes uuemates teadustöödes (nt Gawlewisc 2015; Nowicka ja

Krzyżowski 2017; Rzepnikowska 2019; White 2018) on uuritud poolakatest migrantide suhtumist rassismi-ilmingutesse välismaal ja põhjuseid, miks mõnedest migrantidest saavad rassistid ja teised on rohkem sallivamad erinevuste suhtes. On selge, et migrantide jaoks on kohanemise koht väga tähtis, eriti seoses võrdsuse, mittediskrimineerimise ja usalduse küsimustega teatud töökohtadel, institutsioonides ja kogukondades. Minu poolakast intervjuueritav Jan oli muusik ja näide inimesest, kes oli muutunud avatumaks tänu oma sotsiaalsetele kontaktidele välismaal. Ta oli elanud Ühendkuningriigis ajal kui „uudistes domineerisid terroristide rünnakud“, kuid „igapäevaelus ei kohanud ma mitte kunagi midagi sarnast“. Tema vastupidised kogemused – muuhulgas oli tema parim sõber moslem – sundisid teda kahtlema moslemite kujutamises terroristidena. Nagu eespool kirjeldasin, töötasid enamik minu Ukraina intervjuueritavatest tehastes (tüüpilised Ukraina töökohad väljaspool suuremaid linnu) ja need spetsiifilised sotsiaalsed keskkonnad tekitasid eri liiki lõimumise Poola töölisklassi maailma, kus ajutist rännet loeti elatise teenimise loomulikuks osaks.

Selle kolmikmõiste alaosa lõpetamiseks: kui me määratleme migrandiks olemist kui sotsiaalset identiteeti, siis tuleks migrante käsitleda kui inimesi, kelle jaoks mobiilsus, hargmaisuus ja kohanemine on üliolulised, isegi kui nad ise neid mõisteid ei kasuta. See hõlmab nende suutlikkust liikuda oma rändeteekonnal punkti, mis vastab nende ootustele. Näiteks võiks küsida, kui palju kohanemist on piisav teatud keskkonnas, et migrant saaks vastuvõtva riigi ühiskonnas „tunda end enesekindlalt“ (Ager ja Strang 2004). Sageli peab teadlane uurima mitte ainult migrandi tegelikku mobiilsust, vaid ka tema suutlikkust olla piisavalt geograafiliselt/sagedasti mobiilne (Kaufman, Bergman ja Joye 2014), luua tugevaid hargmaiseid sotsiaalseid suhteid, teha hargmaiseid võrdlusi, tegutseda hargmaiselt, luua hargmaiseid identiteete jne.

Siit tulenevalt saab küsida, mis mõjutab migrantide teovõimet ja seeläbi nende asukohta erinevates kontiinumites. Siinkohal tulebki võtta arvesse nende teisi interseksionaalseid identiteete. Interseksionaalsus on viis vaadelda mingit nähtust, antud juhul migrante ja rännet, lähtudes arusaamisest, et inimestel on kogum erinevaid omavahel lõikuvaid identiteete. Ilma sellise detailsuseta on raske migrantide käitumist mõista (Bastia 2014). Näiteks Jani identiteet muusikuna, kes soovib kohtuda teiste, mis tahes rassist ja taustaga muusikutega, Julia identiteet lapsevanemana ja ülikoolilõpetajana või Tomasze nooruslik kogenematus ja tunne, et tema keskealised kaastöötajad tõrjuvad teda, aitab selgitada nende migrantide reageerimist eri olukordades ja seda, kuidas see kujundas nende otuseid mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise küsimustes. Lisaks erinevate identiteetide kombinatsioonide väljaselgitamisele kasutatakse interseksionaalsuse mõistet sageli selleks, et mõista nende identiteetide kombinatsioonide tugevusi ja nõrkusi (McCall 2005), eriti üksikisiku toimevõime osas. Minu artikli kontekstis tähendab toimevõime migrandi suutlikkust olla mobiilne, elada hargmaist elu ja edukalt eri tasemetel kohaneda.

Kuna seni on arutelu fookuses olnud kontiinumid või teekonnad, on asjakohane rääkida nende lõpp-punktidest. Peale seda kui migrant on elanud vastuvõtvas riigis mitu aastat, võib rändemälestus muutuda pisut vähemtähtsaks ja oma igapäevaelus võivad esimesed „migrandid“ keskenduda palju rohkem oma uuele identiteedile vastuvõtva riigi elanikuna, eriti kui nad lõimuvad Ageri ja Strangi kõikide kategooriate lõikes, omandades kodakondsuse ja tundes end vastuvõtva ühiskonna uute liikmetena täielikult aktsepteerituna.

Sellised tulemused on väga tõenäolised just nn poolmigrantidele, kelle kohanemine on lihtsam tänu oma privileegidele, nt ELi kodakondsus või valgenahalisus. See, kas migrant kaotab oma migrandi identiteedi, sõltub ka sellest, kas ta sarnaneb vähem migrantile selles tähenduses, et ta on endisest vähem mobiilne ja hargmaine. Kui enamik migrandi hargmaistest sidemetest purunevad ja ta lõpetab oma päritoluriigi külastamise, võib juhtuda, et ta ei taju end enam migrantina, eriti siis kui ta ei olnud sunniviisiline migrant.

Siiski ei ole endised migrandid ainukesed, kellel on arvamus oma migrantiks olemise kohta. Migrandid võivad loobuda enda migrandiidentiteedist, lõpetades isegi selle sõna kasutamise ega mõtle enam endast teadlikult kui kellestki, kes on mobiilne, hargmaine ja kohanev (ja tõenäoliselt selliseid kontseptsioone kasutamata). Teised inimesed, nii põlisrahvuse liikmed kui ka kaasmaalased, võivad sellega mitte nõustuda. Neil on oma arusaamine migrantiks olemisest, mis sageli põhineb stereotüüpidel ja suhtumisel migrantiks olemisse kui kollektiivsesse identiteeti ja mis on sageli rassipõhine. Nad võivad näha inimeses migranti veel kaua peale seda kui isik ise ei tunne end enam migrantina; teise põlvkonna migrante käsitlevates teadusuuringutes on leitud, et migrantide lastel võib olla raske vältida enese sildistamist migrantina (Beaman 2017). Sama kogesid ka Ühendkuningriigis elanud Lääne-Euroopa migrandid peale Brexiti referendumit (Mas Giralý 2020).

Vastuvõtivate riikide elanikud omistavad migrantidele identiteete vastuolulisel viisil, rõhutades, sageli liialdades, „teistsugusust“. Selle põhjuseks on nende sügavalt juurdunud vastumeelsus muude kui riigis püsivalt elavate inimeste suhtes (Anderson 2013) ja kõrk veendumus, et mobiilsed inimesed on madalalt haritud töömigrandid (Bulat 2019). Veendumus, et vaesus ja madal haridustase on migrantiks olemise komponendid, on seotud ka stereotüüpidega Ida-Euroopa mahajäämusest, kusjuures nii suhtuvad mitte ainult lääne-eurooplased kogu Kesk- ja Ida-Euroopasse, vaid ka kesk-eurooplased ukrainlastesse ja venelastesse. Rahvuste järjestamine hierarhiasse on vastuvõtivate riikide ühiskondades üldlevinud (Ford 2011). Sama võib täheldada ka lähteriikides, nagu tõendavad Poolas tehtud arvamusküsitlused suhtumisest teistesse rahvustesse, mida on korraldatud regulaarselt alates 1993. aastast, s.t kaua enne seda kui Poolast sai migrante vastuvõttev riik (Omyła-Rudzka 2022). Kvalitatiivuuringutes, näiteks Andrejuk (2017), Jaskulowski (2019) ning Narkowicz ja Pędziewicz (2017), on käsitletud Poolas tekkiva etnilise hierarhilise struktuuriga kaasnevaid probleeme. Samas võivad kohalikud ka teistsugusust alahinnata. Selle suhtumise taga on eeldus, et mis tahes ELi kodanikust spetsialistil, üliõpilasel või elustiilirändajal, kes töötab teises ELi liikmesriigis, ei ole probleeme kohanemisega ja seetõttu nende kohanemist ei soodustata (Collet 2013). Näiteks poolakad eeldavad sageli, et ukrainlaste kohanemist Poolas lihtsustab asjaolu, et nii poolakaid kui ka ukrainlasi peetakse „kultuuriliselt lähedaseks“.

Lisaks on selle protsessi osapoolteks mitte ainult migrant ja teda vastuvõttev rahvas, vaid ka migrandi kaasmaalased. Kaasmaalased kujundavad kollektiivselt identiteete mõlemates ühiskondades – näiteks Ühendkuningriigis elav leedukas võib olla sunnitud arvestama suhtumisega Leedu migrantidesse nii Leedus endas kui ka Ühendkuningriigis elavate leedulaste hulgas. ELi migrantidele – ja ka Poolas elavatele Ukraina migrantidele – on omane see, et nad kalduvad suhtuma oma rändesse kui enda isiklikku või pereprojekti. Normaalses olukorras (s.t enne Putini kallaletungi Ukrainale) tundus sageli, et

nad ei tajunud kollektiivset kohustust oma kodulinnade ja -külade ees. Seetõttu erineb nende migrantide olemise hargmaine aspekt põhimõtteliselt teiste kontinentide paljude migrantide omadest, mida kirjeldas Levitt (2011) oma teadustöös „The Transnational Villagers“. Eeldus, et migrantid kuuluvad sihtränderiigis alati mingisse diasporaasse või kogukonda, mis saaks rakendada sotsiaalset kontrolli nende käitumise üle, on sageli ekslik. Sisserändajad võivad olla oma kaaslaste suhtes valivad – eriti kui vastuvõtvas riigis on nende kaasmaalaste suured ja sotsiaalselt heterogeensed kogukonnad ja mõnikord nad väldivad aktiivselt suhtlemist vastuvõtvas riigis elavate kaasmaalastega (Garaphich 2016).

UKRAINLASTE JA POOLAKATE ÜHINE MIGRANDIKS OLEMINE (ENDISTE) MIGRANTIDE VAATES

Käesolevas alaosas kasutatakse alt-üles lähenemist, vaadeldes, kuidas minu uuringus osalejad võrdlesid rännet Ukrainas ja Poolas. Võib-olla osalt seetõttu, et poolakatest intervjuueeritavad teadsid, et tegemist oli üldise, mitte ainult ukrainlasi käsitleva ränduurin-guga ja seetõttu rääkisid poolakad ukrainlaste rahvuslikest omadustest suhteliselt harva, küll aga täheldasid, et ukraina ja poola keel on sugulaskeeled ja et seetõttu on poola keele omandamine ukrainlaste jaoks suhteliselt lihtne. Teisest küljest viitasid mõlemad intervjuueeritavate rühmad teatud tüüpi mobiilsusele, hargmaisusele ja lõimumisele. Mobiilsuse kohta tehtud märkused olid pigem neutraalsed; tähelepanekud hargmaistesse sidemetesse ja lõimumisse olid rohkem emotsionaalsed. Käesolevas alaosas olen kirjeldanud küsitlute kolme rühma arvamusi, kelleks olid minu ukrainlastest ja poolakatest intervjuueeritavad, kuid ka ukrainlaste poolakatest tuttavad, kes olid töötanud välismaal ja/või kelle pere ja sõbrad olid välismaal. Mõnedel küsitletutel olid väga erisugused tuttavad: näiteks olid nad abielus poolakaga või sõbrustasid vanematega oma lapse koolis või töötasid ilu-ja juuksurisalongides. Viimatinimetatutel oli Poola migrantidest kliente, kes elasid välismaal, kuid puhkusel olles külastasid oma kodulinna. Ukraina tehasetöölise võrgustikud koosnesid peamiselt ukrainlastest, kuid nad töötasid kõrvuti poolakatest tagasirändajate ja ringlummigrantidega.

Poolakatest ja ukrainlastest intervjuueeritavad, erinevas vanuses ja erineva taustaga, jagasid oma nägemust rändemaailmast. Rände peamise tõmbeteguritena nimetasid nad palgaerinevusi eri riikides ja seetõttu suhtusid rändesse kui reaalsusesse, leides, et mobiilsus on täiesti normaalne nähtus. Ukrainlastest vastanute hulgas märkis näiteks Klara järgmist: „See on normaalne. Seal [Lääne-Euroopas] teenib rohkem. Poolakatele ei meeldi siin Poolas, seepärast lähevad nad sinna. Seal on parem. Ja meile ei meeldi Ukrainas, seetõttu me tuleme siia.“ Emma mõtiskles nii: „Nad [poolakad] lähevad Saksamaale või teistesse linnadesse... Kui ta mõtleb, et ta peab minema, kuna raha, mida ta siin teenib, pole piisav, siis ta läheb välismaale. Ma arvan, et ta teeb õieti. Sest ta on samasugune kui meie.“ Poolakate tähelepanekud olid sellega sarnased. Näiteks Anti, viidates vajadusele hooajaliste põllumajandustöötajate järele, märkis, et „kui keegi kasvatab näiteks tomateid või õunu, siis tulevad inimesed tööle Ukrainast, nagu meie rändasime Poolast Inglismaale. Poolas teenivad nad kolm korda rohkem kui Ukrainas. See on täpselt sama põhimõte“.

Ehkki enamik intervjueeritavaid – eriti vaesemad inimesed, kelle jaoks migratsioon oli elatise teenimiseks hädavajalik – viitasid sellisele rändele kui püsivale ja jätkuval, rääkisid mitmed poolakatest intervjueeritavad, kes olid võtnud osa 2004. aastale järgnenud noorte, kõrgelt haritud linnainimeste rändelainest Ühendkuningriiki ja Iirimaa, rändelainetest ja tegid ajaloolisi võrdlusi. Näiteks Mateusz märkis (neutraalsel toonil) ukrainlaste kohta järgmist:

Neil on praegu raske hetk, sest nende majandus on sõja tõttu raskustes ja nad elavad läbi seda, mida meie kogesime 12–15 aastat tagasi. Nad on praegu selles faasis. Nad lõpetavad ülikooli, kuid kodumaal ei ole neile tööd.

Teiselt poolt viitab seisukoht, et ränne vaesematest riikidest jõukamatesse riikidesse on inimeste jaoks „loomulik“, majanduslikule hierarhiale suunal Lääne-Euroopa-Poola-Ukraina, mida võimendavad eelarvamused ja mis võib tekitada poolakates ukrainlaste suhtes üleolekutunde. Selle kohta ütles Tomasz järgmist:

Ma ei tea, kas nad saavad sellest aru, aga me vaatame neid pisut teisiti, kuna nad on tulnud siia tööle. Me kurdame, kui halb siin on elada ja et me oleme sunnitud töötama välismaal. Nii et kui keegi tuleb teisest riigist Poolasse tööle, siis peab olukord seal olema väga-väga halb.

Teine levinud teema puudutas hargmaseid seoseid, eriti suhete hoidmist lähteriigis elavate lähedastega, ja koduigatsust. Ukrainlastest intervjueeritavad ütlesid, et poolakad pöörduvad välismaalt tagasi koju perekondlike seoste tugevuse tõttu. Nad teadsid sageli ka poolakaid, kellel on hetkel pereliikmeid välismaal. Seetõttu olid nad suutelised koos sellele kaasa tundma. Tamara ütles:

Ühel mu tuttava poolatari lapsed läksid Inglismaale ja jäid sinna elama. Ta jäi koju ja tema lapsed on seal. Järgmine on nende vestlus:

„Kuidas sul läheb?“

„Aga kuidas sul läheb? Sinu ema jäi Ukrainasse. Kas sa oled õnnetu?“

Ma vastan: „Jah, ma olen õnnetu.“

Ta vastab: „Ma ei suuda seda taluda. Ma igatsen nii väga oma lapselapsi ...“

[Ma ütlen:] „Ma mõtlen iga päev oma emale, räägin temaga iga päev, kas sina ka oma lastelastega? Ära ole kurb, see on okei. Neil on seal oma elu.“

Teised intervjueeritavad nimetasid samuti migrantide hargmase suhtluse teemat. Poola „ringlusrändaja“ Krystyna kritiseeris poolakaid, kes olid imestunud, et sellistest riikidest nagu Süüria ja Iraak pärit pagulastel, kes soovisid ületada Valgevene piiri, olid nutitelefonid, ja kes arvasid, et ka ukrainlased on tehnoloogiliselt mahajäänud. Ta märkis, et Saksamaale tööle minnes võttis ta alati kaasa oma telefoni ja sülearvuti, sest need on kõikidele migrantidele hädavajalikud selleks, et hoida kodustega sidet.

Samas jäi mõne ukrainlase intervjuu põhjal mulje, et poolakatest tagasirändajad, kes mäletasid, kuidas nad välismaal viibides kodu järele igatsesid, võivad olla Ukraina sisserändajate suhtes väga taktitundetud. Sellised poolakad leidsid, et nende migranditeekond on lõppenud ja seetõttu kaldusid rõhutama, et kodust pole midagi parimat, kirjeldas Tamara.

Minu tutvusringkond on tekkinud... töökohal ja koeraga jalutades, nende hulgas on palju poolakaid. Nad teavad, et olen Ukrainast, nad kuulevad mu aktsenti ja ütlevad näiteks: „Ma olin Saksamaal, töötasin seal kaks aastat“ või „Käisin Hollandis mustikaid korjamas“ või „Ma tegin seda ja teist“. Nad ütlevad: „Tamara, parim koht on kodu“. Ma vastan: „Jah“.

Intervjuus kõlas Tamara jah-sõna kahtlevalt, justkui ei oleks ta oma vestluskaaslastega nõustunud. Tema poolakatest tuttavate üldistav hinnang rändele – et migrandi jaoks ei ole kodust parimat kohta – oli taktitundetu, kuna ukrainlased, keda nad Poolas teadsid, ei olnud „kodus“ selles mõttes, et Poola ei olnud nende kodumaa. Mobiilsuse tähenduses asusid need ukrainlased oma teekonna erinevates etappides: mõned lootsid lõpuks pöörduda tagasi Ukrainasse, kuid see ei olnud veel võimalik, teised olid poolal teel Lääne-Euroopasse ja kolmandad, enamus, püüdsid rajada uut „kodu“ Poolas. Minu intervjueritavatest kolm – sealhulgas Tamara – olid pärit piirkondadest, mis kannatasid sõja tõttu (isegi enne sissetungi 2022. aastal), seetõttu oli nende tagasiränne võimatu.

Kohanemise seisukohalt kippusid intervjueeritavate poolt tehtud võrdlused rõhutama sisserändajate rasket tööelu, mis jättis neile vähe aega lõimumiseks, keele äraõppimiseks või nende aktsepteerimiseks ühiskonda. Anzhela, kes kurtis oma ebameeldivat kogemust seoses Poola tehases valitsevate töötingimuste ja soolise diskrimineerimisega, rääkis oma poolakatest kaastöölitest järgmist:

Ma ei ole veel kuulnud, et nad ütleksid midagi head [oma elamise kohta välismaal]. Nad kurdavad, et nad pidid väga palju töötama. Ma kuulen märkusi, nagu „Sa tulid Poola ja sa töötad. Kui meie läksime välismaale, töötasime me 12 tundi päevas. Meie elasime tõeliselt kehvades oludes.“ Ja nad tunduvad ütlevat: „Nüüd on sinu kord.“ See on see, mida ma mõnikord kuulen. Sest kui sa rändad välja, siis sa jätad oma pere maha ja töötad nii palju kui sa suudad. Kuidas saabki see meeldida? Et sa töötasid lakkamatult? See on tavaliselt nii. Ma ei ole veel kuulnud, et keegi rändaks välismaale ja naudiks seda. Nad lähevad ja teevad rasket tööd. Et nad saaksid tulla Poola tagasi ja olla oma perega.

Ei oleks üllatav kui sama negatiivset suhtumist rändesse oleksid näidanud üles poolakad, kes olid töötanud pikki päevi välismaal, ilma et neil oleks olnud võimalust nautida sealset head elu; ukrainlastest intervjueeritavad nagu Anzhela, kelle võimalused olid samuti piiratud, jagasid seda seisukohta. Samas tähendas Anzhela madal positsioon tehases ka seda, et tema negatiivne suhtumine tagasirändesse oli tõenäolisem. Erinevalt sellest kirjeldas ukrainlane Ostap, kes töötas samas tehases, kuid tegi kõrgemalt hinnatud tööd võrdsest koos poolakatega, välismaal töötanud poolakate kogemusi sama positiivses võtmes kui enda omi. „Mõned [kolleegid] olid töötanud välismaal viis, mõned kümme aastat, kuid nad tulid tagasi. [Nad ütlesid], et välismaal oli huvitav ... nende töö, nende uued sõbrad?“

Minu intervjuudes migrantidega aastate jooksul oli kõige sagedamini ja mõnikord põhilisena mainitud lõimumise aspekt keeleoskus. Mitmed ukrainlased – kes sageli kirjeldasid pikalt oma püüdeid parandada oma poola keele oskust – märkisid, et nende tutvusringkonnas migrantiks olnud poolakad ei olnud oma vastuvõtva riigi keelt ära õppinud. Tundub, et seetõttu eeldasid poolakad, et ka ukrainlased ei suuda rääkida poola keeles. Näiteks Tamara kirjeldas, kuid tema poolakast tuttav, varasem hooajatööline, eeldas, et migrantiks olemisega kaasnes kodutunde puudumine, sest migrant ei oska sageli asukohariigi keelt. Naine rääkis mulle [poola keeles], kuidas ta mustikaid korjas.

„Tamara, ma tean, kui raske see on sinu jaoks. Sa ei saa meie keelest aru.“

„Aga ma ju saan aru!“

„Kodu on kodu. Kodust paremat paika ei ole.“

Paljud Poola intervjuueeritavad olid teadlikud migrantide vastasest suhtumisest ja mõnedel juhtudel lisasid, et need ei olnud ainult nende endi kogemused, vaid et sellega puutusid migrantid kokku paljudes riikides. Mõnikord kirjeldasid nad tegelikku diskrimineerimist. Näiteks Poola hooajaline migrant Jolanta kirjeldas, kuidas tema sõber Hollandis:

Käis tänaval, kus ta elas ... ja keegi ütles talle, et ta läheks teisele poolt tänavat, kuna ta on poolakas. Nad ütlesid: „Sa peaksid olema seal.“ Mida sa sellest mõtled, aegajalt kohtab igasuguseid ebameeldivaid tüüpe, kas pole? Ka Poolas juhtub igasuguseid asju. [Madaldades pisut oma häält] Nad ei salli türklast. Juhtub palju [halbu] asju. Minu seisukoht on, et peab aru saama, miks inimene on siia rännanud. Nagu ukrainlased ja valgevenelased tulid siia, kuna siin saavad nad teenida rohkem raha.

Samas kirjeldasid teised intervjuueeritavad leebemat kogemust. Nad mäletasid rändest seda, et nad tundsid end tühisena, et nad püüavad ära arvata, mida neist mõeldakse ja et nad kardavad kohalike võimalikku varjatud vaenu. Janusz oli olnud Irimaal lihttööline:

Janusz: Kui ma märkan poes [ukraina keelt kõnelevaid inimesi], siis ma mõtlen alati, kuidas ma olin Irimaal ja käisin Aldi poes. Ma olen seal näiteks oma sõbraga ja me räägime poola keeles, kuid me teame, mida meie taga järjekorras seisvad inimesed mõtlevad.

Anne:Kuidas nad end tunnevad?

Janusz:Oh, ma ei tea. Nagu „Ah nad on ukrainlased, nad on tulnud siis tööle. Ah poolakad, nad on tulnud siia tööle.“

Seetõttu näitasid intervjuud, et teatud osas olid nii poolakad kui ka ukrainlased võimelised nägema seoseid endi ja teise rühma vahel. Samas, nagu eespool toodud tsitaadid näitavad, poolakad mõnedel juhtudel ilmselt üldistasid liigselt ja kujutasid ette sarnasusi, mida tegelikkuses ei eksisteerinud. Mõnedel juhtudel tundusid nad olevat isegi kaastundetud või taktitud. Nagu võiski oodata, nii tõestusmaterjal teistest vastuvõtivatest ühiskonnadest ja uuringutest välismaal elamise ajal poolakate endi poolt väljanäidatud sallivuse/sallimatuse kohta, mida on käsitletud eespool, on mõnedel Poola tagasirändajatel teistest

raskem näha sarnasusi endi ja teiste riikide migrantide vahel. Eespool toodud tsitaadid viitavad sellele, et vähem kaastunnet näitasid üles just poolakad, kelle suhtlus vastuvõtva riigiga nende välismaal viibimise ajal ei olnud väga tihe ja ka nende kontaktid kohalikega olid tagasihoidlikumad.

Samas väljendasid mitmed Ukraina intervjuueeritavad seisukohta, et suutlikkus näha seoseid sõltub indiviidist. Ukraina ehitaja Nikolai märkis: „Mitte iga poolakas ei tunnista, et välismaal on ta täpselt seesama, kes meie oleme siin.“ Melania, kes töötas kontoris kõrvuti mitme poolakatest tagasipöördujaga, ütles:

*Võiks arvata, et poolakad, kes ise on töötanud välismaal, näiteks Inglismaal, Saksa-
maal või Norras, mõistavad teisi sisse­rändajaid paremini. See sõltub siiski konkreet-
sest inimesest. On inimesi, kes ei tee üldistusi oma kogemuse põhjal ja ei näe paral-
leele teiste Poolas elavate sisse­rändajatega. Nende jaoks on see, et inimesed rändavad
eri riikidest Poola abstraktne ja seotetu omaette nähtus ning nad tunnevad endiselt
sisse­rändajate suhtes üleolekut. Samas on teisi, kes ütlevad: „Me mõistame sinu olu-
korda, sest me olime ise samas seisus.“*

KOKKUVÕTE

Rände uurimine tähendab maailma eri paigust pärit inimeste kogemuste võrdlemist, vaatamata nende rahvuslikule identiteedile ning lähte- ja sihtriikidele. Mida sügavamalt teadlane rännet uurib, seda olulisemaks muutub ebavõrdsuse teema, mis tavaliselt iseloomustab suhtumist väljarände- ja sisse­ränderiikidesse, aga iga sisse­rändaja loo unikaalsus. Käesolevas artiklis on pakutud välja lähenemine, mis võimaldab paremini mõista migrantiks olemise mõningaid üldiseid aspekte, kuid väldib liigset üldistamist.

Olen väitnud, et migratsiooniteadlased kasutavad laialdaselt selliseid mõisteid nagu hargmaisuus, mobiilsus ja kohanemine seetõttu, et need mõisted on relevant­sed peaaegu kõikide sisse­rändajate suhtes ja seetõttu võib öelda, et nad on põhilised nüüdisaja migrantlust iseloomustavad atribuudid. Seetõttu võimaldavad sisse­rändajate tüpoloogiad, millega saab vahetult või kaudselt paigutada isik hargmaisu­se, kohanemise ja mobiilsuse maatriksitesse teha üldistusi immigrantide populatsiooni kohta. Siiski on käesoleva artikli olulisim panus ettepanek täpsustada väiksemate kvalitatiivuuringute lähenemist, et veelgi paremini mõista uuringus osalejate erinevaid kogemusi ja maailmavaadet. Esiteks on vaja võtta arvesse migrantide toimevõimet ning nende seniseid saavutusi. Teiseks on tähtis teadvustada endale, et sisse­rändajatel on lisaks migrantiks olemisele ka palju teisi identiteete. Ainult neid omavahel lõikuvaid identiteete analüüsides saab mõista seda, kuidas konkreetne sisse­rändaja jõudis oma rändeotsuseni, omab teatud hargmaist suutlikkust, on eri määral eri ühiskondadega kohanenud, jne. Loomulikult on selles identiteetide segus olulisel kohal päritoluriik, samastumine teatud maailma regioonidega ning ümbritsevad ja sageli kiiresti muutuvad ajaloolised olud.

Artiklis analüüsiti ka mõningaid näiteid sellest, mis Ukraina ja Poola sisse­rändajate endi arvates on erinevast rahvusest migrantidel ühist. Nende tehtud tähelepanekud saab liig-

itada vastavalt mobiilsusele, hargmaisusele ja kohanemisele: ettekujutus mobiilsest maailmast, kus rännet ja migrandiks olemist loetakse normaalseks; hargmaiste suhete hoidmise ja koduigatsusega seotud probleemid; (mitte)lõimumise teatud aspektid. Sõltuvalt iga migrandi isiklikest kogemustest ning erinevast sotsiaalsest staatusest ja identiteedist, erinesid ka nende tüüpilised kohanemiskogemused: kas migrandid pidid töötama lakamatult või anti neile võimalus õppida uut riiki ja selle inimesi tundma ja kas kohalikud elanikkond aktsepteeris neid või mitte. Mõned intervjuueeritavad tõmbasid ka võrdusmärgi kohanemise ning hargmaiste tavade või mobiilsus vahele. Mitmed ukrainlased rõhutasid, kui väga nad soovivad parandada oma poola keele oskust, kuna keeleoskusel on põhimõtteline tähtsus inimesele, kes tahab asuda teise riiki elama. Samas rääkisid mitmed teised intervjuueeritud, et nende poolakatest tuttavad lõpetasid mobiilsuse ja pöördusid Poola alaliselt tagasi elama seetõttu, et nende jaoks olid kõige tähtsamad perspektiivid.

Mis puudutab laiemat küsimust, kuidas poolakate endi rändekogemus mõjutab teistest riikidest Poola saabuvate sisserändajate kogemust, siis siin olid paljude intervjuueeritavate tähelepanekud oma toonilt üsna erapooletud ja neutraalsed, mistõttu ei ole õige väita empaatia puudumist. Kommentaarid rände majanduslikest mõjuteguritest kui reaalsusest põhinesid pragmaatilisel, erapooletul suhtumisel töörändesse. Siiski mõistavad poolakad Ukraina migrantide üleelamisi: nad teavad, mida tähendab elada mujal kui kodumaal. Selles osas näitavad mõned poolakad (sõltuvalt nende identiteedist ja kogemustest) üles empaatiat. Eriti võib empaatia iseloomustada inimesi, kelle elu on mõjutanud lähedase pereliikme ränne. Samas tundub, et mõned poolakatest tagasirändajad, kelle jaoks nende enda ränne oli ammu mälestus, kipuvad liigselt üldistama oma eri riikides veedetud elu põhjal koos piiratud lõimumisega välismaal. Nad tegid seda viisil, mis näis viitavat nende olulisele sarnasusele oma ukrainlastest tutvavatega: näiteks, rõhutasid nad taktitundetult mõtet, et „kodu on parim“ või eeldasid, et ukrainlased ei räägi poola keelt. Mõned valimisse kuulunud poolakatest tagasirändajad kirjeldasid empaatiliselt, kuidas nad end välismaal võõraviha objektina tundsid ja näisid suutvat ette kujutada, et ukrainlased võivad end Poolas samamoodi tunda. Vaatamata sellele, et paljud poolakatest intervjuueeritavad ei olnud isiklikult kogenud diskrimineerimist, leidsid nad, et tõrjutuse tunne ja vajadus olla valmis võimalikuks mikroagressiooniks on migrantidele ühine kogemus.

MÄRKUSED

1. Minu muud intervjuueeritavad kui poolakad või ukrainlased olid pärit Armeenist, Austraaliast, Bangladeshist, Valgevenest, Itaaliast, Kasahstanist, Nigeeriast, Venemaalt, Taiwanist, Türgist ja Uruguayst.
2. Hiljuti täpsustatud ja laiendatud Ndofo-Tah jtpoolt (2019).
3. Lihtsuse huvides ei ole käesolevas artiklis võetud arvesse Bourdieu'i (1986) kapitali eri liikide käsitlust. See on üks võimalik vaade interseksionaalsusele, mida kasutavad mitmed migratsiooniuurijad.

VIITEALLIKAD

- Ager, Alastair; Strang, Alison. 2004. *Indicators of Integration: Final Report*. London: Home Office.
- Ager, Alastair; Strang, Alison. 2008. Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies* 21(2), 166–191.
- Anderson, Bridget. 2013. *Us and Them? The Dangerous Politics of Immigration Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Andrejuk, Katarzyna. 2017. Self-Employed Migrants from EU Member States in Poland: Differentiated Professional Trajectories and Explanations of Entrepreneurial Success. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(4), 560–577.
- Anthias, Floya. 2012. Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality. *Nordic Journal of Migration Research* 2(2), 102–110.
- Bastia, Tanja. 2014. Intersectionality, Migration and Development. *Progress in Development Studies* 14(3), 237–248.
- Beaman, Jean. 2017. *Citizen Outsider: Children of North African Immigrants in France*. Oakland: University of California Press.
- Botterill, Katherine. 2011. Mobility and Immobility in the European Union: Experiences of Young Polish People Living in the UK. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 37(1), 47–70.
- Bourdieu, Pierre. 1986. The Forms of Capital. Lk 241–258 kogumikus Richardson, John (toim.) *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bulat, Alexandra. 2019. ‘High-Skilled Good, Low-Skilled Bad?’ British, Polish and Romanian Attitudes Towards Low-Skilled EU Migration. *National Institute Economic Review* 248(1): R49–R57.
- Carling, Jørgen; Pettersen, Silje. 2014. Return Migration Intentions in the Integration–Transnationalism Matrix. *International Migration* 52(6), 13–30.
- Collett, Elizabeth. 2013. *The Integration Needs of EU Citizens: Impediments and Opportunities*. Brussels: Migration Policy Institute Europe.
- Duszczyk, Michał. 2021. Ukraińcy – czy Polacy nie chcą już pracowników z Ukrainy? *Rzeczpospolita*, 03.08.2021. Kättesaadav: <https://firma.rp.pl/kadry-place/art18499111-ukraincy-czy-polacy-nie-chca-juz-pracownikow-z-ukrainy> (27.05.2022).

- Eade, John; Drinkwater, Stephen; Garapich, Michał P. 2007. *Class and Ethnicity: Polish Migrants in London*. London: Universities of Surrey and Roehampton.
- Engbersen, Godfried; Grabowska-Lusinska, Izabela; Leerkes, Arjen; Snel, Erik; Burgers, Jack. 2013. On the Differential Attachments of Migrants from Central and Eastern Europe. A Typology of Labour Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(6), 959–981.
- Faist, Thomas. 2013. The Mobility Turn: A New Paradigm for the Social Sciences? *Ethnic and Racial Studies* 36(11), 1637–1646.
- Feischmidt, Margit; Zakariás, Ildikó. 2020. How Migration Experience Affects the Acceptance and Active Support of Refugees? Philanthropy and Paid Work of Hungarian Migrants in the German Immigrant Service. *Journal of Immigrant and Refugee Studies* 18(4), 481–497.
- Ford, Robert. 2011. Acceptable and Unacceptable Immigrants: How Opposition to Immigration in Britain is Affected by Migrants' Region of Origin. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37(7), 1017–1037.
- Fox, Jon; Mogilnicka, Magda. 2019. Pathological Integration, or How East Europeans Use Racism to Become British. *The British Journal of Sociology* 70(1), 5–23.
- Garapich, Michał P. 2016. *London's Polish Borders: Transnationalizing Class and Identity Among Polish Migrants in London*. Stuttgart: Ibidem.
- Gawlewicz, Anna. 2015. 'We Inspire Each Other, Subconsciously': The Circulation of Attitudes towards Difference between Polish Migrants in the UK and their Significant Others in the Sending Society. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41(13), 2215–2234.
- Glynn, Irial. 2011. Emigration Memories and Immigration Realities in Ireland and Italy. Lk 65–77 kogumikus Fanning, Bryan; Munck, Ronaldo (toim.) *Globalization, Migration and Social Transformation: Ireland in Europe and the World*. Farnham: Ashgate.
- Górny, Agata; Kołodziejczyk, Katarzyna; Madej, Karolina; Kaczmarczyk, Paweł. 2019. Nowe Obszary Docelowe w Migracji z Ukrainy do Polski. Przypadek Bydgoszczy i Wrocławia na Tle Innych Miast. *CMR Working Papers* 118/176. Warsaw: Centre of Migration Research, University of Warsaw.
- Grabowska, Izabela; Garapich, Michał. 2016. Social Remittances and Intra-EU Mobility: Non-Financial Transfers Between UK and Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(13), 2146–2162.

- Grzymala-Kazłowska, Aleksandra; Brzozowska, Anita. 2017. From Drifting to Anchoring. Capturing the Experience of Ukrainian Migrants in Poland. *Central and Eastern European Migration Review* 6(2): 103–122.
- Jaskulowski, Krzysztof. 2019. *The Everyday Politics of Migration Crisis in Poland: Between Nationalism, Fear and Empathy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kaufmann, Vincent; Bergman, Manfred; Joye, Dominique. 2014. Motility: Mobility as Capital. *International Journal of Urban and Regional Research* 28(4), 745–756.
- King, Russell; Lulle, Aija; Parutis, Violetta; Saar, Maarja. 2018. From Peripheral Region to Escalator Region in Europe: Young Baltic Graduates in London. *European Urban and Regional Studies* 25(3): 284–299.
- King, Russell; Okólski, Marek. 2019. Diverse, Fragile and Fragmented: The New Map of European Migration. *Central and Eastern European Migration Review* 8(1), 9–32.
- Koikkalainen, Saara. 2013. Transnational Highly Skilled Finnish Migrants in Europe: Choosing One's Identity. *National Identities* 15(1), 85–100.
- Levitt, Peggy. 2001. *The Transnational Villagers*. Berkeley: University of California Press.
- Levitt, Peggy; Glick Schiller, Nina. 2004. Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review* 38(3), 1002–1039.
- Mas Giralt, Rosa. 2020. The Emotional Geographies of Migration and Brexit: Tales of Unbelonging. *Central and Eastern European Migration Review* 9(1), 29–45.
- Mayblin, Lucy; Piekut, Aneta; Valentine, Gill. 2016. 'Other' Posts in 'Other' Places: Poland through a Postcolonial Lens?, *Sociology* 50(1), 60–76.
- McCall, Leslie. 2005. The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(3), 1771–1800.
- Narkowicz, Kasia; Pędziwiatr, Konrad. 2017. From Unproblematic to Contentious: Mosques in Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3), 441–457.
- Ndofor-Tah, Carolyne; Strang, Alison; Phillimore, Jenny; Morrice, Linda; Michael, Lucy; Wood, Patrick; Simmons, Jon. 2019. *Home Office Indicators of Integration Framework 2019*. London: Home Office.
- Nowicka, Magdalena; Krzyżowski, Łukasz. 2017. The Social Distance of Poles to Other Minorities: A Study of Four Cities in Germany and Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3), 359–378.

- Omyła-Rudzka, Małgorzata. 2022. Stosunek do Innych Narodów. Warsaw: CBOS research report.
- Pierik, Roland. 2004. Conceptualizing Cultural Groups and Cultural Difference: The Social Mechanism Approach. *Ethnicities* 4(4), 523–544.
- Ryan, Louise; Mulholland, Jon. 2014. Trading Places: French Highly Skilled Migrants Negotiating Mobility and Emplacement in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40(4), 584–600.
- Rzepnikowska, Alina. 2019. *Convivial Cultures in Multicultural Cities: Polish Migrant Women in Manchester and Barcelona*. London: Routledge.
- Snel, Erik; Engbersen, Godfried; Leerkes, Arjen. 2006. Transnational Involvement and Social Integration. *Global Networks* 6(3), 285–308.
- Statistics Poland. 2022. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021: Raport z Wstępnych Wyników*. Warsaw: Statistics Poland.
- Vertovec, Steven. 2001. Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4), 573–582.
- Wallinder, Ylva. 2019. Imagined Independence Among Highly Skilled Swedish Labour Migrants. *Sociologisk Forskning* 56(1), 27–51.
- Weinar, Agnieszka; Klekowski von Koppenfels, Amanda. 2019. Migration, Mobility, Integration, Segregation – Migrations within the Global North. *International Migration* 57(3), 171–176.
- White, Anne. 2016. Polish Circular Migration and Marginality: A Livelihood Strategy Approach. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 42(1), 153–166.
- White, Anne. 2018. Culture and Identity. Lk 160–185 kogumikus White, Anne; Grabowska, Izabela; Kaczmarczyk, Paweł; Slany, Krystyna (toim.) *The Impact of Migration on Poland: EU Mobility and Social Change*. London: UCL Press.
- Kuidas tsiteerida käesolevat artiklit: White, Anne. 2022. Mobility, Transnational and Integration Continuums as Components of the Migrant Experience: An Intersectional Polish-Ukrainian Case Study. *Central and Eastern European Migration Review* 11(2), 17–32.

PALJUD ON MOBIILSED, VÄHESED AGA EDUKAD: ETNILISE TUNNUSEGA SEOTUD TAGASIRÄNNE MUUTUVAS RUMEENIA KONTEKSTIS

*Remus Gabriel Anghel, Ovidiu Oltean,
Alina Petronela Silian*

Käesolev artikkel panustab üha laienevasse arutellusse taaskohanemisest ja tagasirändajate kohast päritoluühiskonnas. Paljud uuringud on keskendunud tagasirändajate taaskohanemise võimalustele, nende mobiilsuspraktikatele kodumaale naasmisel ning sotsiaalse kapitali ja välismaal kogutud rahaliste vahendite kasutamisele. Oluliselt vähem on aga uuritud ja analüüsitud etnilisuse mõju tagasirändeprotsessidele ja taaskohanemise kogemustele. Käesolevas töös uurime kolme rahvusrühma – sakslaste, rumeenlaste ja romade – taaskohanemist Rumeenia mitmerahvuselises kontekstis, mida iseloomustab etniline ebavõrdsus ja segregatsioon.

Uuring viidi läbi Rumeenia linnas Sebeş, mis on tänu välisinvesteeringute ja rahvusvahelise rände koosmõjule viimase 30 aasta jooksul tundmatuseni muutunud. Uuringuperioodi alguses majanduslikult vaene ja lagunev linn muutus järgmisel kümnendil arenevaks, kuid endiselt vaeseks keskkonnaks, ning uuringu lõpuks oli sellest saanud kiiresti arenev linn. Vaadeldes seda protsessi kohanemisviiside perspektiivist ning analüüsides tagasirändajate taaskohanemist ja mobiilsust, käsitleme tagasirännet kui etnilist protsessi erinevates vastuvõtukontekstides.

Märksõnad: tagasiränne, vastuvõtukontekstid, mobiilsus, etnilisus, Rumeenia

SISSEJUHATUS

Käesolev artikkel annab panuse üha laienevasse debatti taaskohanemise protsessidest ja tagasirändajate kohast arenevates ühiskondades (Kushminder 2017; Lietaert ja Kushminder 2021). Sarnaselt hiljutistele tagasirännet käsitlevatele teadustöödele leiame, et tagasiränne ja tagasirändajate taaskohanemine on sageli seotud pigem nende mobiilsuse ja hargmaisusega kui lõpliku tagasirände ja paikseks jäämise protsessidega (Sinatti 2011). Kasutades kohanemisviiside perspektiivi ja vaadates kaugemale üksikjuhtumitest, võrdleme erinevate rahvusrühmade tagasirändekogemusi. Analüüsime lähemalt tagasirändeprotsesse Rumeenia paljurahvuselises linnas Sebeş ja küsime, miks kolme rahvusrühma – sakslaste, rumeenlaste ja eriti romade – tagasirändekogemused on niivõrd erinevad. Käsitleme ta-

gasirännet eelkõige etnilisest aspektist, mida senistes uuringutes ei ole nii spetsiifiliselt vaadeldud.

Uurimistöö kontekst ei ole valitud juhuslikult. Rumeenia on paljurahvuseline riik, kus on toimunud suured rände- ja tagasirändevood (Sandu 2010). Linn, kus me oma uuringu läbi viisime – Sebeş –, on populaarne sihtkoht nii välis- kui ka kodumaistele investoritele. Seetõttu võib eeldada, et tagasirändajatel on selles linnas rohkem võimalusi kui majanduslikult mahajäänud Rumeenia linnades. Lisaks on Sebeş tugeva etnilise ebavõrdsusega linn, kuna seal elab suur, segregeeritud ja vaene romade kogukond. Nii mobiilsuse kui ka tagasirände aktiivsus on kõrge, mis võimaldas uurida tagasirände erinevaid kogemusi.

Viisime kvalitatiivuuringu läbi kuuel järjestikusel perioodil aastatel 2013–2021, mis võimaldas meil vaadelda ja vahetult analüüsida erinevaid tagasirände- ja kohanemisi. Linna majanduses toimusid dramaatilised muutused ja seetõttu jagasime taaskohanemise protsessid intervjueritavate kirjelduste põhjal kolme perioodi: 1990., 2000. ja 2010. aastad. Portesi ja Böröcz (1989) teooriale tuginedes nimetasime need perioodid vastavalt lagunevaks (takistatud), vaeseks (neutraalseks) ja õitsvaks (soodsaks) perioodiks. Alljärgnevalt kirjeldame töö teoreetilist ja empiirilist tausta, võttes kokku hiljutised arutelud tagasirändajate kohanemisest üldiselt ja konkreetselt Rumeeniasse tagasipöördunud puhul. Järgmiseks tutvustame juhtumiuuringu meetodikat ja võrdleme eri rahvusest tagasirändajate kogemust erinevates vastuvõtukontekstides, lähtudes nende mobiilsuse toimevõimest ja praktikatest.

ARUTELU TAGASIRÄNDAJATE TAASKOHANEMISE TEEMAL

Väidet, et tagasirändajate naasmine kodumaale on loomulik ja lihtne protsess, on kritiseeritud juba ammu (Markowitz ja Stefansson 2004). Taaskohanemine on tagasirände eeltingimus, mis rõhutab asjaolu, et tagasirändeprotsessis peavad tagasirändajad uuesti lõimuma kohalikku ühiskonda, sarnaselt sellele, kuidas migrandid peavad kohanema vastuvõtva riigi oludega (Christou 2006). Teisisõnu on tagasirändajad sageli sunnitud muutma oma ootusi ja eesmärke vastavalt sellele, kuidas nad tajuvad kodumaal toimunud arenguid. Seejuures on teaduskirjanduses hiljuti hakatud teoretiseerima ja arutama vajadust ajakohastada taaskohanemise määratlust, mida seni on suuresti defineeritud kui üksikisiku tasandil toimuvat protsessi, mida tagasirändaja on sunnitud koduühiskonda naasmisel läbima (Kushminder 2017).

Taaskohanemist analüüsitakse mitmemõõtmelise osalemise protsessina (Cassarino 2004; Lietaert ja Kushminder 2021), kus majanduslik mõõde vaatleb tagasirändajate toimetulekut ning sotsiaalne, kultuuriline ja poliitiline mõõde käsitleb tagasirändaja taasühinemist oma päritoluriigiga – kohta, kus on tema sugulased ja sõbrad, kus ta tunneb end turvaliselt ja kus tal on juurdepääs õiguskaitsele (Kushminder 2017). Samuti peaksid taaskohanemise probleeme käsitlema teadustööd, mille teemaks on pagulased ja riigist väljasaatmine, sest pagulasi ja väljasaadetud migrante võivad tabada häbimärgistamine,

sotsiaalsete sidemete purunemine (Nisrane, Morissens, Need ja Torenvlied 2017), ohtlikud olukorrad (Majidi 2021) või tõrjuv bürokraatia (Medina ja Menjívar 2015).

Samas on uuritud majanduslike migrantide tagasirände eri aspekte. Tagasirände ja arengu teemade arutelus pööratakse tähelepanu asjaolule, et sageli on tagasirändajad võrreldes kodumaale jäänutega privilegeeritud positsioonis ja neilt oodatakse arengu edendamist (Papademetriou ja Martin 1991). Uuringud, mis käsitlevad põhiliselt tagasirände majanduslikku külge mõjutavaid tegureid erinevate teooriate valguses (Constant 2020), keskenduvad peamiselt tagasirändajate ettevõtlusele, välismaal teenitud tulu kasutamisele, tööhõivele ja kõrgemale palgale (Hagan ja Wassink 2020). Samas leitakse erialakirjanduses, et tagasirändaja positsiooniga kodumaal kaasnevad sageli pinged, takistused ja ebamäärasus, vaatamata sellele, et tagasirändajad on reeglina majanduslikult paremal järjel kui need, kes jäid kodumaale (King, Castaldo ja Vullnetari 2011).

Arutelu taaskohanemise viiside üle vaatab kaugemale individuaalsest kogemusest ja käsitleb tagasirändekogemuste tüpoloogiaid tagasirände kestvuse, lähte- ja sihtriikide erinevuste ning tagasirände vabatahtlikkuse aspektidest (Kushminder 2017). Eri teooriate valguses saab tagasirännet vaadelda kas ebaõnnestumisena (sest uusklassikalise teooria kohaselt oli eesmärgiks väljaränne ja välismaale elama asumine) või õnnestumisena (sest rände uue majanduskäsitluse kohaselt on tagasirändajate lühem eesmärk teenida välismaal rohkem raha, kuid lõppeesmärk on pöörduda tagasi kodumaale) (Cerase 1974). Kui mõned tüpoloogiad käsitlevad paremini või halvemini lõimunud taaskohanemisi (Kushminder 2017), siis teised keskenduvad tutvavlikkuse tundele tagasirände kontekstis (Dzieglewski 2020).

Teine võimalus on uurida, kuidas tagasirändekogemused erinevad vastavalt sotsiaalsetele aspektidele nagu vanus, sugu või rahvus. Muuhulgas on uuringutes täheldatud vanuseliisi erinevusi tagasirändekogemuses. Kui täiskasvanute hulgas on esmatähtis osalemine tööturul, siis vanemaelised tähtsustavad selliseid valdkondi nagu tervishoiuteenused, osatujõud ja elukvaliteet (Ciobanu ja Ramos 2016). Samamoodi kujundab laste tagasirännet nende kogemus koolis ja sotsialiseerumine eakaaslastega (Vathi 2016). Lisaks käsitletakse tagasirännet sageli soopõhise protsessina ja naised võivad kogeda suuremaid probleeme kui mehed, olgu siis tööealisena (Vlase 2013) või pensionärina (Gualda ja Escriva 2014). Seni ei ole tagasirännet kuigivõrd käsitletud etnilisuse seisukohast, välja arvatud nn etnilise tagasirände uuringutes (Tsuda 2009). Rumeenias on mõnevõrra uuritud romade tagasirännet (Anghel 2019; Toma 2018), kuid rahvusrühmade taaskohanemist on võrreldud vähem. Meie käsitluses on tagasirändajate taaskohanemine ennekõike migrantide mobiilsuse ja hargmaisuse lahutamatu osa (Sinatti 2011); tagasirännet ei põhjusta taaskohanemise puudumine ja tagasirändajad võivad olla samaaegselt kaasatud nii mobiilsuse eri vormidesse kui ka taaskohanemise protsessidesse.

Seetõttu käsitleme tagasirännet kui diferentseeritud tegevust, jagades selle hooajaliseks, ajutiseks, pikaajaliseks ja püsivaks (King 1996). Mõned jäävad lühikeseks ajaks päritoluriiki ja liiguvad edasi teistesse sihtriikidesse, samas kui teised püüavad teatud hetkel kolida püsivalt tagasi kodumaale. Teiseks vaatleme, kuidas tagasirändajad kasutavad oma sotsiaalset kapitali, rahalist kapitali (välismaalt tehtavad rahaülekandeid) ja kultuurilist kapitali (sealhulgas sotsiaalsed ülekanded), et uuendada suhteid, investeerida ja kasuta-

*Paljud on mobiilsed, vähesed aga edukad:
etnilise tunnusega seotud tagasiränne
muutuvas Rumeenia kontekstis*

REMUS GABRIEL ANGHEL,
OVIDIU OLTEAN,
ALINA PETRONELA SILIAN

da ära kohalikke võimalusi. Kolmandaks käsitleme tagasirändajate võimalusi kodumaal. Vaadeldes kontekstide muutumist, kasutame Portesi ja Böröczy (1989) eristust vastuvõtu-kontekstide vahel – soodsast kontekstist kuni ebasoodsa (takistatud) kontekstini – ja proovime mõista, kuidas tagasirändajad sellistes kontekstides toime tulevad. Seejuures leiavad Portes ja Böröcz (1989), et vastuvõtukonteksti poliitilised ja õiguslikud aspektid moodustavad teatud koherentsed mustrid; käesolevas teadustöös on meie fookuses ta-gasirändajate majanduslik kohanemine. Lõpuks, kasutades etnilisuse konstruktivistlikku mõtestamist (Brubaker 2006), küsime, millised välja- ja tagasirände võimalused on erine-vate rahvusrühmade liikmetel ja millist lähenemisviisi nad tagasipöördumisel kasutavad.

Allpool on toodud teaduskirjandusel põhinev ülevaade tagasirändest Rumeeniasse. See-järel tutvustame meie juhtumiuuringut ja analüüsime, kuidas tagasirännet kogevad erine-vate etniliste rühmade liikmed ja kuidas muutuv kontekst mõjutab neid protsesse. Kuna meie uuring toimus paljurahvuselises kontekstis, kus valitseb tugev etniline ebavõrdsus, käsitleme laiemalt ka seoseid migrantide taaselumumise, mobiilsuse ja sotsiaalse (antud juhul etnilise) ebavõrdsuse vahel.

TAGASIRÄNNE RUMEENIA ÜHISKONNAS

Alates riigisotsialismi kokkukukkumisest 1989. aastal on Rumeeniast saanud neoliberal-aalse poliitikaga riik, mida tuntakse ka „madalate palkade ja madalate hüvitistega“ ma-janduse võtmes (Ban 2016: 67). 1990. aastaid iseloomustas suuremahuline deindustri-aliseerimine, mis jättis miljonitele Rumeenias elavatele töölistele toimetulekus väga vähe alternatiive. Kuna samal ajal piiras Lääne-Euroopa juurdepääsu Rumeenia kodanikele, oli emigreerimine kallis ja põhjustas olukorra, kus paljud migrantid töötasid lääne tööturul illegaalselt. 1990. aastatel olid põhilisteks rändajateks etnilised sakslased ja ungarlased ning ebaregulaarne migratsioon Rumeeniast kasvas. Etnilised sakslased tagasirändes ei osalenud ja rumeenlaste tagasiränne oli madala töörande tõttu samuti vähene (Anghel ja Coşciug 2018).

2000. aastal sai Rumeeniast ELi liikmeskandidaat ja see saatis positiivse signaali harg-maistele ettevõtetele, mis otsisid uut kohta tootmisele või soovisid laiendada tootmisük-susi odavamatele ja vähem reguleeritud tööturgudele. Samal ajal kui hargmaised ettevõt-tes hakkasid jõudma Rumeeniasse, otsides kvalifitseeritud ja odavat tööjõudu, olid viimased järk-järgult emigreerumas läänes pakutavatele parematele töökohtadele, eriti pärast viisanõuete kaotamist Rumeenia kodanikele 2002. aastal. See suurendas oluliselt väljarännet Rumeeniast. Seda perioodi iseloomustab kõrge tagasirändemäär, kus kahest migrantist üks pöördus väljarändehetkest kümne aasta jooksul kodumaale tagasi (Am-brosini, Mayr, Peri ja Radu 2012). Tagasirände määr oli kõrge ka seetõttu, et 2007. aastal, mil Rumeeniast sai Euroopa Liidu liikmesriik, ei takistanud uus piiriregulatsioon enam rumeenlaste mobiilsust. Kuna juriidilised tõkked mobiilsuselt kõrvaldati, kasvasid nii väl-jaränne kui ka tagasiränne, hõlmates rohkem kui 20% Rumeenia elanikkonnast, sageli ühiskonna vaesematest kihtidest (Anghel ja Coşciug 2018; Sandu 2010).

Stănculescu ja Stoiciu (2012) leidsid, et ajavahemikus 2009–2010 oli 26% küsitletud leibkondadest eri piirkondades migrandist liikmeid ja 4,5% neist olid tagasirändajad. Martin ja Radu (2012) märkisid, et Rumeenia tagasirändemäär oli sarnane teiste Ida-Euroopa riikidega, moodustades aktiivsest rahvastikust umbes 7,6%. Seega kinnitavad Rumeenia tagasirände uuringud, et tagasiränne on pidev protsess, mis mõjutab suurt osa riigi ühiskonnast. Suurem osa tagasirände uuringutest Rumeenias viidi läbi viimasel paaril aastal ja need käsitlesid tagasirände põhjuseid ja mustreid. Need uuringud näitavad, et sotsiaalmajanduslikud ja struktuursed tingimused on läbi põimunud emotsionaalsete ja kultuuriliste sidemetega, mis motiveerivad inimesi tagasi rändama. Uuringutes toodi tagasirände peapõhjustena välja välismaal diskrimineerimise tajumist, Rumeeniasse kuulumise või kodumaaga ja päritoluga seotud tundeid ning kulude ja tulude arvutusi (Gherghina, Plopeanu ja Necula 2020; Roman ja Goschin 2012). Välismaal teenitava tulu tase oli korrelatsioonis tagasirände tõenäosusega – mida kõrgem teenistus, seda madalam tagasirände tõenäosus (Roman ja Goschin 2012). Tagasirände kavatsusi mõjutasid positiivselt ka migrantide hargmaisuus, s.t nende kalduvus saata koju raha (Roman ja Goschin 2012) ning Rumeenia regulaarne külastamine ja sõprade ning sugulaste võrgustike olemasolu (Gherghina ja Plopeanu 2020).

Rumeenia tagasipöördujate taaskohanemise tulemused olid erinevad. Kui paljud põrkusid ebasoodsate tingimustega, siis teised leidsid tööd või hakkasid füüsilisest isikust ettevõtjateks. Tagasipöördunud ettevõtjatega tehtud uuringutes joonistus välja tüpoloogia selle kohta, kuidas tagasirändajad ühendasid kohalikke ja hargmaiseid võimalusi (Anghel ja Coşciug 2018), ning analüüsiti ettevõtlust soodustavaid tegureid, nagu rände kestvust (Anghel ja Coşciug 2018; Croitoru 2020), rändajate haridustaset, välismaal säästetud tulu, sugu (Croitoru ja Coşciug 2021) või inimkapitali kaasamist tagasirände ajal (Croitoru 2019). Samas kui paljud neis uuringutes analüüsitud ettevõtjad suutsid luua oma perede jaoks piisavad ja pidevad tuluvood, rändasid teised – eriti füüsilisest isikust ettevõtjad – uuesti välismaale (Croitoru ja Coşciug 2021), mõnikord hoolimata kogukonna toest (Tudor 2017).

Mõnedes uuringutes on Rumeenia tagasirändest maalitud üsna positiivne pilt ja leitud, et migratsioon oli tagasirändajatele kasulik, kuna tagasirändajad hakkasid Rumeeniasse naastes teenima suuremat palka ja töid endaga kaasa tööturul kõrgelt hinnatud oskusi (Martin ja Radu 2012). Ajutine ränne mõjutas positiivselt ja pikaajaliselt oskuste ja palgataseme kasvu (Ambrosini jt 2012). Teistes uuringutes märgitakse probleeme tööturul ja seda, kuidas tagasirändajad otsustasid uuesti välja rännata hoolimata oma emotsionaalsetest sidemetest riigiga ja päritoluga (Apsite-Beriņa, Manea ja Berzins 2020; Bermudez ja Paraschivescu 2021). Teistes uuringutes on kriitiliselt uuritud ebavõrdsust tagasirändes, eriti naiste (Vlase 2013) või etniliste romade hulgas (Anghel 2019), kelle jaoks emigreerimine tähendas pääsemist marginaalseerumisest Rumeenias. Need uuringud käsitlesid kriitiliselt mitte ainult tagasirändajate osalemist tööturul, vaid ka tagasirändajate kohta kohalikus sotsiaalses hierarhias, väärtustes ja sotsiaalsetes normides. Oma teadustöös jagame seda kriitilist vaadet ja vaatleme lähemalt sakslaste, rumeenlaste ja romade tagasirännet ning ebavõrdsust tagasirändeprotsessides, mis väljendub erinevas vastuvõtukontekstis ja selles, kuidas tagasirändajad tasakaalustavad mobiilsust ja paiksust.

METOODIKA

Empiirilist materjali koguti aastatel 2013–2021 kuue uurimisperioodi jooksul, mille pikus varieerus kolmest nädalast kuni kahe kuuni. Selgitasime välja migrantide kaasatuse mustrid koduses elus ja nende võimaliku mõju kohalikele kogukondadele. Tagasirändest laia ja kompleksse ülevaate saamiseks seadsime välismaal viibimise miinimumnõudeks kuus kuud, kuid ei seadnud piirangut tagasipöördumisest möödunud aastate arvule; samuti ei jaganud me tagasirännet püsivaks või ajutiseks. Lähtudes hüpoteesist, et linna rahvastikustruktuuri arvestades mõjutavad uuringutulemusi etnilised tegurid, seadsime eesmärgiks kaasata sihtrühma inimesi kõikidest kolmest peamisest etnilisest rühmast – rumeenlasi, romasid ja sakslasi – ning erineva tagasirändekogemusega inimesi: füüsilisest isikust ettevõtjaid, ettevõtjaid, palgatöötajaid ja töötuid, naisi ja mehi. Intervjueerisime nii tagasirändajaid kui ka isikuid, kes ei olnud Rumeeniast välja rännanud ja kellel oli seetõttu hea ülevaade kohalikust sotsiaalsest ja majanduslikust dünaamikast. Viisime läbi 37 intervjuud nn mittemigrantidega, kelleks olid usujuhid, koolijuhid, haridusametnikud, linnavolinikud, õpetajad, aktiivsed ettevõtjad, noorteühenduste liikmed ja mõned jätkuvalt mobiilsete inimeste pereliikmed. Küsisime neilt rände ja selle mõju kohta linnale ning kuidas tagasirändajad said pärast tagasipöördumist hakkama. Kasutasime kontaktide loomiseks lumepallimeetodit ja trianguleerisime teabe, mis võimaldas meil uurida juba räägitud lugusid eri vaatenurkade alt ning käsitleda näiteks teavet sündmuste kohta, mis toimusid enne meie saabumist ja mis oli olukorra mõistmiseks oluline.

Küsitlesime kokku 106 inimest (73 meest ja 33 naist), kellest 58 olid rumeenlased, 16 sakslased, 27 romad ja 5 immigrandid Saksamaalt, Austriast, Ühendkuningriigist ja Itaaliast. Mitme intervjueeritavaga saime lähedasemaks ja hoidsime nendega kontakti aastate jooksul. Intervjueeritavatest 64 olid tagasirändajad – inimesed, kes olid tulnud tagasi mitte ainult kodumaa külastamiseks, vaid proovisid jääda Rumeeniasse pikemaks ajaks. Rände põhilised sihtkohad olid Saksamaa (15), Hispaania (15), Itaalia (8), Ühendkuningriik (6), Prantsusmaa (5), Holland (2), Kreeka (2), USA (2) ja Šveits (1). Kaheksal juhul oli sihtkohti mitu. Haridustasemelt olid rumeenlased ja sakslased kõrgemalt haritud: 35 oli kõrgem haridus, 20 olid lõpetanud gümnaasiumi ja 19 kutsekooli. Romade hulgas olid ainult kaks lõpetanud gümnaasiumi ja paljudel oli kuni 8 klassi haridust. Kõikidest intervjueeritavatest 30 olid ettevõtjad ja füüsilisest isikust ettevõtjad, 29 olid kohalikud töölepinguga töötajad, 9 olid üliõpilased ja 9 olid pensionärid. Ülejäänud olid töötud või töötasid välismaal. Romade hulgas oli 6 töötut, 2 ettevõtjat ja 1 pensionär. Ülejäänutel ei olnud Rumeenias regulaarset töösuhet. Välismaal viibimise aeg erines nii rahvusrühmade sees kui ka nende vahel. Kõige kauem viibisid välismaal sakslased, keskmiselt 11,6 aastat, ja kümnest sakslasest kuus olid olnud välismaal kauem kui 10 aastat. Rumeenlaste hulgas oli 9 (30-st) olnud välismaal üle 10 aasta ja üldine keskmine oli 8 aastat. Romade puhul oli põhiliselt tegemist ajutise mobiilsusega (14 24-st), ehkki neli olid olnud välismaal üle 10 aasta.

Enamik intervjuusid kestsid 1,5–2 tundi. Salvestasime intervjuud, transkribeerisime need sõna-sõnalt ja analüüsisime teemade kaupa, jälgides tagasipöördujate kategooriaid ja kogemusi. Tegime detailseid märkmeid ka *ad hoc*-vestlustest ja analüüsisime neid koos intervjuude transkriptsioonidega. Tagasipöördujatega tehtud intervjuud olid poolstruk-

tureeritud, jälgides isiklikku tausta (pere päritolu, kus isik üles kasvas, haridus, töökogemus enne väljarännet), migratsiooni (rändeotsused, töö ja elu välismaal, välismaal viibimise pikkus, hargmaised suhted ja mobiilsus) ning tagasirännet (motivatsioon, ootused ja tagasirändejärgne majanduslik taaskohanemine ning kogemused, sealhulgas hargmaine tegevus, uus väljaränne). Samuti proovisime aru saada isiklike sündmuste järjekorrast ning sellest, millised majanduslikud ja sotsiaalsed tingimused sel ajal valitsesid. Näited, mida esitame empiirilise tõestusmaterjali arutelus, põhinevad intervjuuülestel muistritel. Muutsime isikute nimed ja isikuandmed, kuid säilitasime inimeste hääle, kes jagasid meiega oma lugusid. (1)

UURINGU KONTEKST

Meie uuringu toimumiskohaks oli Sebeşi linn koos oma väikeste eeslinnadega. Sebeş on väike mitmerahvuseline linn Lõuna-Transilvaanias Kesk-Rumeenias. Tänapäeval elab seal umbes 27 000 inimest, kellest enamik on rumeenlased, romasid on 4000, sakslasi / Transilvaania sakse 400 ja lisaks väga väike arv ungarlasi. Transilvaanias on kuulumine ühte või teise etnilisse kogukonda endiselt omamoodi staatus ja linna sotsiaalse hierarhia määrab nii rahvus kui ka sotsiaalne klass. Rumeenia on paljurahvuseline ühiskond, kus ajalooliselt on välja kujunenud suured ungarlaste, sakslaste, juutide ja romade kogukonnad. Paljud nendest on säilitanud oma etnilise identiteedi, samas kui teised on eri määral assimileerunud ja kolmandad emigreerunud. Nii nagu ka mujal Rumeenias, emigreerus enamik linnas elavatest sakslastest Saksamaa Liitvabariigi abil kommunismirežiimi ajal või vahetult peale selle kokkuvarisemist 1989. aasta detsembris. Sakside etapiviisiline lahkumine linnast oli nii rumeenlaste kui ka romade jaoks sümbolne kaotus.

Enne poliitilise režiimi muutust 1989. aastal oli linnas mitmekesine tööstus, kuid mitte piisavalt suur, et anda tööd kogu olemasolevale tööjõule. Ehkki kommunistliku ideoloogia järgi pidid kõik saama tööd, muutus tööpuudus probleemiks juba 1980. aastatel, eriti noorte romade hulgas. Koos toidu- ja kütusepuudusega tekitas see pingelise sotsiaalse õhustiku. Pinged kasvasid ka rumeenlaste ja romade vahel. Esimene rühm süüdistas romasid kommunismi lagunemises, korruptsioonis ja laiskuses ning püüdis piirata romade õigust kasutada linna avalikku ruumi. Romad, keda on Rumeenias ajalooliselt diskrimineeritud ja marginaliseeritud, leidsid end lõksus neid kommunismi arvel teenimises süüdistava kohaliku retoorika ja oma igapäevaste toimetulekuprobleemide vahel. Riigisotsialismi kokkuvarisemine pärast 1989. aastat ainult süvendas kriisi: esimesena kaotasid töö romad ja seejärel vaesed rumeenlased. Suurem osa etnilistest romadest olid madala haridusega ja töötud ning elasid suurtes ja vaestes piirkondades, kus veel mõni aasta tagasi puudusid korralikud kommunaalteenused. Kuna kohalik staatus põhineb rahvusel, ei soovinud rumeenlased enam romadega seotud olla. Lisaks oli rumeenlaste jaoks kohalik staatus seotud ettevõtluse ja eelkäijate kombinatsiooniga.

Nagu üks intervjuueeritavatest ütles: „Inimesel on siin staatus, kui tal on oma ettevõtte ja ta on heast perest.“ Sama kehtib romade kohta, kuid teistel põhjustel, kuna nad püüdsid jälgendada saksidest kaupmehi: „Kui kommunistid alustasid 1945. aastal maareformi, küsisid nad meilt, romadelt, kas me tahame omada põllumaad, kuid meie tahtsime olla

*Paljud on mobiilsed, vähesed aga edukad:
etnilise tunnusega seotud tagasiränne
muutuvas Rumeenia kontekstis*

REMUS GABRIEL ANGHEL,
OVIDIU OLTEAN,
ALINA PETRONELA SILIAN

kaupmehed nagu saksid, mitte talupojad nagu tolle aja rumeenlased“ (romade kogukonna vanem). Ettevõtlus, erinevalt palgalisest ja „rumalast“ lihttööst, on romade hulgas jätkuvalt edukuse mõõdik. Viidates praegustele kohalikele sümboolsetele hierarhiatele, on romadel spetsiifiline suhtumine rumeenlastesse, mis põhineb selsamal edukriteeriumil: inimest saab austada, kui ta on seotud kauplemise ja äriga, mitte põllumajanduse või lihttöoga. Meie uuringu põhjal on kohaliku edukuse mõõdupuuks ettevõtlus nii vara kui ka sotsiaalse tunnustuse osas – kategooria, mis ületab rahvuslikke piire.

Seal, kus me käesolevas teadustöös kasutame edukuse või eduka inimese mõistet, oleme lähtunud sellest, keda kohalikud pidasid edukaks – tavaliselt oli selleks ettevõtja, kellele kuulus suurem ettevõtte või mitu ettevõtet, või need, kes töötasid sellistes ettevõtetes juhi-kohtadel. Lisaks sellele tuli intervjuudest välja, et kommunismijärgse ajastu saab jagada kolme perioodi nii majanduslikult (investeeringud, palgad, tööhõive) kui ka rändemus-trite tähenduses, kus kõiki perioode iseloomustasid omad võimalused. 1990. aastad oli periood, mil majandus oli kokkuvarisemise äärel. 2000. aastatel hakkas majandus kosuma, olles orienteeritud peamiselt koduturule; linna jõudsid esimesed välisinvesteeringud, millega loodi uusi töökohti, ehkki need ei olnud nii kõrgepalgalised, et hoida ära paljude väljarännet. Pärast 2002. aastat jätkas väljaränne kasvu, kuna kaotati piirangud inimeste liikumisele teistesse ELi liikmesriikidesse. Pärast 2008–2009 aastate majanduskriisi, s.t kolmanda perioodi jooksul, hakkas kohalik majandus kasvama, pakkudes uusi võimalusi nii neile, kes jäid Rumeeniasse, kui ka tagasirändajatele. Allpool analüüsime tagasirändeprotsesse läbi nende kolme perioodi ja selgitame, millist rolli mängis seejuures rahvus.

1990. AASTAD: TAGASIRÄNNE KOKKUVARISEVA MAJANDUSEGA RIIKI

Migratsioon Lääne-Euroopasse oli paljude rumeenlaste, sakslaste ja romade jaoks „loomulik“ lahendus, ehkki nende rändekogemus oli väga erinev. Seaduslikult emigreerusid peamiselt etnilised sakslased. Nende väljaränne oli kiire – enamik neist lahkus esimese kahe aasta jooksul pärast režiimivahetust. Rumeenlaste jaoks oli väljaränne palju keerulisem, kallim ja ebastabiilsem, seetõttu toimus see palju pikema aja jooksul. Kuna romad olid rumeenlastest veelgi vaesemad, said ainult väga vähesed romad emigreeruda ja need, kes välja rändasid, pöördusid kiiresti kodumaale tagasi pärast seda, kui nende plaanid luhtusid.

Selles perioodis oli tagasirändajaid väga vähe. Nende hulgas oli sakslasi, kes olid rännanud Saksamaale ja Lääne-Euroopasse, kuid kellele kuulus piirkonnas veel kinnisvara ja kes veetsid suved Rumeenias. Püsivalt rändas linna tagasi väga väike arv sakslasi ja rumeenlasi. Kuna uuring viidi läbi pärast 2010. aastat, ei jõudnud teave paljudest sel perioodil toimunud tagasirändejuhumitest meieni, kuid oli mitmeid juhtumeid, kus esimene tagasiränne ebaõnnestus ja tagasirändajad emigreerusid uuesti mõne aasta jooksul pärast esimest naasmist. Need tagasirändajad, kes jäid püsivalt linna elama, said lõigata kasu asjaolust, et sel perioodil oli võimalik omandada kinnisvara äärmiselt soodsalt. Mõnel juhul ehtasid sellised tagasirändajad üles väga eduka äri. Üks selline näide on Martin. Ta

on sakslane, kes rändas välja Saksamaale 1987. aastal ja pöördus Rumeeniasse tagasi viis aastat hiljem. Ta ütleb, et tegi Saksamaal kõvasti tööd ja sai omadega hästi hakkama, kuid ei tundnud end kodus: „Ehkki ma rääkisin saksa keelt ja püüdsin palju töötada (...), igatsesin ma siiski oma kodu ja metsi ja mägesid.“ Tema varaks olid säästnud ja, nagu ta ütles, Saksamaa mõne kuu palga eest sai Rumeenias osta maja. Ta rändas lõplikult kogu perega Rumeeniasse tagasi ja alustas tegevust majutussektoris, teenindades sageli saksa turiste. Ka praegu peavad kohalikud teda jõukaks ettevõtjaks.

Teine tagasipöörduja, Dragoș, oli etniline rumeenlane, kes naasis koju Ühendkuningriigist. Riigisotsialismi ajal vahendas ta ärikontakte kohaliku nahavabriku ja Lääne-Euroopa klientide vahel. Sotsialismi kokkuvarisedes jätkas ta äritegemist sama vabrikuga, mis 1990. aastate keskel erastati. Kasutades oma kontakte Ühendkuningriigis, otsustas ta investeerida mitmesse kohalikku Rumeenia vabrikusse, millel oli probleeme konkureerimisega uues avatud majanduses. Aga kuna selle aja ettevõtlust iseloomustas täielik usaldamatus ja tema partnerite eesmärgiks oli kiire rikastumine iga hinna eest – tolle aja Rumeenias igapäevane nähtus – otsustas ta projektist lahkuda. Mõne aja pärast asutas ta omaenda nahavabriku ja turismiettevõtte. Täna valmistab ta nahkesemeid nii globaalsele moebrändidele kui ka Rumeenia ja Itaalia massiturule.

1990. aastate rännet iseloomustab väga selektiivne emigratsioon, vähesed tagasirändajad ja suured kasumid neile, kes julgesid riskida oma säästudega Rumeenia uuel kujuneval ja kasutamata võimalustega turul. Tagasirändajad kasutasid erinevaid taaskohanemisviise. Martin investeeris oma välismaal kogutud säästud kinnisvarasse ja äritegevusse, samas kui Dragoș kasutas suhteid, et ära kasutada kohalikke võimalusi. Mõned taaskohanesid, jäädes ühteaegu nii paikselt kui ka mobiilseks, näiteks mõned väikeettevõtjad ja saksa pensionärid, kes rändasid Rumeeniasse tagasi ainult suveks. Selle perioodi väljaränne oli etniliselt mõjutatud, kuna etniliste sakslaste väljarännet toetas Saksa riik, samas kui rumeenlaste ja romade jaoks oli väljaränne endiselt keeruline ja riskantne. Ka tagasiränne oli etniliselt mõjutatud – sakslased pöördusid tagasi põhiliselt suurettevõtjatena või ajutiselt suvepuhkuse veetmiseks. Sel perioodil pöördus tagasi ainult üks rumeenlasest suurettevõtja. Mõned teised rumeenlastest tagasirändajad üritasid 1990. aastatel käivitada oma äritegevust, kuid rändasid mõne aja pärast uuesti välismaale, sest Rumeenia majanduslik olukord oli väga halb.

2000. AASTAD: EBASOODNE KONTEKST TAGASIRÄNDEKS

Nagu kogu riigis, tehti esimesed välisinvesteeringud linnas 1990. aastate lõpus, mis andis hoo kohalikele ettevõtlikele ja jätkus 2000. aastatel. Välisinvestoriteks olid peamiselt Itaalia ja Austria ettevõtted, mis investeerisid puidutöötlemise, mööbli-, masinaehituse ning naha- ja tekstiilitööstusesse. Lisaks neile avas rida Rumeenia ettevõtteid väiksemaid tootmisüksusi toiduainetetööstuses, tekstiilitööstuses ja majutussektoris. Ehkki pakutavate töökohtade arv kohalikul turul kasvas, jäid palgad seejuures madalaks, moodustades

2002. aastal ligikaudu 100 USA dollarit kuus. Samas kasvas majandus aastatel 2002–2009 seoses kinnisvara kiire kallinemise, palgakasvu ja töökohtade arvu suurenemisega.

Samal ajal hakkas kasvama ka etniliste rumeenlaste tööränne. Nagu kogu riigis, muutus väljaränne vähem valikuliseks ja laiaulatuslikumaks: enamik migrante rändas Saksamaale, Prantsusmaale ja Itaaliasse ning väiksemas mahu Kreekasse. Siiski oli kõige suurem sihtriik Hispaania ja rumeenlased otsisid tööd sotsiaälvõrgustike kaudu, eriti kiiresti kasvavatel sekundaarsetel tööturgudel. Nende poolt välismaal teenitav palk oli oluliselt kõrgem kui kodumaal. Samas muutus ka tagasiränne sagedasemaks ja mitmekesisemaks. Marian, etniline rumeenlane, lahkus alguses Itaaliasse ja kolis siis Hispaaniasse. 2009. aastal sundisid majanduskriis ja mõned terviseprobleemid teda ja tema naist tagasi rändama Rumeeniasse, kus nad asutasid kaubaveoäri, alustades ühe veoauto ja rendijuhiga ning laiendades pidevalt äritegevust. Marian oli üldiselt oma tagasirändega rahul. Ta ütles, et ei olnud kaugeltki rikas, kuid elas mugavalt ja tundis, et juhib oma elu ise.

Mõne muutusega on Mariani teekond sarnane teiste Rumeenia tagasirändajate omadega. Näiteks George rändas 1990. aastate lõpul ja 2000. aasta alguses korduvalt välja ja sarnaselt Marianile pani aluse perele kuuluvale väiksele pagaritööstusele. Äritegevuse arendamiseks rändas ta mitu korda välismaale, et seal raha teenida. 2005. aastal kolisid tema ja ta naine tootmise uude hoonesse, sisustasid selle uute seadmetega ja alles siis tundsid, et julgevad võtta laenu tootmise suurendamiseks ja piirkonnas mõne kaupluse avamiseks. See oli hetk, kui nad tundsid, et saavad öelda rändamisele „head aega“. Vahepeal kasvas palgatase ja paranes üldine olukord majanduses, mis väljendus muuhulgas tarbimise kasvus. Ränne avas ka uusi turge välismaal. Praegu varustab George traditsioonilise leiva ja küpsetistega rumeenlaste kauplusi Hispaanias. George'il ja tema naisel õnnestus ära kasutada oma kohalikke varasid, George'i poolt Hispaaniast saadatud palgaraha ning turu kasvu kodu- ja välismaal.

Kodumaal olevate võimaluste erinevus nende kahe perioodi – 1990. ja 2000. aastate – vahel on kokku võetud Roberti loos. Robert on Rumeenia ettevõtja, kellel on rändekogemus Saksamaal ja Hispaanias. 1990. aastatel töötas Robert umbes seitse aastat Saksamaal autoremonditöökojas kolm kuud aastas. Lisaks säästmisele tõi ta koju kasutatud autosid, mis õnnestus tal suhteliselt hea vaheltkasuga maha müüa. Teenitud rahaga hakkas ta ehitama maja ja tegema ettevalmistusi autoremonditöökoja avamiseks Sebeši linnas. „Ma tahtsin olla omaenda boss ja omada oma firmat. Ma mõtlesin, et kui sa töötad endale ja töötad kõvasti, siis kõik õnnestub.“ Siiski ei läinud äri hästi, kuna 1990. aastatel ostujõud kukkus ja ta ei näinud muud võimalust kui pikendada oma migrandiks olemist. Neli aastat töötas ta ühes Hispaania autoremonditöökojas. Vahepeal paranes majanduse olukord Rumeenias ja 2000. aastate keskel otsustas ta kodumaale tagasi pöörduda ja alustada ettevõtlusega. Ta investeeris autoremonditöökotta umbes 50 000 eurot, värbas abilise, ehitas üles korraliku ettevõtte ja omandas hea reputatsiooni ärimehena: tema töökoda oli täiesti uus ja sisustatud kaasaegsete tööriistadega ning eesmärgiks oli pakkuda sama kvaliteeti kui välismaal. Nagu Marina ja George, kasutas Robert ajutise rände strateegiat 1990. ja 2000. aastate alguses, kui majandusvõimalused olid piiratud. Etniliste sakslaste seas olid ainult mõned tagasirändajad. Paul, kes rändas tagasi 2000. aastate keskpaigas, tõi endaga kaasa nii finantskapitali kui ka puutööoskused ja asutaski puutöökoja, kus olid kaasaegsed seadmed, arvutipõhine projekteerimine ja 12 töötajat. Varsti sai ta tuntuks kui piirkonna

parim katusevalmistaja ja äri kasvas kiiresti tänu majaehitussektori kiirele kasvule regioonis.

Majanduse ja sotsiaalsfääri kosumine 2000. aastate algusest kuni keskpaigani tõstis esile tagasirändajatest – peamiselt rumeenlastest – koosneva väikeettevõtjate rühma, ehkki mõned nendest püüdsid lihtsalt toime tulla. Erica, väikese linna ajaloolises keskuses asuva kebabirestorani omanik, elas rohkem kui 10 aastat Hispaanias, kus töötas majutussektoris. Hispaaniat tabas majanduskriis ja see mõjutas nii teda kui ka tema abikaasat. Kui nad jõudsid Rumeeniasse tagasi, asutas tema abikaasa koos mõnede partneritega transpordiettevõtte, samas kui naine avas kebabipoe renditud restoranis, millega ta oli samuti tegelenud Hispaanias. Kebabiäri ei olnud siiski väga edukas, kuna tasuvus ja marginaalid olid madalad. Naise teine sõber, Adrian, oli samuti pöördunud koju tagasi, kui Hispaanias algas majanduskriis. Enne kriisi oli ta teinud mõned katsed rännata tagasi ja alustada oma äritegevust Rumeenias, kuid tundis, et ei suuda korralikult hoolitseda oma pere eest, kes jagas tema vanematega sama maja Sebeši kesklinnas, ja jäi seetõttu mobiilseks, sõites pidevalt Rumeenia ja Hispaania vahel. Ta ei teinud peale koju jõudmist suuri investeringuid ja jätkas üksinda töötamist mitteametliku füüsilisest isikust torumehena.

Meie uuringu raames kogutud andmed näitasid, et 1990. ja 2000. aastate vahel muutus rände etniline struktuur: välja rändasid põhiliselt rumeenlased ja väike arv romasid. Võrreldes eelmise perioodiga, kui vähesed tagasirändajad investeerisid oma välismaal kogutud säästude ja arendasid oma äritegevust hapras ja riskantses keskkonnas, ootas selle perioodi hilisemaid tagasirändajaid endiselt vaene, kuid mõnevõrra rikastunud keskkond koos kasvavate võimalustega. Sellel perioodil hakkas tagasiränne kasvama ja mitmekesistuma. Mõned pöördusid Saksamaalt mõne aasta pärast tagasi ning avasid Rumeenias väikeettevõtteid teenuste (puidutööstus), kaubanduse (kasutatud kaubad või tarbekaubad) või turismi sektoris. Teised pöördusid Hispaaniast tagasi ja asutasid transpordiäri. Ehkki nad olid välismaal kogunud piisava kapitali, vähenes selle ostujõud, sest Rumeenias kasvasid kinnisvarahinnad mitu korda võrreldes eelmise perioodiga. Samas suutsid nad teenida kasumit tänu Rumeenia tarbimisturu tugevale kasvule. Teised tagasirändajad, kes olid töötnud Saksamaal ja Hispaanias, asutasid väikesed lihatööstusvabrikud, mis varustasid värske lihaga nii kohalikku turgu kui ka mõningaid rumeenia kogukondi Hispaanias. Need väikeettevõtted kasvasid ka tänu uute võimaluste avanemisele Rumeenias, mis vähendas välismaal teenitud kapitali rolli võrreldes 1990. aastatega. Kui osa tagasirändajaid olid rahul oma saavutustega ja kohalikud pidasid neid jõukateks, siis teised, nagu Erica ja Adrian, olid rohkem rahulolematud ja neid ei peetud edukateks, ehkki nad pigem jäid paikseks. Sellesse perioodi jäi samuti rida tagasirändajaid, kes leidsid kohapeal tööd, ehkki paljud eelistasid jääda mobiilseks Sebeši ja erinevate Euroopa sihtkohtade vahel.

PEALE 2010. AASTAT: TAGASIRÄNNE JÕUKAMAS KONTEKSTIS

Aastate 2008–2009 majanduskriisi lõppedes jätkus välisinvesteeringute sissevool Sebeši linna. Paljud proovisid tegeleda ettevõtlusega või töötasid füüsilisest isikust ettevõtja-

*Paljud on mobiilsed, vähesed aga edukad:
etnilise tunnusega seotud tagasiränne
muutuvas Rumeenia kontekstis*

REMUS GABRIEL ANGHEL,
OVIDIU OLTEAN,
ALINA PETRONELA SILIAN

na, kelle hulgas olid kõige aktiivsemad tagasirändajad. Saksa rahvusvahelise ettevõtte suure käigukastitehase avamine linnas meelitas ligi töötajaid kogu piirkonnast ja tõstis palganõudmisi. Kasvas ka vakantsete töökohtade arv linnas. Rumeenlased töötasid väga erinevatel kohtadel, kuid romadel ei olnud erilisi lootusi saada kõrgepalgalisi töökohti. Mõned töötasid tekstiili-, naha- ja puidusektori ettevõtetes miinimumpalga eest ja oma kirjelduste põhjal „vanglatingimustes“, teised töötasid vanarauaplatsil ja ülejäänutele andis tööd linnavalitsuse tänavakoristusettevõtte. Mitmed nendest tegelesid mitteametliku ettevõtlusega, töötades metallitööstuses või ehitusplatsidel või pidasid romade kogukonnas minipoodi.

Rände ja tagasirände etnilised mustrid muutusid oluliselt selles paranenud majanduskontekstis. Kui varasemal perioodil rändasid välja põhiliselt rumeenlased ja enamikel romadel puudusid vahendid emigreerimiseks, olid seekord arvukalt liikvel just romad. Romade ränne oli alguses tagasihoidlik ja paljud neist koristasid tänavaid või töötasid mitteametlikus sektoris. Nad jäid paikseks mitmeks kuuks ja hajusid paljudesse Euroopa riikidesse, sealhulgas Prantsusmaa, Ühendkuningriik, Saksamaa, Itaalia, Hispaania ja Kreeka. Ehkki enamik neist lahkus Rumeeniast ajutiselt, õnnestus üha rohkematel pikendada oma töölepinguid ja elamist välismaal. Selle näiteks on Alexandru ja Mioara, kes asusid elama Saksamaale, kus Alexandru töötas valvurina lõbustuspargis ja Miora oli kokk ja ettekandja. Elena, teine roma, kasutas oma õblemisioskuseid, mis ta oli saanud oma isalt, et leida töö väikeses õmblustöökojas Hispaanias. Perioodi lõpuaastatel oli romade väljarände sihiks siiski rohkem Prantsusmaa, kus paljud asusid elama pikemaks ajaks.

Etniliste rumeenlaste puhul oli tagasiränne veelgi mitmekesisem kui varasematel perioodidel. Seda mitmekesisust oli näha nii nende kohanemisviisides kui ka selles, kuidas nad toime tulid – nagu varasematel perioodidel, jäid paljud neist ajutise rände lõksu; mõned suutsid säilitada oma turvalise töösuhte koduriigis ja teenisid lisatulu lühiajalistel viibimistel välismaal. Samas avastasime, et üha rohkem tagasirändajaid tundsid, et nad saavad nüüd Rumeenias „hakkama“ kas töötajadena hea palgalisel töökohal või väikeettevõtjana. Väikeettevõtjad töötasid üksinda või juhtisid mitme töötajaga ettevõtet. Nad olid aktiivsed majutuse, väikesemahuliste teenuste ja ehitussektoris. Nende tagasirände teekond sarnanes nendega, kes olid pöördunud tagasi eelmisel perioodil, kasutades ära oma välismaal kogutud sääste ja välismaal töötamisega kaasnevat prestiiži. Nende põhieesmärgiks oli jätkata äritegevust ja tagada endale normaalne äraelamine.

Nendele lisaks on rühm inimesi, kes nägid ennast ja keda nähti edukate ettevõtjatena, sest neil õnnestus kaasata eri liiki vahendeid. Sebastian rändas tagasi Hispaaniast, kus ta enda sõnul oli tuntud turismisihtkohas suvituskodude usaldusväärne administraator. Ta nägi võimalust pöörduda tagasi ja investeerida turismisektoris majutusärisse. Ta ühendas oma välismaal teenitud säästud Hispaanias kohatud äripartnerite rahaga ning lisaks sai Rumeenia valitsuse poolt tagasirändajatele ette nähtud 40 000 eurot. Teine tagasirändaja, Lucian, investeeris viinamarjakasvandusse Sebeši lähedal asuvas kaunis külas, juhtides samal ajal koos partneritega põhitegevusena oma 60 km kaugusel asuvat autoäri. Teised edukad tagasirändajad kasutasid oma välismaal saadud kogemusi ja asusid keskastme- või tippjuhtidena tööle Sebešis tegutsevatesse välisettevõtetesse või juhtisid linna saabuvaid uusi välisinvesteeringuid.

Erinevalt enamikust rumeenlastest oli romade tagasirände puhul enamasti tegemist neile tüüpilise ajutise rändega. Viimased külastasid regulaarselt kodumaad ja kasutasid välismaal teenitud tulu, et maksta võlgu, toetada oma peresid ja leibkondi ning investeerida eluaseme ehitusse üha laienevas romade kvartalis. Romade jaoks oli tagasirände kontekst jätkuvalt ebasoodne. Kodumaal ootasid neid tavaliselt madalapalgalised töökohad ja isegi kui neil õnnestus leida tasuvam töö, tundsid nad end jätkuvalt diskrimineerituna. Sel põhjusel emigreerusid paljud romad uuesti. Võrreldes oma kogemusi välis- ja kodumaal, tundsid nad Rumeenias end rohkem diskrimineerituna ja nõudsid võrdsemat kohtlemist. Seejuures tõid nad sageli näiteid sellest, kuidas neid kohtlevad Rumeenia ametivõimud, neile tööd andva ettevõtte juhid või kuidas nendesse suhtutakse igapäevaelus. „Seal [s.t välismaal] koheldakse sind nagu inimest, mitte nagu siin,“ ütles Oana. Selline suhtumine kordus sageli, kui tagasirändajad meenutasid oma rännet ja töökogemust.

Seda perioodi iseloomustab asjaolu, et erinevalt varasemast said ka vaesemad inimesed reisida välismaale ja tagasi, mis muutis taaskohanemise mustreid veelgi mitmekesisemaks. Paljud tagasirändajad proovisid hakata ettevõtjateks, kasutades ära kodumaal avanevaid võimalusi, mõned olles selles edukamad kui teised. Võrreldes eelmiste perioodidega oli välismaal teenitud tulu edukatele tagasirändajatele vähem tähtis, sest neil oli nüüd juurdepääs erinevatele rahastamisvahenditele, mille hulka kuulusid erainvestorid, Euroopa ja riiklikud fondid ning regiooni investeerivad ettevõtted. Ka teised tagasirändajad leidsid kohapeal tööd, seejuures teenisid mõned kohalike standardite järgi väga hästi. Juurdepääsu headele töökohtadele vahendasid sageli tuttavad ja need läksid tavaliselt heade sidemetega rumeenlastele. Romadele, sealhulgas vaestele romadele, pakuti madalapalgalisi ja sageli ebaregulaarseid töökohti, mistõttu otsisid paljud neist ajutist tööd välismaalt, et teenida palgalisa. Need, kellel puudus regulaarne töösuhe või kes töötasid madalapalgalistel töökohtadel, jäid oma taaskohanemisel mobiilseks.

KOKKUVÕTE

Hiljuti läbiviidud uurimustes tagasirändajate taaskohanemise teemal on põhifookuses olnud see, kuidas tagasirändajate välismaal kogutud säästud ning omandatud teadmised ja oskused aitavad neil paremini tööturul hakkama saada (Hagan ja Wassink 2020). Rida uuringuid on vaadelnud naiste ja meeste toimetulekut pärast tagasirännet (Vlase 2013) või teatud vähemusrahvuste, näiteks romade tagasirännet ja majanduslikku toimetulekut (Anghel 2019; Toma 2018). Käesolevas uuringus analüüsime tagasirändajate taaskohanemist etnilisest aspektist, võrreldes sakslaste, rumeenlaste ja romade majanduslikku kohanemist. Kogutud teabe võrdlemisel leidsime, et rahvus määras juurdepääsu rahvusvahelisele rändele. Etnilised sakslased olid selles osas privilegeeritud ja esimesed, kes rändasid Saksamaale. Kümme aastat hiljem algas rumeenlaste tööränne ja viimasena, pärast 2010. aastat, rändasid välja romad, kes olid majanduslikult vähem kindlustatud. Nende sakslaste hulgas, kes rändasid Rumeeniasse tagasi, oli väga vähe suurettevõtjaid ja enamik neist tuli Rumeeniasse ainult suvepuhkust veetma. Rumeenlaste tagasiränne oli mitmekesisem: oli neid, kellest said suurettevõtjad ja kes kasutasid ära 1990. aastatel tekkinud võimalusi või asjaolu, et tarbimine kasvas ja mitmekesisus. Muuhulgas avasid tagasirändajad Rumeenias ka väikeettevõtteid, mis tegelesid teeninduse, majutuse, toot-

misega jne. Mõned tagasirändajad leidsid tööd rahvusvahelistes ettevõtetes, sealhulgas juhtivatel kohtadel. Teised tagasirännanud rumeenlased jäid mobiilseks ja rändasid uuesti välismaale, et tagada endale piisav sissetulek.

Kõige haavatavamad olid romad. Nad rändasid välja viimastena, kuna olid kõige vaesemad ja ei kuulunud rumeenlaste rändevõrgustikesse. Nende tagasiränne oli seotud mobiilsusega – mõnedel neist oli endiselt töökoht linnas, samas kui teistel ei õnnestunud kuidagi tööd leida. Romade hulgas oli vaid üksikuid ettevõtjatest tagasirändajaid – tavaliselt tegid romad palgatööd või töötasid illegaalselt. Enamik romadest jäid mobiilseks, sest kodumaal ootas neid ainult vaesus. Viis, kuidas erinevate rahvusrühmade liikmed uute oludega kodumaal kohanesid, peegeldas etnilist kihistumist, mille kõige madalamal astmel olid romad.

Igal nendest kolmest perioodist oli meie juhtumiuuringu põhjal võimalik liigitada tagasirändajaid kolme rühma: „edukad tagasirändajad“ (s.t sakslased ja rumeenlased, kes olid jõukad ettevõtjad ja juhid rahvusvahelistes ettevõtetes); „edukad, kuid mitte piisavalt hästi teenivad tagasirändajad“ (s.t füüsilisest isikust ettevõtjad või palgatöölised, tavaliselt rumeenlased); ja „mobiilsed tagasirändajad“, kellest mõned tulid toime ja teised, nagu romad, kõikusid vaesuspiiril. Tagasirändajate liigitamine edukaks või ebaedukaks sõltus nende majanduslikust positsioonist kodumaal, mitte sellest, kas nad olid välja rännanud, et hiljem kodumaale tagasi pöörduda või luua püsiv elukoht välismaal (Cerase 1974). Liisaks oli rahvusel oluline roll ka kohalikus hierarhias, mille tipus olid sakslased ja rumeenlased ning põhjas haavatavad ja sotsiaalselt tõrjutud romad. See etniline hierarhia ei olnud ainult sümboolne, vaid seda rakendati tööturul ja see määras juurdepääsu võimalustele. Võrreldes rumeenlastega, kes said kasutada oma sotsiaalset kapitali, olid romad ka siin kõige ebasoodsamas positsioonis ja haavatavad. Lisa 1 tabelis 1 on kokkuvõte intervjueritud tagasirändajate majanduslikust positsioonist.

Erinevate rahvusrühmade liikmete tagasiränne kujunes välja vastavalt erinevatele vastuvõtutingimustele (Cassarino 2004), mis mõjutasid seda, kuidas tagasirändajad kasutasid oma välismaal kogutud sääste ja mobiilsust. Esimesel perioodil, mida me nimetasime laguneva majandusega perioodiks (Portes ja Böröcz 1989), oli mobiilsus vähene, kuid tagasirändajatel oli võimalik investeerida oma välismaal kogutud säästud kinnisvarasse, mille väärtus sөөstis järgmistel kümnenditel raketina taevasse. Mõned teised ei suutnud ots-otsaga kokku tulla ja otsustasid uuesti välja rännata. Keskmisel, nn vaesel perioodil ei olnud mobiilsuse ees mingeid tõkkeid ja ka tagasiränne kasvas. Tarbimine kasvas kiiresti ja avanesid uued ärivõimalused. Üha rohkemad tagasirändajad otsustasid hakata ettevõtjaks, kusjuures paljud jätkasid samas valdkonnas, kus nad olid tegutsenud ka välismaal. See võimaldas neil maksimaalselt ära kasutada oma välismaal omandatud oskusi – Hagan ja Wassink (2020) kutsusid seda „tööjaotuskanaliks“. Nad avasid kohvikuid, restorane, väikeseid ehitusfirmasid, autoremondiettevõtteid ja teisi teenindussektori ettevõtteid. Siiski säilitasid paljud tagasirändajad – olenemata sellest, kas nad olid ettevõtjad või mitte – oma mobiilsuse, et ületada raskusi ja minimeerida riske, mis kaasnesid ettevõtluse arendamisega ebasoodsas majanduskeskkonnas. Vähenes ka välismaal kogutud säästude ostujõud, kuid need olid siiski piisavad ettevõtluse alustamiseks ja väikeettevõtte asutamiseks.

Kolmandal, nn õitsval perioodil, said välja rännata kõik, kes seda soovisid, isegi kõige vaesemad. Tagasiränne kasvas ja muutus mitmekesisemaks. Kuna Rumeenia oli nüüd Euroopa Liidu liikmesriik, said tulevased ettevõtjad ja ärijuhid ligipääsu uutele rahastamisallikatele: uued tööstusinvesteeringud vajasid juhte, Euroopa abifondid avanesid ka väikeettevõtetele või tagasirändajatest ettevõtjatele ja mõned erainvestorid otsisid uusi võimalusi. Tol ajal olid kõige edukamad need, kes pääsesid ligi sellistele abirahadele ja kellel õnnestus kaasata investoreid. Tagasirändajatest väikeettevõtjad jätkasid naasmist kodumaale, kuid neid ootas ees juba tihedam konkurents. Ainult eelistatud perioodil meelitasid kõrgemad palgad ligi rohkem tagasirändajaid, sealhulgas neid, kes kavatsesid leida tööd ka kohapeal. Kui varasematel perioodidel oli oluliseks ressursiks mobiilsus, mida tagasirändajad kasutasid niikaua, kuni nad said realiseerida oma tagasirändeplaani, siis õitsval perioodil olid vaesed, nagu romad, need, kes jätkasid rändamist Sebeši ja erinevate sihtkohtade vahel välismaal. Välislaekumisi kasutati investeeringuks just kahel esimesel perioodil, hiljem vähem, ja tarbimiseks läbi aastate. Oskusteave, oskused ja kontaktid välismaal olid võrdselt olulised kõigis kolmel perioodil, ehkki neid kasutasid põhiliselt sakslased ja rumeenlased. Perioode iseloomustavad erinevad tingimused võimaldavad uurida, miks ja kuidas kogevad kolme rahvusrühma liikmed tagasirändeprotsessi nii erinevalt. See tekitas arutelu mitte ainult selles osas, kuidas kogetakse tagasirännet lõhestatud – antud juhul etniliselt lõhestatud – ühiskondades; see, kui erinev on tagasirändajate toimetulek, säästude kasutamine ja mobiilsus eri kontekstides, rõhutab vajadust täpsustada tagasirände rolli laiemate poliitiliste ja majanduslike protsesside raames.

MÄRKUSED

1. Uuringus tagati osavõtjate anonüümsus. Järgisime projekti ReturnITA teadustöö eetikastrateegiat, kus tõime üksikasjalikult ära projekti eetilised põhimõtted ja tavad

TÄNUAVALDUSED

Täname kõiki uuringu raames intervjuueeritud osalejaid nende aja ja usalduse eest. Oleme väga tänulikud Margareta Iancule, Dorin Negreale ja Florin Bondicile asendamatu abi eest. Samuti täname uurimistöö hindajaid väärtuslike kommentaaride eest ja erinumbri toimetajaid.

Käesolevat projekti rahastati Rumeenia Haridus- ja Teadusministeeriumi toetusega, CNCS – UEFISCDI, projekt PN-III-P4-ID-PCE-2020-0338, ReturnITA – Transnational Returnees in IT and Agriculture. Adaptation, Innovation and Social Remittances.

LISA 1

Tabel 1. Etnilise tagasirände mustrid Sebeşi linnas

Etnilisus/ Period	Sakslased	Rumeenlased	Romad
1990. aastad	Väike tagasiränne elustiili tagasirändajate ja mõnede edukate ettevõtjate poolt	Väike tagasiränne Üks edukas ettevõtja Mõned väikesed mobiilsed ettevõtjad	Tagasiränne praktiliselt puudus
2000. aastad	Mõned ettevõtjad rändasid tagasi	Mõned väike- ja keskmise suurusega ettevõtjad Mobiilsed tagasirändajad	Tagasiränne praktiliselt puudus
2010. aastad		Suurem tagasiränne Tagasirändajate seas rohkem ettevõtjaid Mõned leidsid kohapeal hea töökoha Mõned vaesed mobiilsed tagasirändajad	Suur tagasiränne seoses mobiilsusega Ettevõtjad puudusid

VIITEALLIKAD

Ambrosini, J. William; Mayr, Karin; Peri, Giovanni; Radu, Dragos. 2012. The Selection of Migrants and Refugees in Romania. *Economics of Transition* 23(4), 753–793.

Anghel, Remus Gabriel. 2019. When the Poor Migrate and Return: Class and Status Re-positioning among Roma Transnational Returnees. Lk 25–42 kogumikus Anghel, Remus Gabriel; Fauser, Margit; Boccagni, Paolo (toim.) *Transnational Return and Social Change. Hierarchies, Identities, and Ideas*. London: Anthem Press.

Anghel, Remus Gabriel; Coşciug, Anatolie. 2018. Patterns and Mechanisms of Return Migration to Romania. Lk 319–344 kogumikus Hornstein Tomic, Caroline; Scholl-Schneider, Sarah; Pichler, Robert (toim.), *Remigration to Post-Socialist Europe. Hopes and Realities of Return*. Berlin: LiT Verlag.

Apsite-Beriņa, Elina; Manea, Mădălina-Elena; Berzins, Maris. 2020. The Ambiguity of Return Migration: Prolonged Crisis and Uncertainty in the Life Strategies of Young Romanian and Latvian Returnees. *International Migration* 58(1), 61–75.

- Ban, Cornel. 2016. *Ruling Ideas: How Global Neoliberalism Goes Local*. New York: Oxford University Press.
- Bermudez Anastasia; Paraschivescu, Claudia. 2021. Diverse Ways of Thinking and Performing Return Migration: Colombians and Romanians in Europe. *International Migration* 59(3), 177–191.
- Brubaker, Rogers. 2006. *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cassarino, Jean-Pierre. 2004. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies* 6(2), 253–279.
- Cerese, Francesco P. 1974. Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy. *International Migration Review* 8(2), 245–262.
- Christou, Anastasia. 2006. Crossing Boundaries – Ethnicizing Employment – Gendering Labour: Gender, Ethnicity and Social Networks in Return Migration. *Social and Cultural Geography* 7(1), 87–102.
- Ciobanu, Ruxandra O.; Ramos, Anne C. 2016. Is There a Way Back? A State-of-the-Art Review of the Literature on Retirement Return Migration. Lk 96–107 kogumikus Karl, Ute; Torres, Sandra (toim.) *Ageing in Contexts of Migration*. London and New York: Routledge.
- Constant, Amelie F. 2020. *Time-Space Dynamics of Return and Circular Migration: Theories and Evidence*. Munich: CESifo Working Papers 8053/2020.
- Croitoru, Alin. 2019. Predictors of Self-Employment upon Return Migration: A Study among Young Returnees from Latvia, Romania, and Slovakia. *Journal of Social Research and Policy* 10(1), 37–53.
- Croitoru, Alin. 2020. Great Expectations: A Regional Study of Entrepreneurship among Romanian Return Migrants. *Sage Open* 10(2).
- Croitoru, Alin; Coșciug, Anatolie. 2021. Two Facets of Returnees' Entrepreneurship in Romania: Juxtaposing Business Owners and Self-Employed Return Migrants within a Multi-Method Research Framework. *Calitatea Vieții* 32(2), 175–194.
- Dzięglewski, Mariusz. 2020. *Coming Home to an (Un)Familiar Country. The Strategies of Returning Migrants*. Cham: Springer.
- Gherghina, Sergiu; Ploeanu, Aurelian. 2020. Who Wishes to Return? Ties to Home Country among the Romanian Migrants. *Nationalities Papers* 48(5), 876–890.

*Paljud on mobiilsed, vähesed aga edukad:
etnilise tunnusega seotud tagasiränne
muutuvas Rumeenia kontekstis*

REMUS GABRIEL ANGHEL,
OVIDIU OLTEAN,
ALINA PETRONELA SILIAN

- Gherghina, Sergio; Plopeanu, Aurelian; Necula, Constantin V. 2020. The Impact of Socio-Cultural Integration on Return Intentions: Evidence from a Survey on Romanian Migrants. *Journal of Immigrant and Refugee Studies* 18(4), 515–528.
- Gualda, Estrella; Escriva, Angels. 2014. Diversity in Return Migration and its Impact on Old Age: The Expectations and Experiences of Returnees in Huelva. *International Migration* 52(5), 178–190.
- Hagan, Jacqueline M.; Wassink Joshua T. 2020. Return Migration Around the World: An Integrated Agenda for Future Research. *Annual Review of Sociology* 46: 533–552.
- King, Russell. 1996. Generalizations from the History of Return Migration. Lk 7–55 kogumikus Ghosh, Bimal (toim.), *Return Migration: Journey of Hope or Despair?* Geneva: United Nations and the International Organization for Migration.
- King, Russell; Castaldo, Adriana; Vullnetari, Julie. 2011. Gendered Relations and Filial Duties along the Greek-Albanian Remittance Corridor. *Economic Geography* 87(4), 393–419.
- Kushminder, Katie. 2017. *Reintegration Strategies. Conceptualizing How Return Migrants Reintegrate*. London: Palgrave.
- Lietaert, Ine; Kushminder, Katie. 2021. Contextualizing and Conceptualizing Reintegration Processes in the Context of Return. *International Migration* 59(2), 140–147.
- Majidi, Nassim. 2021. Assuming Reintegration, Experiencing Dislocation: Returns from Europe to Afghanistan. *International Migration* 59(2), 186–201.
- Markowitz, Fran; Stefansson, Anders (toim.). 2004. *Homecomings: Unsettling Paths of Return*. Lanham MD: Lexington Books.
- Martin, Reiner, Radu, Dragos. 2012. Return Migration: The Experience of Eastern Europe. *International Migration* 50(6), 109–128.
- Medina, Dulce; Menjívar, Cecilia. 2015. The Context of Return Migration: Challenges of Mixed-Status Families in Mexico's Schools. *Ethnic and Racial Studies* 38(12), 2123–2139.
- Nisrane, Beza; Morissens, Ann; Need, Ariana; Torenvlied, Rene. 2017. Economic Reintegration of Ethiopian Women Returned from the Middle East. *International Migration* 55(6), 122–136.
- Papademetriou, Demetrios; Martin, Philip. 1991. *The Unsettled Relationship: Labor Migration and Economic Development*. Santa Barbara CA: Praeger.

- Portes, Alejandro; Böröcz, József. 1989. Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives and its Determinants and Modes of Incorporation. *International Migration Review* 23(3), 606–630.
- Roman, Monica; Goschin, Zizi. 2012. Romanian Immigrants Worldwide: What Makes them Return Home? *Journal of Identity and Migration Studies* 6(2), 2–17.
- Sandu, Dumitru. 2010. *Lumile Sociale ale Migrației Românești în Străinătate*. Bucharest: Polirom.
- Sinatti, Giulia. 2011. ‘Mobile Transmigrants’ or ‘Unsettled Returnees’? Myth of Return and Permanent Resettlement among Senegalese Migrants. *Population, Space and Place* 17(2), 153–166.
- Stănculescu, Manuela; Stoiciu, Victoria. 2012. *Impactul Crizei Economice asupra Migrației Forței de Muncă din România*. Bucharest: Paideia.
- Toma, Stefánia. 2018. Returnees and Their Neighbours: Migration of the Romanian Roma, Networks, Social Distance, and Local Development. *Review of Sociology* 24(4): 1–25.
- Tsuda, Takeyuki. 2009. *Diasporic Homecomings. Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Tudor, Elena. 2017. Return Migration in a Romano-Catholic Csángós Village in Romania. Lk 83–103 kogumikus Sideri, Eleni; Roupakia, Lydia E. (toim.) *Religions and Migrations in the Black Sea Region*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Vathi, Zana. 2016. Making Other Dreams: The Impact of Migration on the Psychosocial Wellbeing of Albanian Origin Children and Young People upon their Families’ Return to Albania. *Childhood* 23(1), 53–68.
- Vlase, Ionela. 2013. ‘My Husband Is a Patriot!’: Gender and Romanian Family Return Migration from Italy. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(5), 741–758.
- Kuidas tsiteerida käesolevat artiklit:** Anghel, Remus G.; Oltean, Ovidiu; Silian, Alina P. 2022. Many Mobile, Few Successful: Ethnicised Return in a Changing Romanian Context. *Central and Eastern European Migration Review* 11(2), 69–83.

VANEMATE TÖÖRÄNDE MÕJU MAHAJÄÄNUD NOORUKITE SOTSIAALSETELE, SUHTLEMIS- JA HARIDUSKOGEMUSTELE

Georgiana Udrea, Gabriela Guiu

Vanemate tööranne võib kujutada teismeliste jaoks olulisi riske, nagu näiteks liitumine noorte jõukudega, õppeedukuse langus või väljalangemine koolist. Teisest küljest võib see tekitada noorte käitumises ka positiivseid muutusi kui noored mõistavad vanemate poolt toodud ohvrit, mille eesmärk on pakkuda lastele paremat elukvaliteeti ja paremat haridust. Teaduskirjanduses on käsitletud vanemate tööranne nii negatiivset kui ka positiivset mõju lastele, kes jäävad kodumaale maha. Meie uurimuse eesmärk oli käsitleda migratsiooni mõju kodumaale jäänud teismeliste Rumeenia maapiirkonnas noorte enda vaatest lähtuvalt. Meie uurimistee- maks olid teismeliste kogemused, kasvades üles ilma ema, isa või mõlema vanemata, ja selle kogemuse erinevad kontekstid (pere-elu, suhtlemine ja suhted, hoolimine ja muretsemine teiste eest, õppesaavutused, noorte endi tulevased rändeplaanid). Rumeenias ei ole seni põhjalikult uuritud noorte suutlikkust õppida peale vanemate väljarännet iseseisvalt ja korraldada oma elu, et õppida hästi koolis ja tegeleda igapäevategevustega. Lisaks teadlikkuse tõstmisele selliste noorukite reaalsest elust, saab meie uurimuse tulemusi kasutada ka noorte elukvaliteedi parandamisele suunatud poliitika väljatöötamises.

Märksõnad: vanemate tööranne, õppeedukus, õppimise toimevõime, uued suhtlus- tehnoloogiad, Rumeenia migrandid, hargmaised pered

SISSEJUHATUS

Viimastel aastatel on nii oskus- kui ka tavatööliste ajutine tööranne põhjustanud ühe dra- maatilisema rahvastikumuutuse Ida-Euroopas. Rumeenia, Ukraina ja Poola migrantide kogukonnad on ühed suurimad terves piirkonnas (McAuliffe ja Triandafyllidou 2021), kusjuures Venemaa-Ukraina konflikt on väljakujunenud rändesuundumusi ja voogusid veelgi kiirendanud. Meie teadustöö fookuseks on rumeenlaste diasporaa, mis kasvas plahvatuslikult peale 2014. aastat, mil Euroopa Liidu liikmesriigid avasid oma tööturu Rumeenia tööjõule (Beciu, Ciocea, Mădroane ja Cărlan 2018), ning täpsemalt uuritakse vanemate rände mõju kodumaale jäänud teismeliste.

Üks rumeenlaste massilise väljarände olulistest tagajärgedest on see, et suur osa lastest on kasvanud üles ilma nende vanemate asendamatu toetuseta (Iancu 2013; Onu, Pop, Chiriacescu, Preda ja Roman 2019). Ametliku statistika kohaselt oli laste koguarv, kelle vanemad töötavad välismaal, hinnanguliselt kümnete tuhandete (Lasteõiguste kaitse ja adopteerimise riiklik amet 2021) ja sadade tuhandete vahel (Save the Children Romania 2020; Toth, Toth, Voicu ja Ștefănescu 2007). Paljud neist tulevad peredest, kus mõlemad vanemad või ainuke ülalpidaja elavad välismaal. Sellised lapsed on sageli jäetud sugulaste (vanavanemad, onud, tädid) või eestkostjate (asendushooldaja, naaber) hoole alla, kuid on ka juhtumeid, kus lapsed on pidanud ise hakkama saama või võetud asendushooldesse (Lasteõiguste kaitse ja adopteerimise riiklik amet 2021; Tomșa 2011). Enamik nendest lastest elab piirkonnas, kus on kõrge tööpuudus – eriti riigi kirde- ja edelaosas ning maapiirkondades (Bălțeanu jt 2018).

Toetudes nendele reaalsustele ja seisukohale, et tööränne viib paratamatult mitmete muutusteni, mis mõjutavad perede elustiili, elukvaliteeti, kommunikatsiooni ja suhteid, käsitleb meie uuring vanemate rände poolt tekitatud põhilisi muutuseid teismeliste endi vaa-tenurgast. Rumeenia teaduskirjanduses on see vaade vähem levinud, mis kipub pöörama suuremat tähelepanu migrantide endi lugudele kui kodumaale jäänud laste tunnetele ja kogemustele. Meie põhifookus on „puuduva vanema või vanemate“ ja teismeliste suhetel ning sellel, kuidas see personaalne ja intiimne suhe muutub füüsilise distantsi, uute suhtlustehnoloogiate ja kogu uue reaalsuse mõjul, mida teismeline peab sageli üksinda kogema.

Kooskõlas varasemate uuringutega (Kay ja Trevena 2018; Safta, Stan, Iurea ja Suditu 2014; Sharma, Devkota ja Acharya 2021) ja võttes arvesse pikemaajalisi muutusi selles struktuuris, dünaamikas ja funktsionaalsuses, väidame, et esimene institutsioon, mida tööränne mõjutab, on pere. Teismelised, kes leiavad end olukorras, kus üks või mõlemad vanemad töötavad välismaal, jäävad kõige haavatavamaks kategooriaks kogu protsessis, ja nende juhtumeid tuleb hoolikalt dokumenteerida, et paremini mõista seda elumuutvat kogemust ja seda, kuidas sellest tulenevaid negatiivseid tagajärgi saaks tulevikus vähendada.

Esiteks paigutame Rumeenia rändenähtuse oma konteksti. Teiseks kirjeldame seda, kuidas vanemate otsus minna välismaale tööle mõjutab nende kodumaale jäänud laste kommunikatsiooni, suhteid ja õppeedukust. Seejärel tutvustame uuringu meetodikat ja arutame selle empiirilisi tulemusi. Lisaks varem teadaolevate uuringute tulemuste kin- nitamisele on meie uuringu põhiliseks tulemuseks vastus küsimusele, kuidas vanemate tööränne mõjutab teismeliste karjääri- ja rändeplaan. Rõhutame ka meie uuringu soolist mõõdet (nii vanema(te) – ema, isa või mõlemad – ja kodumaale jäänud lapse soo mõttes) ja sellest tulenevaid iseärasusi. Lisaks näitame, kuidas pidev suhtlemine hargmaise pere liikmetega, mida soodustavad uued tehnoloogiad ja seadmed, aitab teismelistel hoida või isegi parandada oma õppeedukust peale vanema(te) väljarännet. Lõpuks teeme kokku- võtte ja pakume soovitusi poliitikakujundajatele.

RUMEENIA RÄNDEÜLEVAADE

Rumeenias laienes hargmaine ränne oluliselt peale riigi liitumist Euroopa Liiduga 2007. aastal ja sellest sai järgmisteks aastateks kindel trend. Väljaränne oli riigis tekkinud demograafilise kriisi peapõhjus ja sellel oli otsustav mõju Rumeenia rahvaarvu olulisele vähenemisele viimase kümnendi jooksul (Rumeenia statistikaamet 2020). Tänu võimalustele, mida pakub Lääne-Euroopa tööturg, on ränne muutunud paljudele rumeenlastele – nii oskus- kui ka lihttöölisele – atraktiivseks lahenduseks. Need, kes lahkuvad, on nii töörealised kui ka kõrge viljakusega (Bălţeanu, Moldoveanu, Ichim ja Dobrescu 2018).

Euroopa Komisjoni Statistikaameti andmetel (2021) elab rohkem kui 20% Rumeenia töötajatest vanuses 20–64 Euroopa Liidu eri liikmesriikides. Enamikel juhtudel mõju- tas rändeotsust (eriti Lääne-Euroopasse) poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed põh- jused. Uuringud näitavad, et valdav osa rumeenlasi olid pettunud oma riigi poliitilises süsteemis, korruptsioonis äri sektoris ja tervishoiusüsteemi olukorras (Gherghina, Plope- anu ja Necula 2020; Iancu 2013). Töökohtade ja arenguvõimaluste puudumine, madalad palgad koos kõrge töökoormusega või oma kvalifikatsioonile vastava töö puudumine on nendeks tõuketeguriteks, mis mõjutavad rumeenlaste väljarändeotsust (Save the Children Romania 2020; Tomşa 2011).

Muude tõmbetegurite hulka kuuluvad vastuvõtva riigi poliitika ja institutsionaalsed mudelid. Lisapõhjusteks, miks inimesed valivad rändesihtriigiks just konkreetse riigi, võivad olla näiteks elukeskkond, paremad töötingimused, finantsturvalisus ja arenguvõimalused (Bălan ja Olteanu 2017; Goschin, Roman ja Danciu 2013). Seega, vaatamata sellele, kas nad on pärit materiaalselt parematest või halvematest tingimustest, maapiirkonnast või linnast ja kas neil on kesk- või kõrgharidus, väljendavad rumeen- lased sarnast motivatsiooni riigist lahkumiseks (Riiklik statistikainstituut 2020). Samas on veel vähe uuritud seda, kuidas kodumaale jäänud lapsed seda rändemotivatsiooni tajuvad, sellega suhestuvad ja tunnetavad selle mõju – ning see ongi käesoleva uuringu üks põhilisi teemasid (RQ1). Põhjustena, miks inimesed Rumeeniast lahkuvad, tuuakse teaduskirjanduses rände eelistest ja puudustest rääkides välja nii rände tõmbetegureid, nagu koostöö, välismaal teenitud tuluga seotud arenguvõimalused, mitmekesisus, sallivus, majanduskasv ja mobiilsus (Gherghina jt 2020; Mădroane 2015; Sandu 2016) kui ka negatiivseid aspekte, nagu rassism, diskrimineerimine, sotsiaalne marginaliseerimine, vaesus ja inimkaubandus (Pascoal ja Schwartz 2018; Tomşa ja Jenaro 2015).

Tõmbeteguriteks on ka madalam tööpuudus, paremad riikidesisesed suhted, nii migrandi kui ka tema pere elukvaliteedi paranemine, maailmavaate muutus ja suurem enesekindlus (Iancu 2013; Pirwitz 2019; Toth jt 2007). Kõige olulisemad majanduslikud ja sotsiaalsed probleemid on näiteks kõrgelt kvalifitseeritud inimeste väljaränne, tööjõupuudus, rahvas- tiku vähenemine, eraldumine perest, seksuaalsele ärakasutamisele suunatud inimkaubandus ja sunniviisiline töö (Docquier ja Rapoport 2012; Moroşanu, Bulat, Mazzilli ja King 2019). Paljust probleemidest, mida vanemate väljaränne võib põhjustada, keskendub käesolev uurimus neist kahele suuremale: kuidas kodumaale mahajäänud noorukid arenevad ja kujundavad ümber oma suhtlemise ja suhted teiste inimestega (RQ2); ja kuidas vanemate väljaränne mõjutab noorte koolikogemust ja nende endi tulevase rändeplane (RQ3). Mitte kumbagi teemat ei ole Rumeenia teadustöodes viimasel ajal uuritud, ja

seetõttu puuduvad ajakohased kvalitatiivuuringud, mis keskenduksid vanemate väljarändega seotud teismeliste kogemustele ja nende suhtumisele.

ÜLEVAADE TEADUSKIRJANDUSEST

HARGMAISED PERED JA SIDEMED: SUHTLEMINE JA SUHTED PÄRAST VANEMATE RÄNNET

Vanemate otsuse taga minna välismaal tööle on soov parandada pere majanduslikku olukorda ja anda oma lastele rohkem võimalusi õppimiseks ning parema tuleviku loomiseks (Sime 2018). Siiski, kui emigreerumisotsus on langetatud (tavaliselt perekonna tasandil ja teistega konsulteerides – vt Abrego 2014; Safta jt 2014) ja üks vanematest lahkub tööle välismaale, tekitab see peredünaamikale mitmeid väljakutseid ja probleeme.

Riigi statistikaameti avaldatud andmed väljarände kohta (2020) näitavad, et 2019. aastal emigreerus Rumeeniast mehi veidi rohkem (54,3%) kui naisi – vastavalt 54,3% ja 45,7% kogu väljarändest. Enamikel juhtudel võtavad emad üle mõlema vanema kohustused (Munteanu ja Tudor 2007). Siiski on palju olukordi, kus ema lahkub ja lapsed elavad tema puudumist rohkem läbi kui isa puudumist (Abrego 2014; Zentgraf ja Chinchilla 2012). See on tingitud mitte ainult erilisest kiindumusest, mida lapsed tunnevad oma emade vastu, vaid ka asjaolust, et isa ei suuda sageli võtta üle ema kõiki kohustusi (Sharma jt 2021).

Kui mõlemad vanemad otsustavad minna tööle välismaale, jäävad lapsed tavaliselt oma vanavanemate juurde, kes võtavad üle vanemate kohustused. Kui laste jätmine vanavanemate juurde ei ole võimalik, jäetakse nad kaugemate sugulaste või vanemate õdede-vendade hoole alla, keda täiskasvanu ainult aeg-ajalt jälgib. Muudel juhtudel jäetakse lapsed üksi või paigutatakse eestkoste alla (Lapse õiguste kaitse ja lapsedamise riiklik amet 2019).

Sellised olukorrad võivad põhjustada nii isiklikul kui ka sotsiaalsel tasandil arvukaid probleeme suhtlemisel teistega – nii lähedastega (vanemad, sugulased ja sõbrad) kui ka teiste inimestega, nagu naabrid, koolikaaslased ja õpetajad. Nende probleemide intensiivsus sõltub suuresti sellest, kui kindlad olid pereliikmete vahelised suhted enne pere laialiminemist, samuti suhetest, mida noorukid oma eestkostjatega loovad (Jingzhong ja Lu 2011). Pärast vanema välismaale lahkumist võivad need suhted kas nõrgeneda või hoopis tugevneda.

Sõltuvalt sellest, kas suhted vanemate ja laste vahel jäävad pärast väljarännet tugevaks, mõjutavad seda ka suhted, mida kodumaale jäetud lapsed loovad lähedasemate ja kaugemate inimestega (Boroşanu ja David-Rus 2019; Tomşa ja Jenaro 2015; Valtolina ja Colombo 2012). Ilmselt mõjutab emata olemine teismelisi tugevamalt kui isata olemine – eriti tüdrukutele, kes muutuvad teistest isoleeritumaks ja kellel on koolis sõprade, eakaaslaste

ja õpetajatega suhtlemine raskem (Abrego 2014). Samas õnnestub mõnel juhul isal taastada pärast ema lahkumist tasakaal, luues lastega avatud suhte. Kui mõlemad vanemad on eemal, paneb suhtlemise puudumine lapsi tundma, et nad on üksikud, hüljatud, kaotanud igasuguse huvi ja segaduses. Seega on laste arenguks hädavajalik, et välismaale lahkunud vanemate ja kodumaale jäänud laste vahel oleks avatud suhe, mis põhineks arusaamisel ja toetusel seoses raskustega, millega viimased selles vanuses silmitsi seisavad, samuti kontroll nende kooli tulemuslikkuse üle.

Uuringud näitavad, et tehnoloogia areng ja kiire juurdepääs internetile mängivad eriti olulist rolli tänapäeva riikidevaheliste pereliikmete vaheliste suhete säilitamisel ja tugevdamisel. Alinejad (2021) illustreerib, kuidas sotsiaalmeedia võrgustikud hõlbustavad Rumeenia sisserändajate ja mahajäänud perekonna vahelist suhtlemist, kujundades pikaajalise emotsionaalse hoolduse suhteid. Videokõnede või reaalajas fotode jagamise kaudu õnnestub meediaplatvormidel muuta üle riigipiiride toimuv suhtlemine vahendatud emotsionaalseks kogemuseks, kus „hoolimist lähedaste suhtes mitte lihtsalt ei edastata, vaid ka tuntakse vahendamise kaudu“ (2021: 444). Sotsiaalplatvormid on osa hargmaiste pereliikmete igapäevasest rutiinist ja mängivad olulist rolli emotsionaalse intiimsuse edastamisel (Acerdera, Yeoh ja Asis 2018; Nedelcu 2017).

Seega kirjeldatakse väga sageli hargmaiseid perekondlikke suhteid digitaalajastul „digitaalse suguluse“ (Baldassar ja Wilding 2020) ja „hooliva koosseksiteerimise“ all (Alinejad 2019), kus „digiperekonnaks olemine“ hõlmab ühiskondlike normidega kehtestatud sotsiaalsete rollide (ema roll, isa roll) säilitamist.

Väidame, et hoolimata geograafilisest kaugusest ja harvadel juhtudel, kui riikidevahelise perekonna liikmed on füüsiliselt taasühinenud, võib avatud, pidev ja põhjalik suhtlemine sisserändaja(te) ja kodumaale „mahajäetute“ vahel olla tõeliselt tõhus perekondlike sidemete ja suhete elus hoidmisel. Sellega seoses toovad uued tehnoloogiad ja sidevahendid pereliikmed peaaegu iga päeva lõpus „kokku“. Olles samas virtuaalses ruumis lähedastega, rääkides päeva väikestest sündmustest, nähes nende reaktsioone ja dešifreerides nende kehakeelt reaalajas, ei ole vähetähtis saavutus olukorras, kus perekond on sunnitud elama eraldi.

LASTEVANEMATE TÖÖRÄNNE JA LASTE KOOLIKOGEMUS

Teismelised, kelle vanemad on rännanud tööle välismaale, suhtuvad oma õppimisse erinevalt, seetõttu on siin raske leida ühist joont. Õppeedukus paranes nendel teismelistel, kes said aru, et paremini õppimine on tähtis nende isikliku elu ja arengu jaoks. Nad suhtuvad õppimisse tõsiselt (ehkki nende vanemad ei saa neid pidevalt jälgida), sest mõistavad, kui tähtis on haridus heade isiklike suhete loomisel (Fiore 2022). Mõned teismelised saavad aru ohvrast, mida nende vanemad toovad, et anda neile parem elukvaliteet ja haridus, ja tänutäheks õpivad hästi. Seda teismeliste võimet ise õppida ja korraldada oma elu, et saavutada rahuldavaid õppetulemusi, nimetavad teadlased noorte **õppimise toimevõimeks**. Toimevõime väljendab inimese kontrolli teda ümbritseva keskkonna üle

ja tema tegevusi/otsuseid, mis on seotud tema enda eksistentsiaalse teekonnaga. Õppimise toimevõime väljendab inimese suutlikkust paremini õppida, olla motiveeritud ja kaasatud, mis tulemuseks on paremad õppekogemused ja -tulemused (Margolius, Doyle, Hynes, Flanagan ja Jones 2021).

Teised uuringud näitavad, et pere lagunemine rände tõttu võib lastel põhjustada maha-jäetuseunde ja nad võivad kaotada huvi õppimise vastu (Tomşa ja Jenaro 2015; Toth jt 2007). Osades uuringutes on leitud, et rände tagajärjel üksteisest eraldatud peredes muutuvad teismelised agressiivseks, kergesti ärrituvaks, apaatseks või tõrjuvaks suhetes eakaaslastega ega võta enam aktiivselt koolitundidest osa (Antman 2012; Fiore 2022). Teismelistel, kelle üks või mõlemad vanemad on läinud välismaale tööle, võivad tekkida käitumishäired, mis võivad negatiivselt mõjutada nende õppetulemusi.

Õppetulemusi koolis mõjutab ka vastutus, mis võib langeda lastele peale nende vanemate lahkumist välismaale tööle (Jin, Chen, Sun ja Liu 2020; Munteanu ja Tudor 2007; Save the Children Romania 2020). Nendes olukordades, kus vanemad lapsed peavad hakkama hoolitsema nooremate eest (mida aeg-ajalt võib toetada mõni täiskasvanu), võtavad vanemad lapsed sisuliselt üle vanemate rolli. Lisaks kodutöödele nagu söögivalmistamine, koristamine ja poes käimine, peavad vanemad lapsed hoolitsema selle eest, et nooremad jõuaksid õigel ajal kooli, aitavad neid kodutööga ja isegi käivad lastevanemate koosolekutel.

Väga sageli suurendab vastutus nooremate eest vanemate laste stressi ja nad muretsnevad palju rohkem selle pärast, kuidas nad nooremate eest hoolitsevad, kui omaenda sotsiaalse arengu või õppimise pärast (Amuedo-Dorantes, Georges ja Pozo 2010). Samas tunnevad mõned vanemad lapsed, et selliste ülesannete täitmine peaks olema ennekõike lastevanemate ülesanne ja et seetõttu kannatab nende endi õppimine, sotsiaalne suhtlus või väljapuhkamine.

Seda meeles pidades väidame, et kui lapsed tõeliselt mõistavad vanemate rände vajadust ja toetavad seda, on nad vastutustundlikumad ja tegutsevad küpsemalt. See tähendab muuhulgas tõsist suhtumist õpingutesse, õppeedukuse säilitamist/parandamist ja hoolikat karjääri planeerimist. Kui lastega ei peeta nõu või ei võimaldata neil osaleda otsustamises ühe või mõlema vanema lahkumise osas välismaale (kas seetõttu, et lapsed on liiga noored või kuna nende suhted teiste pereliikmetega ei ole lähedased), võivad lapsed kaotada suuna ja huvi, mille tulemuseks võivad olla halvad hinded, tundidest puudumine või kooli poolelijätmine. Meie arvates võib tõeline suhtlemine pereliikmete vahel nii enne ja eriti peale vanemate väljarännet vähendada rände negatiivsed mõju, eriti laste haredusele ja nende suhtele kooliga.

METOODIKA

Et mõista noorukite arusaamu nii hargmaisesse perekonda kuulumise eelistest kui ka riskidest, viisime läbi süvaintervjuud 21 noorukiga vanuses 16–18 aastat Oltenia maapiirkonnas Edela-Rumeenias, mis on „mahajäetud“ laste arvult statistikas teisel kohal. Intervjuud

olid mõeldud mitteametlike poolstruktureeritud vestlustena ja koroonaviiruse pandeemia] tõttu viidi need läbi 2021. aasta märtsist kuni 2022. aasta aprillini Zoomis. Küsimused käsitlesid erinevaid teemasid, alates igapäevaelust ja sellega seotud probleemidest ning konkreetseid teemasid, mis olid seotud teadusuuringu eesmärkidega. Noori julgustati kirjeldama oma elu, esitama arvamusi ja isiklikke seisukohti, sest eesmärgiks oli õppida nii palju kui võimalik nende noorukite unikaalsest reaalsusest, nagu nad seda tajuvad ja oma sõnadega kirjeldavad.

Uuringu kolm peamist teemapüstitust olid järgmised:

RQ1:*Kuidas teismelised mõistavad põhjuseid, miks nende vanemad otsustasid kodusmaalt välja rännata?*

RQ2:*Kuidas teismelised pärast vanemate väljarännet suhtlevad ja hoiavad suhteid teiste inimestega, nii lähedaste kui ka kaugetega?*

RQ3:*Kuidas teismelised tajuvad vanemate rände mõju oma ende koolikogemusele ja õppetulemustele?*

Esimese küsimuse puhul oli eesmärgiks mõista, kuidas teismelised on seotud oma vanemate otsusega minna välismaale tööle (kas nendega peeti nõu, kas neile öeldi, miks see otsus tehti, kas nad mõistavad ja toetavad seda või pigem kahtlevad selles või on selle vastu). Keskendusime sellele, millised on noorukite seisukohad rändeotsuse eeliste ja puuduste kohta, samuti sellel, milliseid uusi kohustusi ja ülesandeid see noorukitele aetas.

Teise küsimuse eesmärk oli uurida teismeliste kommunikatsiooni ja suhtlemist neid ümbritsevate inimestega, nii pereliikmetega kui ka nendega vähem lähedaste inimestega. Pöörasime tähelepanu tehnoloogia rollile selles protsessis ning uurisime, mil määral õnnestus erinevate seadmete ja platvormide kasutamisega ületada lõhe välismaale lahkunud vanemate ja „mahajäänud“ teismeliste vahel.

Viimane küsimus käsitles teismeliste haridusalaseid kogemusi nii, nagu nad neid tajuvad. Küsisime neilt eakaaslaste ja õpetajate, lemmikainete ja parimate koolisaavutuste, väljakutsete ja probleemide kohta. Küsisime neilt ka nende tulevaste karjääririkavade ja rändeplaanide kohta.

VALIMI LOOMINE

Valimi loomisel lähtuti mitmest kriteeriumist: teismelise kuulumine hargmaisesse perekonda, kus vähemalt üks vanem on töötanud välismaal (ajutiselt või pikaajaliselt) vähemalt viis aastat; elamine maapiirkonnas, mis on vanemate väljarändestatistika tipus; vähemalt 16-aastane (selles vanuses suudavad teismelised paremini, detailselt ja sidusalt kirjeldada oma mõtteid ja tundeid). Uuringu valimi moodustamise kohaks valisime Oltenia lõunaosas asuva küla, kus peaaegu igal perekonnal on välismaal töötav lähedane. Intervjueeritavate leidmisel kasutasime ka nn lumepallimeetodit, paludes neil soovitada teisi võimalikke kontakte. Selle protsessi lõpuks olime intervjueerinud

21noorukit (10 poissi ja 11 tüdrukut), kellel üks või mõlemad vanemad töötasid välismaal. Kõigilt alla 18-aastastelt intervjuueeritavatel saadi vanemate kirjalik nõusolek. Nii vanemaid kui ka teismelisi teavitati uuringu eesmärkidest ning rõhutasime, et nende osalemine on vabatahtlik ja et seda ei tasustata. Intervjuueeritavatele kinnitati, et nende privaatsust ja konfidentsiaalsust austatakse ning anonüümsuse säilitamiseks nende nimed muudetakse.

Kuna teemad, mida me käsitlesime, on üsna tundlikud, pöörasime erilist tähelepanu oma küsimuste sõnastusele. Samuti palusime intervjuueeritavatel rääkida meile nii palju kui nad tundsid olevat sobiva, peatada mis tahes ajal vastamine või jätta vastamata küsimused, millele nad ei olnud valmis vastama. Intervjuud kestsid 45–75 minutit, need salvestati ja transkribeeriti andmete täpseks analüüsimiseks ja tõlgendamiseks. Uurijad säilitasid tehtud märkmeid salvestiste täiendamiseks. Pärast transkriptsioonide üksikasjalikku ülevaatamist järgnes tõlgendav sisuanalüüs. Intervjuudes käsitletud peamised teemad jagati asjakohastesse kategooriatesse (ühendades sarnased elemendid ja säilitades pideva andmete võrdluse nii osalejate sees kui ka nende vahel) vastavalt uurimisküsimustest ja eesmärkidest tulenevatele suundadele/teemadele.

TULEMUSED JA ARUTELU

VANEMATE OTSUS EMIGREERUDA – JA KUIDAS NÄEVAD NENDE TEISMELISED LAPSED

Enamik Rumeeniast pärit tööjõurändega seotud teadusuuringuid on keskendunud selle nähtuse mehhanismidele, majanduslikele ja demograafilistele tagajärgedele või motiividele – ja seda tehakse sageli sisserändajate seisukohast. Meie eesmärk on lisada uus vaatenurk – see on kodumaale jäänud noorukite vaatenurk põhjuste kohta, mis mõjutavad rumeenlaste otsust rännata. Meie uurimuse tulemusena dokumenteerisime kaks peamist põhjust, kuidas teismelised tajuvad vanemate töörännet: perekonna ebakindel rahaline olukord ja töövõimaluste puudumine Rumeenias:

(...) nad lahkusid majanduslikel põhjustel, sest ma pidin maksma üüri minu keskkooliaastate jooksul ja nad ei saanud seda endale lubada. (Ruxandra, 16-aastane neiu)

Minu isa välismaale lahkumise põhjused on minu jaoks kristallselged. Ma mõistan neid hästi. Ta püüdis teha head meie kõigi jaoks, tuues ennast ohvriks. (...) Ja ta tahab ka praegu seda, mis on meile parim, sellepärast on ta ikka veel seal (Robert, 16-aastane noormees)

Kooskõlas varasemate uuringutega (Abrego 2014; Munteanu ja Tudor 2007) näitavad meie tulemused, et emigreerumise otsuse tegid üldiselt kõik pereliikmed koos (ka lastega konsulteeriti võimaluse korral) ja see oli motiveeritud parema elu seisukohast, mida sageli

mõistetakse kui rahalisi muresid. Enamik intervjueeritavaid, kes olid vanemate lahkumise ajal üle 10-aastased, teatasid, et nad mõistavad ja toetavad neid selles protsessis algusest peale. Seda eriti juhul, kui rändaja oli isa ja laps/lapsed jäid oma emade juurde.

Sellegipoolest ütlesid intervjueeritavad, kes siis kui nende vanemad välismaale rändasid, olid väga noored, et esialgu nad ei mõistnud ega nõustunud oma vanemate lahkumisega, kuid vanuse kasvades ja nende vajaduste suurenedes, sai selle kokkuleppe eesmärk selgemaks:

Kui ma olin noorem, kannatasin väga ja olin ärritunud, kuid nüüd hakkas neid mõistma. Nende olukorras teeksin kindlasti sama (Radu, 18-aastane noormees)

Tuginedes meie järeldustele, väidame, et noorukite vanus nende vanemate lahkumise ajal võib olla nende jaoks otsustava tähtsusega nii olukorra põhjalikul mõistmisel kui ka sellest tulenevate probleemide paremal lahendamisel. See, kas välismaale tööle lahkusid isa, ema või mõlemad, on ülimalt oluline mõistmaks, kuidas teismelised uue kontekstiga toime tulevad. Mõlema vanema ja eriti ema lahkudes välismaale tööle, on enamikul intervjueeritavatel raske olukorraga leppida, sõltumata sellest, kui täielikult nad näivad mõistavat selle põhjust.

Ma arvan, et ta oleks pidanud jääma koju vähemalt seniks kuni ma lõpetan keskkooli. Ma arvan, et see oleks teinud minu jaoks selle aktsepteerimise lihtsamaks. Aga nii nagu asjad olid, tema puudumine tegi mulle üsna suurt valu. Ma igatsesin tema soojust, igatsesin kõike temas ja ma arvan, et see pani mind tegema kodus niipalju kui võimalik neidsamu asju, mis ta kodus tegi. Ma nõustusin tegema kõike, mida ta tegi, et temast mitte puudust tunda. (Ana-Maria, 18-aastane neiu)

Ehkki enamik teismelisi mõistis oma vanemate otsust ja kiitis selle heaks, kirjeldasid nad uut konteksti nii läbi selle eeliste kui ka puuduste. Huvitav on see, et kui küsiti vanemate töörande peamiste eeliste kohta, nimetasid paljud teismelised mitte raha, vaid suuremat vabadust ja piirangute vähenemist:

Suurim eelis oli see, et see ei seadnud mulle piiranguid samamoodi nagu mõnedele mu sõpradele (Adi, 18-aastane noormees)

Ma saaks teha seda, mida ma tahan palju lihtsamini, ilma et peaksin küsima oma emalt või isalt luba (Denisa, 17-aastane neiu)

See võib olla seotud asjaoluga, et noorukieas hindavad inimesed eriti oluliseks täiskasvanute kontrolli puudumist ning sõltumatust ja vabadust teha oma otsuseid (Boroşanu ja David-Rus 2019). Rahaline olukord, mis paranes oluliselt kõigi pereliikmete jaoks, oli teismeliste jaoks teisel kohal. Nad rääkisid õppimisest tuntud keskkoolides, parematest haridusväljavaadetest, kõrgemast elatusasemest ja kodu renoveerimisest:

Suurim eelis on see, et ma sain paremasse keskkooli. Nii saan end karjääriks ette valmistada. Ilma tema toetuseta, ilma selle rahata, mis ta mulle saatis, ei suudaks ma neid asju ajada. Kui mu ema poleks lahkunud, ei oleks me kunagi seal, kus me praegu oleme (Lili, 18-aastane neiu)

Teismelised saavad aru, et nad saavad ise hakkama ja teevad oma plaane ja otsuseid. Muuhulgas pakuvad pärast vanemate lahkumist välismaale teismelistele jäävad majapidamiskohustused neile ideaalset konteksti, et näidata toimevõimet ja kaasatust:

Sa saad aru, et sa suudad elada ilma vanemateta, sa suudad seda teha (...). Õppisin ise süüa tegema, oma riideid pesema, maja koristama. Ma olen ennast kuidagi harinud. Õppisin tegema rohkem asju üksi, hoolitsema enda ja kodu eest. (Ciprian, 17-aastane noormees)

Puuduste osas oli teismeliste nimekirjade tipus rände emotsionaalne hind ning paljud kirjeldasid üksinduse ja igatsuse tunnet, ning pidevat vajadust vanemate toetuse ja kaitsva füüsilise kohaloleku järele:

Ma ei saa eitada, et ma tunnen end üksildasena (kuigi ma elan koos oma vanaemaga). Kuid see, et ma igatsen neid, kuid ma püüan mitte olla isekas (Ruxandra, 16-aastane neiu)

Soovin, et saaksin temaga igal ajal rääkida. Soovin, et teaksin, et ta on kodus. Mulle meeldiks, kui keegi mind ootaks, kui ma koolist koju tulen. Ma igatsen kõike, kui teda pole. (Adi, 18-aastane noormees)

Väga vähesed intervjuueritavad ütlesid, et kui nad oleksid olnud oma vanemate olukorras, oleksid nad enne, kui otsustada minna välismaale tööle, teinud kõik endast sõltuva, et leida Rumeenias parem töökoht. Need vastused pärinesid peamiselt teismelistelt, kes olid mõlema vanema või ema lahkumise ajal väga noored (4–5-aastased). Uuringu tulemused toetavad seda, millele viitab ka teaduskirjandus, mille kohaselt emigreerunud emade „mahajäänud“ lapsed kannatavad armastuse puudumise all (Abrego 2014; Zentgraf ja Chinchilla 2012).

Selles kontekstis usume, et tuleks kindlasti töötada välja poliitikameetmed, mis võimaldaks sellistel teismelistel kasutada psühholoogilise nõustamise teenust, et tagada teismeliste areng ja heaolu. Lisaks peaks leidma mehhanismid teismeliste kaasamiseks aruteludesse ja tugirühmadesse, mis koosnevad nendega sarnases olukorras olevatest inimestest, et õpetada noorukitele, et nad ei ole üksi ja et toimetulekuks on palju võimalusi.

Seoses uute kohustustega, mille teismelised võtsid endale pärast vanemate lahkumist, peegeldavad meie tulemused kahte peamist liiki kogemusi. Noorukitel, kellel on mõlemad vanemad välismaal, on väga erinevad ja mahukad kohustused, eriti kui vanavanemad ei suuda nendega üksi toime tulla:

Kui mu vanaema murdis oma käe ja viidi haiglasse, võtsin üle kõik majapidamistööd. Ma olin alati väsinud ja tundsin, et ma ei suuda seda kõike teha. Minu õde on minust noorem ja ma pidin hoolitsema ka tema õppimise eest, veendumaks, et ta teeb oma kodutöö ära ja aidata teda kõiges (Daniela, 16-aastane neiu)

Sarnast olukorda koges Ana-Maria, kes oli vaid 14-aastane, kui ta ema lahkus tööle välismaale. Ka tema oli väga kaasatud majapidamistöödesse ja hoolitses oma vanemate vendade eest, kellele ta valmistas süüa, pesi nende riideid jne. Need tulemused on kooskõlas

varasemate uuringute tulemustega (Jin jt 2020; Munteanu ja Tudor 2007; Save the Children Romania 2020), mis kirjeldavad erinevaid ja paljusid rolle ja ülesandeid, mis jäid teismeliste õlgadele – alates majapidamistöödest kuni nooremate õdede-vendade kasvatamiseni. See mõjutab nende elu suurel määral, kuna see ei võimalda teismelistel puhata ega anna võimalust tegeleda oma prioriteetidega, näiteks õppida, sportida või lihtsalt sõpradega aega veeta.

Ühe vanemaga noorukite puhul on meie uuringu tulemused kooskõlas ka varasemate uuringutega, mis näitavad, et kui ema jäi koju, võttis ta üle peaaegu kõik isa vanemlikud kohustused. Sel viisil, isegi kui teismelised teda aeg-ajalt aitasid, olid viimastel rohkem võimalusi keskenduda oma huvidele ja vajadustele:

Mul polnud palju teha. Põhimõtteliselt võtsid suurem osa ülesannetest üle mu ema ja õde, sest ta on minust vanem (Laurențiu, 16-aastane noormees)

Kuid kui koju jäi isa, võtsid teismelised endale rohkem majapidamistööd ja õppisid enda eest hoolitsema. Enamik õppis tegema süüa, pesema pesu ja koristama kodu, kuid olid samas rõõmsad, et olid neid töid õppinud tegema, sest nägid seda isikliku arenguna.

Selle jaotise lõpuks mainime ka teismeliste tulevikuvalikuid. Küsimusele nende plaanide kohta vastasid enamik intervjueeritavatest – välja arvatud väga vähesed erandid – et nad tahavad Rumeenias elada, õppida ja töötada ning unistada hetkest, mil nende perekonnad taasühinevad. See tulemus võib peegeldada teismeliste allasurutud tunnet oma vanemate välismaal töötamise otsuse täielikul aktsepteerimisel ja sellega kohanemisel selles mõttes, et kuigi nad näivad ratsionaalselt mõistvat ja toetavat seda otsust, võib neil olla emotsionaalselt raske selle põhjustatud koormat kanda. Seetõttu ei pruugi teismelised endale soovida sellist elu, kus pereliikmed on teineteisest kaugel.

Meie tulemused näitavad, et raskused, mida teismelised pidid kogema pikki aastaid, kui üks või mõlemad vanemad töötasid välismaal, õpetasid neid väärtustama aja veetmist vanematega, lähedasi peresidemeid ja koos veedetud puhkust:

Ma tahan lõpetada keskkooli, teha eksameid, jätkata õpinguid ja elada siin. Ma ei tahaks kogu aeg oma lähedastest eemal olla. Ma näen, kuidas see mulle mõjub ja ma ei taha, et minu pere peaks sedasama läbi elama (Denis, 17-aastane noormees)

Kuid see teismeliste vastumeelsus rännata töö otsingul välismaale võib olla seotud ka vanematelt nii otseselt kui ka kaudselt saadud sõnumiga. Usume, et koos vanemate rahaülekannetega välismaalt jõuab kohale ka nende sõnum, et rohkem ei peaks pere selliseid ohverdusi tooma. Teisisõnu, vanemate tööränne – ülim ohverdus pere heaolu nimel – on mõistlik ainult siis kui teismelised ei peaks seda kordama. Selle idee paikapidavust tuleks täiendavates uuringutes kontrollida.

KOMMUNIKATSIOON JA TEISTEGA SUHTLEMINE PÄRAST VANEMATE VÄLJARÄNNET

Teine meie analüüsi põhiteema puudutab noorukite suhtlusmustreid ja -võrgustikke pärast vanemate rännet. Keskendutakse eelkõige suhtlusele lahkunud vanema(te)ga, suhtlemiseks kasutatud seadmetele, käsitletavatele teemadele, tajutavatele muutustele perekonna dünaamikas ja pereliikmete vaheliste suhete ümbermääratlemisele. Erilist tähelepanu pööratakse sellele, kuidas noorukid suhtlesid nende inimestega, kes nende eest vanemate puudumisel hoolitsesid (vanavanemad, sugulased), samuti teiste asjassepuutuvate inimestega, nagu parimad sõbrad, koolikaaslased ja õpetajad.

Leiame, et muutused noorte elus pärast nende vanemate lahkumist on mitmekihilised ja keerulised, ulatudes vajadusest harjuda selle täiesti uue reaalsusega ja nende kohaga selles enneaegses küpsuses – täiskasvanutele tavaliselt kuuluvate kohustuste võtmisest, raskustest otsuste tegemisest, kui neil pole kedagi, kellelt nõu või juhiseid küsida, ja harjumusest olla omaette juba noores eas. Elu ilma vanemateta tekitab sageli ebakindluse ja ebaõigluse tunde ning uued olukorrad, kus teismelised ei teadnud, kuidas reageerida, suurendasid ka nende endi kahtlusi ja muret.

Kõige rohkem mõjutas see teismelisi, kellel olid mõlemad vanemad või ainus toetav vanem välismaal ja kellega kohtuti umbes kord aastas. Need, kes jäid kodumaale maha väga noores eas (koolieelses või algkoolieas) ja need, kelle ema on välismaal, kipuvad tajuma oma vanemaid võõraste või kaugete sõpradena, keda nad iga uue kohtumisega rohkem tundma õpivad. Nagu näitavad teised uuringud (Toth jt 2007), määratletakse sellises olukorras teismeliste ja nende vanavanemate vaheline suhe ümber nii, et teismelised tajuvad neid vanematena – tõeliste hooldajatena ja maailma kõige olulisemate inimestena:

Kahjuks ei ole kõigil lastel piisavalt õnne, et neil on sellised vanavanemad nagu minul, kes on erakordsed inimesed, kellelt mul oli ja on alati midagi õppida (Maria, 18-aastane neiu)

Teismelised, kes tunnevad tõelist seost oma vanavanematega, teevad kõik endast oleneva, et neid aidata, võttes endale rollid ja kohustused, mis muudavad vanavanemate elu lihtsamaks:

Pärast vanemate lahkumist jäime noorema õega vanaema hoole alla, kuid tundsin, et pean osalema ja oma vanaema toetama, eriti oma õe tõttu. Minu ainsaks ülesandeks oli aidata oma vanaema ja õde, et nad meie vanemaid ei igatseks. Üritasin pakkuda oma õele rohkem tuge ja armastust, et ta meie vanemaid vähem igatseks (Daniela, 16-aastane neiu)

Teistel juhtudel, hoolimata tihedatest sidemetest oma vanavanematega, nihutavad teismelised piire ja kasutavad ära suurema kontrolli puudumist. Kuigi see on noorukitele kasulik ja vabastav, on nad mõistnud ka seda, et see põhjustas probleeme – eriti halva õppetulemuse vormis. See tulemus on kooskõlas varasemate uuringutega, mis näitavad, et vanema füüsiline puudumine vähendab piiride jõustamise tõenäosust (Gonça 2007; Valtolina ja Colombo 2012).

Mõned noorukid, kellel on mõlemad vanemad eemal, rääkisid pidevast vajadusest ühendatuse ja tunnustuse järele. „Ma püüan, et inimesed oleksid minu ümber ja ma näen palju vaeva ja panustan energiat, et mul oleks sõpru“ (**Ionuț**, 18-aastane noormees). Enamasti jäävad nad sõprusgruppides vaikseks, vältides oma mõtete ja tunnete jagamist hirmu pärast, et neid ei mõisteta; mõned kipuvad veetma suurema osa oma ajast ülejäänud grupist eraldatuna. See ilming on vähem nähtav noorukitel, kellel on ainult üks vanem (eriti isa) kodust ära.

Seoses suhtlemisega puuduva(te) vanema(te)ga on meie tulemused kooskõlas praeguste uuringutega (Acerdera jt 2018; Alinejad 2021; Nedelcu 2017), mis näitavad, et uued tehnoloogiad ja platvormid mängivad olulist rolli füüsilise kauguse vähendamisel ja pereliikmete kokkuviimisel – isegi kui need on peamiselt ekraanil või virtuaalses ruumis. Nagu meie intervjuueeritavad ütlevad, on nad ühe (telefoni) kõne kaugusel oma vanematest ja sotsiaalsed võrgustikud nagu Facebook Messenger] või WhatsApp] on üksteisega suhtlemisel kõige kasulikud (ka nende kättesaadavuse ja soodsa hinna tõttu).

Näiteks 16-aastane noormees **Laurențiu** hindas kõrgelt uute suhtlusplatvormide ja -vahendite eeliseid oma suhetes välismaal viibiva vanemaga, kui talle öeldi, kuidas Gabi, tema vanem õde, suhtles isaga eriliste sündmuste puhul tehtud kirjade ja fotode kaudu, sest tollal polnud nutitelefone ja interneti:

*Suhtlemine internetis ja üksteise nägemine läbi sotsiaalmeedia on väga oluline. Ja tõestus on see, mida mu õde koges, kui ta oli väike ja mu isa oli ära. (...) Ma olen näinud liigutavaid kirju, mida ta dikteeris mu emale, et oma isale öelda. Ema saatis isale fotosid, et ta saaks näha, kuidas Gabi [tema õde] kasvas, mida ta oli teinud, mida ta oli välja mõelnud. Nad ütlesid mulle, et kui nad telefoniga rääkisid, pidid nad kogu aeg meele pidama, et see on üsna kallis. Mu õde tavatses mulle öelda, et ta saab šoki, kui ta näeb isa näost näkku, ja viimane oli alati üllatunud, kui palju ta arenes nende kohtumiste vahel. (**Laurențiu**, 16-aastane noormees)*

Kuigi kaasaegne tehnoloogia on kasulik ja praktiline, ei asenda see kallistusi ega füüsilist puudutust:

Mu ema püüab väga, et ma neid liiga palju ei igatseks, kuid internet-vestlused ei ole samad, kui siis kui nad oleksid mu kõrval. Ma mõtlen, et ma tahan, et nad suudleksid mind, kallistaksid mind, lohutaksid mind, eriti kui mul on olnud halb päev.

Mõned teismelised rõhutasid, et vanema või suhte puudumisel ei saa väikesi žeste, kodust rutiini (nt jõulupuu kaunistamine isaga), tõelist vestlust või lihtsaid tegevusi (nt kinos käimine, koos kooliaasta lõpu pidustustel käimine) asendada piiramatult juurdepääs internetile ja kaasaegsetele rakendustele. Sellega seoses juhtisid nad tähelepanu vestluste pealiskaudsusele, mida nad oma vanematega WhatsAppis või Messengeris pidasid. Need taanduvad triviaalsetele vestlustele selle kohta, kas ja mida nad sõid, kuidas nad magasid ja kuidas koolis läks (sageli ilma üksikasjadeta):

Ma ei suhtle oma vanematega, aga me räägime, ma kirjutan, nad kirjutavad tagasi. Ema üritab minuga rääkida. Mina olen probleem, sest ma ei suhtle. Ma ei räägi

temaga tihti, ma ei helista talle, kui mul on midagi öelda, ma isegi ei küsi temalt, kuidas ta on, kas ta on terve või mitte. Ja võib-olla ma kahetsen seda, sest ma hoolin emast väga, aga ma ei näita seda talle. Ma ei tea, kuidas seda näidata (Daiana, 18-aastane neiu)

Kokkuvõtteks võib öelda, et hoolimata sellest, et nad on tänulikud, et nad saavad üksteisega tehnoloogia kaudu suhelda, toimub paljude intervjueeritavate jaoks tõeliselt autentne suhtlemine siis, kui nende vanemad tulevad puhkusele koju. See on siis, kui pere saab kokku ja kõik on täiuslik, nagu teismelised ütlevad.

VANEMATE RÄNDE MÕJU TEISMELISTE KOOLIKOGEMUSELE

Üldiselt mõistavad noorukid ohverdusi, mida vanemad teevad perekonna heaolu ja tuleviku nimel. Seega tunnevad nad end motiveerituna koolis hästi hakkama saama – mitte ainult tänuvormina oma vanematele, vaid ka ainsa võimalusena oma raskustest üle saada:

Ma õpin samamoodi nagu varem, ma pingutan, et mu hinded oleksid piisavalt head stipendiumi saamiseks, sest ma tean, et mu vanemad lahkusid, et anda mulle paremat tulevikku ja ma ei taha neid alt vedada (Ruxandra, 18-aastane neiu)

Selline lähenemine haridusele annab noortele konteksti, kus nad saavad väljendada kõrget toimevõimet, ning näitab küpset käitumist, mis kajastub ka varasemates uuringutes (Boroşanu ja David-Rus 2019 jne), millest ilmneb, et mõnel juhul paranevad teismeliste õpitulemused pärast vanemate rännet, kuna noored muutuvad vastutustundlikumaks. Seoses sellega näitavad meie tulemused, et enamik noorukeid, kes mõistavad ja toetavad vanemate rände vajadust, otsustavad jätkata õpinguid ja tavapäraseid tegevusi. Enamikul neist on keskpikad ja pikaajalised plaanid tulevasteks õpinguteks ja karjäärivõimalusteks (märkimisväärsed erandid on teismelised, kes olid väga noored, kui perekonnad eraldati, ja need, kelle ema on eemal ja suhe isaga on pigem külm ja kauge).

Meie uuringu üks peamine aspekt on see, et igapäevane suhtlus ja tihe kontakt teismeliste ja nende rändajatest vanemate vahel aitab neil kõigil jääda ankurdatuks olevikku, mida ei ole alati lihtne aktsepteerida, kuid mida peetakse vajalikuks ohverduseks helgema tuleviku nimel. Pidev ja avatud suhtlemine pereliikmete vahel, keda eraldab ränne, on alati hea valik, sest see aitab kõigil paremini toime tulla uute olukordade ja väljakutsetega ning avaldab positiivset mõju noorukite õpitulemustele ja saavutustele.

Samamoodi võib vanemate ja õpetajate vaheline suhe (mida saab teostada veebisuhtluseadmete abil) suunata teismelise haridusteed, mis võib neid panna suhtuma oma õppimiskohustusse tõsisemalt. Vanemate kaasamine teismeliste õppimisse, isegi kaugelt, näib suurendavat õpilaste kaasatust ja õppetulemusi. Teismeliste ja õpetajate vaheline tugev side, mida arendatakse ja säilitatakse avatud suhtlemise, õpetajate pideva toetuse ja ju-

Igustamise ning õpetaja sobiva käitumise kaudu, võib avaldada positiivset mõju ka teismeliste õppetulemustele:

Geograafiaõpetaja on minu lemmik, sest ta on õiglane, isegi kui ta on üsna nõudlik (Daiana, 18-aastane naine)

Selles kontekstis võime rääkida vanemliku autoriteedi üleandmisest, kus õpetajad muutuvad oma õpilaste eeskujuks. Kuna vanemad puuduvad, kes teismeliste õppesaavutusi tunnustaksid, oodatakse õpetajatelt ja mentoritelt sageli seda, et nad suudaksid teismeliste samme juhtida samamoodi nagu nende vanemad:

Eriti nüüd, minu viimasel keskkooliaastal, vajasin ma tõesti kedagi, kes mind juhendaks, ja ma võin öelda, et mul on õpetaja, kes on alati minu kõrval ja kellele ma olen tema abi eest väga tänulik (Eli, 17-aastane neiu)

Emotsionaalne lähedus õpetajatega, eriti nende noorukite puhul, kelle ema on välismaal, võib avaldada positiivset mõju noorte enesekindlusele ja aidata neil arutada tundlikke teemasid, et leida probleemidele toimivaid lahendusi. Vanemad õed-vennad, vanavanemad, tädid ja onud saavad samuti oluliselt kaasa aidata.

Samas tunnistasid mõned intervjuueeritavad, et pärast vanemate rännet halvenesid nende õppetulemused. Seda põhjendati erinevalt. Mõned rääkisid, et neil pole huvi oma aega tõhusalt juhtida või õppida. Olles harjunud, et nende igapäevased tegevused korraldatakse ja viiakse läbi koos teiste pereliikmetega, tundsid teismelised pärast vanemate lahkumist segadust ja peataolekut. See tähendab, et kool kukkus teismelise prioriteetide hulgast välja. Need, kes õppisid ainult siis kui vanemad neid kontrollisid, süüdistasid oma kehvast õpitulemuses puuduvat vanemlikku tuge:

Võib-olla oleksin saanud kõrgema keskmise hinde, kui nad oleksid olnud siin ja aidanud mind, kui mul oli küsimusi. Mu isa aitas mind enne mu füüsika kodutöös ja mu ema prantsuse keeles (Radu, 18-aastane noormees)

Mõned õpilased jätsid mulje, et nad otsivad alati vabandusi, et varjata oma motivatsiooni puudumist ja madalat huvi haridusalse tulemuslikkuse vastu, mis on juba nähtav enne nende vanemate lahkumist. Teiste jaoks on liiga palju vabadust varjutanud kooli:

Mul on palju vabadust, keegi ei kontrolli mind ja ma ei suuda välja mõelda, kuidas oma aega tõhusalt kasutada. Mul on vaja, et keegi istuks minu kõrval, kontrolliks mind ja küsiks, miks ma ei õpi (Ionuț, 18-aastane noormees)

Teised intervjuueeritavad tunnistasid, et nad puuduvad koolist sagedamini sellepärast, et nende vanemad on välismaal:

Minu kooliskäimise seis ei ole ei hea ega halb. Nüüd olen e-kooliga mõnest tunnist puudunud, sest mul on raske tõusta. Mu ema oleks mind ilmselt hommikul varem üles äratanud (Ciprian, 17-aastane noormees)

Kooskõlas teiste uuringutega (Boroşanu ja David-Rus 2019; Tomşa ja Jenaro 2015; Toth jt 2007), näitab meie uuring, et reeglite puudumine tähendab sageli tegutsemist ilma selge sihita ja pidevat katsetamist, et õppida eraldama õiget valest. Sellest võime järeldada, et vanema roll nii hariduses kui ka teistes valdkondades on põhimõttelise tähtsusega ja et enesedistsipliini tuleb katsetada kogemuste kaudu, mis puhul on paika pandud turvalised piirid.

UURINGU JÄRELDUSED JA PIIRATUS

Pole kahtlust, et vanemate tööranne tekitab teismeliste elumuutva kogemuse. Kuigi rändeprotsessil on ka eeliseid, mida enamik Rumeenias] töötades ei saaks, on samas võimatu vältida või kompenseerida emotsionaalset hinda, mis kaasneb teismeliste eraldamisega ühest või mõlemast vanemast. Käesolevas teadustöös ei seatud eesmärgiks arutada vanemate otsust rännata välismaale tööle, samuti ei püütud pakkuda välja lahendusi, mis likvideeriks vajaduse otsida tööd välismaalt. Arvestades Rumeenia jätkuvaid majandusprobleeme, tekitaks see lihtsalt illusioone paljudes inimestes, kes on aastaid püüdnud leida rände alternatiive. Meie eesmärk oli omandada sügavam arusaam kodumaale „mahajäetud“ teismeliste tegelikkusest, et oleks võimalik välja pakkuda viise, kuidas leevendada sellest tekkivaid negatiivseid tagajärgi tulevikus.

Süvaintervjuud, mida me oma eesmärkide saavutamiseks läbi viisime, andsid palju huvitavaid tulemusi, millest kõige olulisemad on kokku võetud allpool. **Esimene oluline järeldus** sellest uuringust on see, et mida vanemaks saavad teismelised, seda tõenäolisemalt mõistavad nad oma vanemate otsust minna välismaale tööle ja suudavad selle teadmisega toime tulla, hinnates samas oma suuremat vabadust ja materiaalselt kasu, mis võimaldab paremat elu ja parandab nende haridusvõimalusi.

Teine oluline järeldus on see, et vanemate ranne näib kujundavat noorukite enda tulevase karjääri- ja rändeplaane. Uurides, kuidas teismelised näevad oma tulevikku, ilmneb nende lootus olla Rumeenias edukad tänu ennekõike heale haridusele, mis võib pakkuda paremaid tööväljavaateid kui oli nende vanematel. Need väljavaated ja asjaolu, et enamik intervjuueeritavaid ei soovi tulevikus luua hargmaist perekonda, võivad olla tingitud raskustest ja väljakutsetest, mis kaasnevad vanematest kaugel elamisega. **Veel üks oluline aspekt** on see, et hargmaine pereelu võib tänu uuele kommunikatsioonitehnoloogiale ja -vahenditele olla väga aktiivne koos sagedase suhtlemise ja tihedate sidemetega. Kuigi kaasaegne tehnoloogia ei asenda füüsilist kontakti, vähendab see füüsilist vahemaad ja emotsionaalset üksindust. **Lõpuks** saab vanemate tööranne tõsta ka teismeliste õppimistahet ja tuua positiivseid õppetulemusi, rõhutades küpsust ja vastutustundlikku suhtumist kooli. Õpingute tõsiselt võtmine tähendab nii paremat karjäärivõimalust kui ka võimalust hüvitada osaliselt oma vanemate poolt tehtud ohverdusi.

Vanemate poolt kodumaale „mahajäetud“ teismelised on rühm, mis kahjuks lähitulevikus ei kao. Seega peaksid poliitikakujundajad võtma käesoleva uuringu tulemused lähtepunktiks, mille abil tõhustada meetmeid, millega saab tõhustada teismeliste eest hoolitsemist

ja parandada nende elukvaliteeti. Kindlasti on esmatähtis kujundada riigis konkurentsivõimeline ja töötajale rahuldust pakkuv tööturg, et vanemaid ei peaks minema välismaale tööle. Seni aga on reaalsus see, et Rumeenias on kümneid või isegi sadu tuhandeid lapsi, kes elavad päevast päeva ilma oma vanemateta ja keda tuleb aidata sellest tulenevate raskustega paremini toime tulla.

Esiteks (ja kooskõlas teiste teadlaste soovitustega – vt Pascoal ja Schwartz 2018; Safta jt 2014; Tomşa ja Jenaro 2015), usume, et vanemad, kes otsustavad töötada välismaal, peaksid teavitama kohalikke ametiasutusi oma lahkumisest ja andma lisateavet nende kohta, kelle hoolde teismelised jäävad. Praegu ei ole vanemad kohustatud deklareerima riigist lahkumist kauemaks perioodiks kui kolm kuud, mis võib mõjutada „mahajäänud“ laste andmete korrektset kogumist – andmed varieeruvad suuresti sõltuvalt andmeid koguvast organisatsioonist. Näiteks kui lapse õiguste kaitse ja lapsendamise riikliku ameti (2021) värskeim statistika näitab, et Rumeenias] on sisserändajatest vanemate poolt „maha jäetud“ umbes 73387 last, siis muud uuringud (Save the Children Romania 2020) on saanud tulemuseks palju suuremad ja äärmiselt murettekitavad numbrid (300 000 või rohkem last). Need statistilised lüngad tuleks täita ja viia sisse üleriigiline süsteem kõigi laste registreerimiseks, kelle vanemad töötavad välismaal.

Teiseks väidame, et rändajatest vanemate laste haridustulemused peaksid saama tõsiseks mureküsimuseks nii nende lähedastele (vanemad, hooldajad, õpetajad jne) kui ka riigile. Kuigi meie uuringud näitavad, et mõned noorukid ei pruugi täielikult mõista kooli rolli oma elus, vanemad on liiga kaugel, et teostada võimu, ja hooldajad on liiga vanad või liiga hõivatud nende noorukite igapäevase hooldusega, väidame, et riigil on kohustus rahastada programme, mis edendavad õppimishuvi ja õppetulemusi. Need võivad hõlmata koolitusprogramme õpetajatele, et parandada nende oskusi „mahajäänud“ laste toetamisel, samuti rahalisi/muid stiimuleid õpetajatele, kes on valmis tegema ületunde, et vältida selliste teismeliste mahajäämist ja koolist väljalangemist.

Kolmandaks, kooskõlas varasemate uuringutega (Onu jt 2019), väidame, et riik peaks piisavalt rahastama sotsiaalabiteenuseid, mis kavandavad ja viivad ellu noorukite emotsionaalse heaolu ja elukvaliteedi parandamisele suunatud meetmeid.

Nagu iga kvalitatiivuuring, on ka käesolev uuring mõnes mõttes piiratud. Kõige olulisem piiratus on see, et väike valimi suurus ei võimalda andmete võrdlevat soolist analüüsi koos selliste olukordade võrdleva ja põhjalikuma analüüsiga. Samuti peaks tekkima võimalus võrrelda intervjuueeritavaid selles löikes kas neil on ainult üks või mõlemad vanemad välismaal. See võimaldaks sõltuvalt juhtumist (mida me andmete esitamisel mõnevõrra käsitlesime) rohkem nüansseerida arutelu selle üle, kuidas vanemate tööranne mõjutab „mahajäänud“ teismelisi.

Teine oluline piirang on asjaolu, et suurem osa uuringust viidi läbi COVID-19 pandeemia ajal, mis muutis näost-näku intervjuud võimatuks. Seega võib halb internetiühendus ja muud tehnilised probleemid (nt taustamüra ja häirivad tegurid intervjuu ajal) mõnel juhul mõjutada arutelude kulgu ja Zoomi kaudu antud vastuste täpsust. Intervjuude piiratud arv ei võimalda meil esitada üldpilti rändest ja selle mõjust Rumeenia maapiirkondades „mahajäänud“ teismeliste silme läbi. Samuti on noorukite

vastused nende poolt esitatud teave, mis peegeldavad nende arusaamu konkreetset ajal ja konkreetset kontekstis.

Seda teemat tuleks kindlasti täiendavalt uurida. Lisaks uuringu piiratusele usume, et edaspidi tuleks nii kvalitatiiv- kui ka kvantitatiivuuringutes arvesse võtta laste ja nende vanemate eraldatuse aega (meie puhul oli see 4–14 aastat), laste vanust vanema(te) lahkumisel, suhet, mille laps ehitab üles nendega, kelle hoolde ta jäetakse, samuti suhet õpetajate ja eakaaslastega koolis, seda, kas ja millal vanemad kavatsevad tagasi pöörduda ning kas ja miks lapsed kaaluvad nendega välismaal ühinemist. Kõik need muutujad, käsitledes neid kõigi asjaosaliste eraldi vaatenurgast, aitaksid paremini mõista käsitletud väljakutseid ja leida tõhusamaid viise probleemide leevendamiseks.

VIITEALLIKAD

- Abrego, Leisy J. 2014. *Sacrificing Families. Navigating Laws, Labor, and Love Across Borders*. Stanford: Stanford University Press.
- Acedera, Kristel; Yeoh, Brenda; Asis, Maruja M.B. 2018. Migrant Mothers and Left-Behind Families. Lk 153–174 kogumikus Gomes, Catherine; Yeoh, Brenda S. A. (toim.) *Transnational Migrations in the Asia-Pacific: Transformative Experiences in the Age of Digital Media*. London: Rowman & Littlefield.
- Alinejad, Donya. 2019. Careful Co-Presence: The Transnational Mediation of Emotional Intimacy. *Social Media + Society* 5(2), 1–11.
- Alinejad, Donya. 2021. Techno-Emotional Mediations of Transnational Intimacy: Social Media and Care Relations in Long-Distance Romanian Families. *Media, Culture & Society* 43(3), 444–459.
- Amuedo-Dorantes, Catalina; Georges, Annie; Pozo, Susan. 2010. Migration, Remittances, and Children's Schooling in Haiti. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 630(1), 224–244.
- Antman, Francisca M. 2012. Gender, Educational Attainment, and the Impact of Parental Migration on Children Left Behind. *Journal of Population Economics* 25(4), 1187–1214.
- Baldassar, Loretta; Wilding, Raelene. 2020. Migration, Aging, and Digital Kinning: The Role of Distant Care Support Networks in Experiences of Aging Well. *The Gerontologist* 60(2), 313–321.
- Bălan, Mariana; Olteanu, Cosmin. 2017. Brain Drain in The Globalization Era: The Case of Romania. *Annals-Economy Series* 3, 26–35.

- Bălțeanu, Lavinia E.; Moldoveanu, Ruxandra; Ichim, Laura; Dobrescu, Alina (toim.) 2018. *Efectele economice și sociale ale migrației asupra copiilor rămași acasă. Studiu experimental* [The Economic and Social Effects of Migration on Children Left At Home. Experimental Study]. Kättesaadav: https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publi-catii/efectele_economice_si_sociale_ale_migrației_asupra_copiilor_rama-si_acasa.pdf (26.05.2022).
- Beciu, Camelia; Ciocea, Malina; Mădroane, Irina D.; Cârlan, Alexandru I. 2018. Introduction: Intra-EU Labor Migration and Transnationalism in Media Discourses: A Public Problem Approach. Lk 1–37 kogumikus Beciu, Camelia; Ciocea, Mălina; Mădroane, Irina D.; Cârlan, Alexandru I. (toim.) *Debating Migration as a Public Problem. National Publics and Trans-national Fields*. New York: Peter Lang.
- Boroșanu, Adriana; David-Rus, Richard. 2019. Lifestyle Transformation of Left Behind Children in Context of Romanian Work Migration. *Publishing House of the Romanian Academy* 21(3), 193–197.
- Docquier, Frédéric; Rapoport, Hillel. 2012. Globalization, Brain Drain, and Development. *Journal of Economic Literature* 50(3), 681–730.
- Fiore, Simona. 2022. Schooling Choices and Parental Migration. Evidence from Mexico. *Review of Economics of the Household* 20, 635–657.
- Gherghina, Sergiu; Aurelian-Petrus, Plopeanu; Necula, Constantin V. 2020. The Impact of Socio-Cultural Integration on Return Intentions: Evidence from a Survey on Romanian Migrants. *Journal of Immigrant and Refugee Studies* 18(4), 515–528.
- Gonța, Victoria. 2007. Consecințele Migrației de Muncă a Părinților Pentru Personalitatea Copiilor [Consequences of Parental Labor Migration for Children's Personality]. *Didactica Pro* 44(3-4), 36–40.
- Goschin, Zizi; Roman, Monica; Danciu, Aniela-Raluca. 2013. The Brain Drain Phenomenon in Romania. Magnitude, Characteristics, Implications. *Economica* 65(5), 190–206.
- Iancu, Nicolaie. 2013. *Migrația Internațională a Forței de Muncă. Considerații Teoretice și Repere Economice ale Fenomenului Migraționist* [International Labor Migration. Theoretical Considerations and Economic Landmarks of the Migration Phenomenon]. Bucharest: Pro Universitaria.
- Jin, Xiaohong; Chen, Wei; Sun, Ivan Y.; Liu, Lin. 2020. Physical Health, School Performance and Delinquency: A Comparative Study of Left-Behind and Non-Left-Behind Children in Rural China. *Child Abuse and Neglect* 109: 104707.
- Jingzhong, Ye; Lu, Pan. 2011. Differentiated Childhoods: Impacts of Rural Labor Migration on Left Behind Children in China. *Journal of Peasant Studies* 38(2), 355–377.

- Kay, Rebecca; Trevena, Paulina. 2018. (In)Security, Family and Settlement: Migration Decisions Amongst Central and East European Families in Scotland. *Central and Eastern European Migration Review* 7(1), 17–33.
- Margolius, M., Doyle, L.A., Hynes, M., Flanagan, S., Jones, P.E. 2021. *What Drives Learning: Young People's Perspectives on the Importance of Relationships, Belonging, and Agency. Results from a 2020 Survey of High School Youth*. Washington: America's Promise Alliance, Center for Promise.
- Mădroane, Irina D. 2015. The Media Construction of Remittances and Transnational Social Ties: Migrant–Non-Migrant Relationships in the Romanian Press. *Identities* 23(2), 228–246.
- Moroșanu, Laura; Bulat, Alexandra; Mazzilli, Caterina; King, Russell. 2019. Growing Up Abroad: Italian and Romanian Migrants' Partial Transitions to Adulthood. *Ethnic and Racial Studies* 42(9), 1554–1573.
- Munteanu, Miriam; Tudor, Elena. 2007. *Impactul Migrației Părinților asupra Copiilor Rămăși Acasă [The Impact of Parental Migration on Children Left at Home]*. Kättesaadav: https://copiisinguriacasa.ro/wp-content/themes/csa/doc/Impactul%20migrației%20parinților%20asupra%20copiilor%20ramasi%20acasă_Salvati%20Copiii.pdf (26.05.2022).
- National Authority for the Protection of the Rights of the Child and Adoption. 2019. *Copiii cu Părinții Plecați la Muncă în Străinătate [Children with Parents Working Abroad]*. Kättesaadav: https://www.presidency.ro/files/userfiles/Raportul_Grupului_de_lucru_Interinstituțional_dedicat_situației_copiilor_cu_prini_plecați_la_muncă_in_străinătate.pdf (26.05.2022).
- National Authority for the Protection of the Rights of the Child and Adoption. 2021. *Situație Copii Cu Părinți Plecați La Muncă În Străinătate 30.09.2021 [Statistics about Children with Parents Working Abroad 30.09.2021]*. Kättesaadav: <http://andpdca.gov.ro/w/date-statistice-copii-si-adoptii/> (26.05.2022). *Central and Eastern European Migration Review* 117
- National Institute of Statistics. 2020. *Populația Rezidentă la 1 Ianuarie 2020 în Scădere cu 96,5 mii Persoane [The Resident Population on 1 January 2020 Decreased by 96,500 People]*. Kättesaadav: https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/poprez_ian2020r.pdf (26.05.2022).
- Nedelcu, Mihaela. 2017. Transnational Grandparenting in the Digital Age: Mediated Co-Presence and Childcare in the Case of Romanian Migrants in Switzerland and Canada. *European Journal of Ageing* 14(4), 375–383.
- Onu, Diana; Pop, Irina; Chiriacescu, Diana; Preda, Flavia; Roman, George. 2019. *Raport Privind Respectarea Drepturilor Copiilor în România [Report Regarding the Observance of Children's Rights in Romania]*. Bucharest: BMI Publishing.

- Pascoal, Rafaela H.; Schwartz, Adina N. E. 2018. Are Romanian Children Left behind a Vulnerable Group to Human Trafficking? Lk 43–61 kogumikus Ducu, Viorela; Nedelcu, Mihaela; Telegdi-Csetri, Aron (toim.) *Childhood and Parenting in Transnational Settings*. Cham: Springer.
- Pirwitz, Anna. 2019. Romanian Migrants in Western Europe: Expectations, Challenges and the Importance of their Networks. *Philologica Jassyensia* 1(29), 221–230.
- Safta, Cristina G.; Stan, Emil; Iurea, Corina; Suditu, Mihaela. 2014. Family Destructuring as a Result of Workforce Migration. Romanian Realities. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 116, 2549–2555.
- Sandu, Dumitru. 2016. Remittances as Home Orientation Rooted in the Lifeworlds of Immigrants. *Central and Eastern European Migration Review* 5(2), 81–98.
- Save the Children Romania. 2020. *Situația Copiilor ai Căror Părinți sunt Plecați la Muncă în Străinătate* [Statistics of Children whose Parents Work Abroad]. Kättesaadav: <https://copiisinguriacasa.ro/pentru-specialisti/studii-si-cercetari/situatia-copiilor-ai-caror-parinti-sunt-plecati-la-munca-in-strainatate/> (26.05.2022).
- Sushil, Sharma; Devkota, Bhimsen; Devaraj, Acharya. 2021. Impact of Parental Migration on Health of Left Behind Children. *Global Journal of Health Science* 13(2), 77–83.
- Sime, Daniela. 2018. Belonging and Ontological Security Among Eastern European Migrant Parents and Their Children. *Central and Eastern European Migration Review* 7(1), 35–53.
- Statistical Office of the European Commission. 2021. *Migration and Migrant Population Statistics*. Kättesaadav: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics#Acquisition_of_citizenship:_EU_Member_States_granted_citizenship_to_706_thousand_persons_in_2019 (26.05.2022).
- Tomșa, Raluca. 2011. *Implicații Psihologice ale Migrației Economice a Părinților Asupra Copiilor* [Psychological Implications of Economic Migration of Parents on Children]. Focșani: Terra.
- Tomșa, Raluca; Jenaro, Cristina. 2015. Children Left Behind in Romania: Anxiety and Predictor Variables. *Psychological Reports* 116(2), 485–512.
- Toth, Georgiana; Toth, Alexandru; Voicu, Ovidiu; Ștefănescu, Mihaela. 2007. *Efectele Migrației: Copiii Rămăși Acasă* [The Effects of Migration: Children Left at Home]. Kättesaadav: https://copiisinguriacasa.ro/wp-content/themes/csa/doc/Efectele%20migrației_copiii%20ramasi%20acasa_Fundatia%20Soros.pdf (31.05.2022).

- Valtolina, Giovanni G.; Colombo, Chiara. 2012. Psychological Well-Being, Family Relations, and Developmental Issues of Children Left Behind. *Psychological Reports* 111(3), 905–928.
- Zentgraf, Kristine; Chinchilla, Norma. 2012. Transnational Family Separation: A Framework for Analysis. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38(2), 345–366.
- Kuidas tsiteerida käesolevat artiklit:** Udrea, Georgiana; Guiu, Gabriela. 2022. The Impact of Parents' Work Migration on the Social, Communication and Educational Experiences of Left-Behind Adolescents. *Central and Eastern European Migration Review* 11(2), 101–117.

RÄNNE JA SEOTUS PAIKADEGA: ROOTSIS ELAVATE KESK- JA IDA-EUROOPAST PÄRIT NOORTE MÄLESTUSED JA TUNDED NEILE OLULISTE PAIKADE SUHTES

Oksana Shmulyar Gréen, Charlotte Melander Ingrid Höjer

Käesolevas artiklis käsitletakse mobiilsust ja kohanemist Kesk- ja Ida-Euroopas sündinud noorte seas, kes rändasid enne 18-aastaseks saamist Poolast ja Rumeeniast Rootsi. Varasemates mujal läbiviidud uuringutes ELi-sisese rände kohta on seda rühma kirjeldatud kui 1,5. põlvkonna sisserändajaid, kelle mobiilsus langeb nende täiskasvanuks saamise aega ning kes seetõttu võivad kogeda kahepaiksust ja vahepealsust, mis mõjutab nende sotsiaalset ja perekondlikku elu. Nendest uuringust inspireerituna analüüsis meie teadusartikkel, kuidas mobiilsus (ümber) kujundab Rootsi rännanud noorte seoseid selliste paikadega ja nende omistatud tähendust. Poolast ja Rumeeniast pärit 18 teismelise ja noore täiskasvanuga läbiviidud kahe-etapiliste kvalitatiivintervjuude käigus kogutud andmed ning uuringust osavõtjate poolt loodud joonised ja fotod võimaldavad teha kaks järeldust. Esiteks kinnitab see olemasolevat käsitlust laste ja noorte mobiilsusest, translokalismist ja elukoha loomisest, kuid lisaks vaatleb seda süvitsi, rõhutades mälestuste ja tunnete rolli noorte inimeste paikseks jäämise protsessides. Teiseks järelduseks on see, et visuaalne meetodika on väärtuslik tööriist, millega saab vaadelda translokaalset paikseks jäämist ja materiaalseid tegevusi aja jooksul. Meie uuringu tulemused näitasid, et enamik uuringus osalenud noortest on säilitanud tugeva sideme paikadega, mis on seotud nende lapsepõlve ja päritoluriigiga. Mõnede jaoks sümboliseerivad need paigad hargmaiste külastuste ja igapäevase suhtluse jätkumist, samas kui teiste jaoks on need väljamõeldud kohad, kus nad tunnevad end turvaliselt. Tulemused rõhutasid ka mälestuste ja tunnete tähtsust hargmaise sideme loomisel päritoluriikide ja Rootsi vahel ning vajadust tulla toime võimaliku sotsiaalse tõrjutuse ja väärarvamistamisega, mida mõned noored võivad oma uues elukohas kogeda.

Märksõnad: mobiilsus, Kesk- ja Ida-Euroopas sündinud noored, paikseks jäämine, mälestus, tunded, Rootsi

SISSEJUHATUS

Mitmetes teadusuuringutes, mis on käsitlenud keskklassi kuuluvate migrantide ja teise põlvkonna noorte migrantide hargmaist mobiilsust, on leitud, et koht, ruum ja asukoht on väga olulised selles, kuidas noored migrandid kujundavad ümber oma paigaseoseid ja teisi isiklikke suhteid, ning rõhutatakse nende protsesside mittelineaarsust ja paindlikkust (nt Habib ja Ward 2020; Haikkola 2011; Harris, Baldassar ja Robertson 2020). Pere- de mobiilsuse nüüdisaegseid mustreid käsitlevate globaalsete ja Euroopale keskendunud uuringute tulemustes rõhutatakse lapsepõlve ja noorte elu mitmekesisust, mida muu hulgas suunab nende märkimisväärne kaasatus hargmaiste perekondade mobiilsuses ja translokaalsetes eluviisides (nt Assmuth, Hakkarainen, Lulle ja Siim 2018; Farrugia 2015; Freznoza-Flot ja Nagasaka 2015).

Meie uuringu objektiks olevate noorte mobiilsus on seotud sellesama kontekstiga – pere mobiilsus Euroopa Liidus – mis on alates 2004. aastast meelitanud arvukalt migrante rändama töö ja elukoha otsingul mõnesse teise ELi riiki. Selliste migrantide pereliikmeid, s.t lapsi ja noori, kes on sündinud Kesk- ja Ida-Euroopa riikides ja keda nimetatakse migrantide 1,5. põlvkonnaks, on väga põhjalikult uuritud (Assmuth jt 2018; Jørgensen 2016; Moskal 2015; Sime, Moskal ja Tyrell 2020; Tyrell, Sime, Kelly ja McMellon 2019). Uurimistulemuste põhjal on leitud, et võrreldes oma vanematega (migrantide esimene põlvkond) ja vastuvõtvas riigis migrantidele sündinud lastega (migrantide teine põlvkond), on 1,5. põlvkonna eriliseks iseloomustavaks tunnuseks nn vahepealsus, s.t nad ei ole ei üks ega teine (Tyrell jt 2019).

Tyrell jt (2019: 3) käsitlevad vahepealsuse mitmeid tähtsaid aspekte, nende hulgas a) vahepealsuse päritolu ja sihtkoht; b) vahepealsed noored ja teismelised ja c) vahepealsete enamus ja vähemuskultuur rändesihtriigi ühiskonnas.

Kasutasime käesolevas uuringus osalejate kohta nimetust 1,5. põlvkond, kuna soovisime juhtida tähelepanu sellele, kui keeruline on nende noorte jaoks olnud luua kohtadega seoseid, samal ajal leides ennast pidevalt „kahe vahepeal olemise“ olukorras. Täpsemalt uuritakse artiklis, kuidas mobiilsus rändejärgselt (ümber)kujundab seotust paikadega ja mõjutab nende tähendust, mille näiteks on Poolas ja Rumeenias sündinud noorukite ja noorte täiskasvanute kogemused, kes alla 18-aastase lapsena kolisid Rootsi koos vanema(te)ga või liitusid vanema(te)ga hiljem.

Oma töös toome välja mitu põhjust, miks tuleks edasi uurida Rootsis elavate Kesk- ja Ida-Euroopas sündinud noorte mobiilsuse ja üleskasvamise kogemusi. Noorte mobiilsust käsitlevates Euroopa võrdlevates uuringutes on Rootsi jäetud sageli tahaplaanile (vt siiski Shmulyar Gréen, Melander ja Höjer 2021). Vähe on uuritud Rootsi kui vastuvõtva riigi populaarsuse kasvu alates 2004. aastast ehkki Rootsi on riik, kus on võimalik leida tööd, kus Euroopa migrandid ja nende pereliikmete saavad taasühineda ja kus saab asuda kauemaks elama (vt ka Melander ja Shmulyar Gréen 2018; Melander, Shmulyar Gréen ja Höjer 2020; Shmulyar Gréen ja Melander 2018). Mõnede hinnangute kohaselt oli 2020. aastal Rootsis elanud ELi riikide kodanikest 93 762 ja 32 741 sündinud vastavalt Poolas ja Rumeenias (Delmi 2020). On mitmeid erinevusi ulatuslikus väljarändes Poolast ja Rumeeniast teistesse ELi riikidesse – ja eriti Rootsi (vt Shmulyar Gréen ja Melander 2018).

Oluline on aga see, et juriidilises mõttes ei käsitleda Poola ja Rumeenia kodanikke ega nende järglasi tegelikult migrantidena. Veelgi enam, tänu vaba liikuvuse põhimõttele ja eeldatavale „sarnasusele“ (Waerdahl 2016) kipuvad Poola ja Rumeenia pered ja nende lapsed ametlikus statistikas kergesti „kaduma“ minema ja neid käsitletakse rändeuuringutes „nähtamatu“na. Rootsi statistikaameti andmetel (SCB 2020) oli 2018. aastal 9 protsenti kõigist Rootsis elavatest alla 18-aastastest lastest sündinud välismaal, kusjuures Poola oli sünniriigina järjekorras viies.

Käesoleva uuringus kasutame me Rootsi statistikaameti (SCB 2019) andmeid, mille kohaselt elas Rootsis 2018. aastal koos oma perega ligikaudu 23 000 Kesk- ja Ida-Euroopas sündinud noort, kellest enamik on välja rännanud Poolast ja Rumeeniast.

Käesolevas uuringus toetume 18 sellise noore kogemustele vanuses 16–29, kes on elanud Rootsis vähemalt neli aastat. Nende elutrajektoorile on ühine see, et enamik neist koges pere eraldumist ühe või mõlema vanema ringlusrände tõttu kodumaa ja Rootsi vahel, millele järgnes mitu aastat elamist eemal oma vanematest ja lõpuks vanema(te)ga taasühinemine Rootsis. Paikkonnaga seostumise analüütiline fookus on meie laiema uurimisprojektil üks keskseid küsimusi, mida käesolev artikkel arendab edasi ja millega seoses me küsisime noortelt nende igapäevaste paikade (füüsilised ja virtuaalsed) kohta, mille kaudu nad loovad ja laiendavad olulisi suhteid pärast väljarännet. Ühendades kaheastmelised kvalitatiivintervjuud, mille käigus me lisaks muudele visuaalsetele meetoditele kasutasime osalejate poolt tehtud joonistusi ja fotosid, on artiklil kaks olulist tulemust. Esiteks integreerib see laste ja noorte mobiilsust, hargmaisust ja kohaga seotust käsitlevaid teaduslikke uurimusi, aga ka süvendab nende teoreetilist käsitlust, rõhutades mälestuste ja tunnete rolli teismeliste elus. Teiseks leitakse artiklis et visuaalne metoodika on väärtuslik tööriist, millega saab luua narrative translokaalse paigaga seostamise *embodied* ja materiaalsete praktikate kohta aja jooksul.

HARGLOKAALNE LAPSEPÕLV JA NOORED KOHAGA SEOSTUMISE KAUDU

Lähtekohaks meie käsitluses, kus me vaatleme 1,5. põlvkonna laste ja noorte vahepealsusetunnet, on mobiilse lapsepõlve teooria, mille pakkusid välja Fresnoza-Flot and Nagasaka (2015). Mobiilse lapsepõlve teooria abil saab väita, et laste ja noorte mobiilsusega seotud individuaalsed kogemused esinevad vähemalt kolmes põhiotses, milleks on mobiilsus ruumis, ajas ja kontekstis (2015: 29). Selline lähenemine on väga kasulik, et mõista, kuidas noored läbi pere ahelmobiilsuse Rootsi on sunnitud arendama sidemeid ja suhteid läbi erinevate ja paljude distantide ja ruumide (2015: 28).

Teiste sõnadega, isegi kui noorte enda ruumiline mobiilsus on perest pikaajse eemaloleku tõttu edasi lükatud, saavad nad kogeda kontekstiliselt mobiilsust, näiteks kujutades ette elu „välismaal“ ja laiendades oma olulisi sotsiaalseid suhteid teisesse asukohtadesse, ühendades neid peredega ja teiste neile tähtsate inimestega (nt Haikkola 2011).

Lähenedes sellele teemale mobiilse lapsepõlve teooria seisukohast, on vaja meeles pidada, et kui noored räägivad oma ruumilisest mobiilsusest lastena, kirjeldavad nad mobiilsust mitte ainult ruumis, vaid ka ajas ja mitmes omavahel kattuvas kontekstis. Nad kogevad mobiilsust läbi muutuste nende elu sotsiaalsetes (kool, eluase, sotsiaalne klass) ja poliitilistes (kodakondsus, heaolu) aspektides ning samuti kultuurilistes (keel) ja sümboolsetes (identiteet, mälestused) aspektides (Fresnoza-Flot and Nagasaka 2015). Samal ajal peegeldavad intervjuueeritavate narratiivid ja mälestused oma mobiilsusest lastena nii kontekstiliselt kui ja ajalisel emotsionaalset dislokatsiooni ja igatsust.

Lisaks mobiilse lapsepõlve teooriale kasutame lastega seoses ka migrandi translokaalsuse teooriat (Assmuth jt 2018; Moskal 2015). Assmuth jt (2018: 7) nimetavad seda nähtust kohapõhiseks hargmaisuseks, viidates asukohale mobiilsuse ajal, mis tähendab, et laste ja noorte mobiilsus on kehastunud ja kohaga seotud. See mõiste rõhutab, et olles hargmaiselt mobiilsed, lahkuvad noored linnadest ja küladest, kus nad sündisid ja liiguvad kohta, kus neid võivad oodata pereliikmed või kus vanematel õnnestus elatist teenida enne nende laste endi rännet Rootsi. Kasutades oma uuringus translokaalse mobiilsuse mõistet, näitas Moskal (2015), kuidas migrantidest lapsed ja noored võtavad sihtkohas omaks uusi kohti ja muudavad need olulisteks ruumideks läbi igapäevase tegevuse ja vastastikmõju.

On selge, et translokaalne vaade laste ja noorte mobiilsusele muudab koha, ruumi ja asukoha/territooriumi mõisted relevantseks (Farrugia 2015; Haikkola 2011; Harris jt 2020; Marcu 2012). Koha mõistel, mida on ulatuslikult käsitletud inimgeograafias ja psühholoogias (nt Massey 1994) ja sellest tulenevalt ka mobiilsuse ja kuuluvuse sotsioloogias (nt Gustafson 2002), on mitu tähendust, sealhulgas viited „vahetule kontekstile, ettekujutatud kohtadele ja kohtadele, kuhu tuleb püüelda“ (Habib ja Ward 2020: 173). Ruumi ja koha mõisted on omavahel seotud, kuna „kohad on ruumid, mis inimesed on muutnud oluliseks“ (den Besten 2010: 182). Oma analüüsis määratlesime kohad kui „rõhutatud hetked sotsiaalsete suhete ja mõistmiste võrgustikus“ (Massey 1994: 67), mis on venitatud „kõikidel ruumilistel skaaladel, kõige kohalikumast tasandist kuni kõige globaalsemani 1994: 264). Jätkates seda mõttejoont, analüüsitakse kohta kui dünaamilist üksust, mida kujundavad ajalised, kogemuslikud ja emotsionaalsed protsessid, kus noored migrandid võivad omada erinevaid positsioone, mida tingivad „jõugeomeetriad, mille võib taandada globaalsete majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste protsessideni“ (Farrugia 2015: 613). See tähendab, et mobiilsuse tõttu võivad lapsed ja noored saada juurdepääsu uutele võimalustele sellistes ruumides nagu haridus, töö, vaba-ajategevus jne; siiski on ka „tõrjutuse ja kontrolli vorme, mis leiavad aset ruumis ja läbi selle“ (2015: 617).

Püüdes mõista, kuidas mobiilsed noored loovad hargmaseid sidemeid paikade ja ruumidega nii enne kui ka pärast rännet ning kuidas nad saavad üle „teistsugusena“ ja „kohata olemise“ tundest, kasutasime nende mälestusi (Fox ja Alldred 2019; Keightley 2010; Leyshon 2015) ja emotsioone (den Besten 2010; Marcu 2012). Laiem projekt, millele käesolev artikkel tugineb, rõhutab emotsionaalsete sidemete tähtsust sisserändajate laste ja noorte igapäevaelus, mille hulgas on „armastuse, hoolimise ja solidaarsuse praktikad“ (McGovern ja Devine 2016: 38) ja mis vahendavad nende kiindumust inimestesse ja noortesse kohad (vt Shmulyar Gréen jt 2021). Käesolevas artiklis rõhutamegi mälestuste tähtsust nendes protsessides. Marcu (2012: 207) väidab, et „eri paigad tekitavad kogemusi, luues

samal ajal mälestusi, mis on mähitud tunnetesse ja millel on oluline roll identiteedi loomisel“.

Põhimõtteliselt on kõik selle uuringu jaoks kogutud intervjuud retrospektiivsed ülevaated, mille on koostanud hilises teismeeas või täiskasvanueas noored, kellel oli lapsepõlves rändekogemus. Seega on nende praeguste lugude aluseks mälestused lapsepõlvest, kasvatuses, sõprussuhetest, ühe või mõlema vanema lahkumisest Rootsi, nende enda rändest lapsepõlves ja uues riigis kasvamisest. Fox ja Alldred (2019: 27) on leidnud, et neid retrospektiivseid lugusid võib defineerida kui isiklikke mälestusi, mis on „materiaalselt afektiivsed“, kuna need vahendavad noorte inimeste minevikukogemusi, kuid tekitavad ka kehastatud materiaalsel mõju nende praegusele elule. Sarnaselt sellega defineerib Keightley (2010: 5) mälestust „aja mõtestamise ja selle kogemise elatud protsessina“. Kooskõlas nende määratlustega heidab käesolev artikkel valgust sellele, kuidas mälu ja minevikumälestused võivad muuta Rootsi noorte poolakate ja rumeenlaste praeguseid kogemusi. Seega aitab nende isiklike kontode koostamine visuaalsete piltide abil mõista, kuidas mälestused töötavad. Den Besten (2010) on rõhutanud, et rääkides joonistustest või fotodest, mis on seotud nende noorte sisserändajate praeguses elus oluliste paikadega, kipuvad nad paljastama tugevaid emotsionaalseid sidemeid, mis on tunnevad enda ja oma kodumaa asukohtade vahel. Leyshon (2015: 626) viib selle punkti edasi, rõhutades, et „mälu mobiliseeritakse mina praktikaks nii mälestuste loomise kui ka emotsioonide meenutamise kaudu“. Teisisõnu, mälestused kohtadest on tihedalt põimunud isikliku identiteedi ja emotsionaalse sideme loomisega olevikus.

Järgnevalt kirjeldame, kuidas eespool käsitletud teoreetilised kontseptsioonid toetavad allpool esitatud metoodilisi valikuid ja empiirilisi tulemusi.

UURINGUS OSALEJAD JA METOODIKA

Ühinemisjärgsetes Euroopa mobiilsetes peredes laste ja noorte kaasamine Rootsis toimuvatesse teadusuuringutesse on uudne ja alles kujunemisjärgus uurimispraktika, milles teeme esimesi uurimuslikke samme (nt Shmulyar Gréen jt 2021). Oma uurimisprojekti kohtusime kokku 18 osalejaga Poolast ($n = 12$) ja Rumeeniast ($n = 6$). Intervjueerisime enamikku neist kahel korral – ja mõnda ühel või kolmel korral – ajavahemikus mais 2019. aasta maist kuni 2021. aasta aprillini

Intervjueeritavate leidmiseks² kasutasime mitut kanalit, näiteks keelekursused, Facebooki postitused, Poola ja Rumeenia kirikute külastused, Göteborgi poola ja rumeenlaste kogukondade kõneisikutega kontaktide loomine ja teatud määral lumepallimeetodiga. Valikukriteeriumiteks olid noored poolakad ja rumeenlased, kes olid saabunud Rootsi enne 18-aastasest saamist, et ühineda ühe või mõlema vanemaga ja kes olid Rootsis elanud vähemalt kaks aastat. Intervjueeritavate leidmiseks kasutasime infokirju ja projekti reklaamkaarte kolmes keeles – poola, rumeenia ja rootsi keeles –, et julgustada potentsiaalseid osalejaid valima keelt, milles nad tunnevad end kõige mugavamalt, samas nõustudes uuringus osalema.

Meie valimis oli 16 osalejat, kes olid saanud Rootsi alla 18-aastaste lastena ja kellest kaks olid just saamas 18-aastaseks. Levinud mustriks oli see, et noored koos ema ja sage- li ka nooremate õdede-vendadega järgnesid isale, kes olid rännanud Rootsi tööle pärast Poola ja Rumeenia ühinemist ELiga. Intervjuu toimumise ajal oli selliste noorte vanus 16–29 aastat (enamik olid alla 25-aastased); suurem osa elas Göteborgi piirkonnas, osa õppis keskkoolis, teised õppisid ülikoolis või töötasid. Vastupidiselt meie esialgsele kavatsusele kaasata uuringusse hilisemaid saabujaid, osutusid intervjuud pigem tagasivaatavaks, kus- juures osa noori oli saanud Rootsi neli aastat tagasi ja mõned olid seal elanud 12 aastat. Osalejate lood sisaldasid seega nii retrospektiivseid jutustusi nende lapsepõlve- ja rände- kogemustest kui ka praegustest olulistest sündmustest nende elus, mida analüüsisime nende endi tõlgenduste abil, mis olid seotud nende liikuva elu laiema kontekstiga (den Besten 2010; White, Bushin, Carpena- Méndez ja Ní Laoire 2010). Kõik intervjuud viidi läbi rootsi keeles ja transkribeeriti sõna-sõnalt. Intervjuu läbiviimise keele valikus lepidi kokku, kuna enamik uuringus osalejaid ütles, et eelistab intervjuu anda rootsi keeles. Kui intervjuude käigus ilmnes keeleprobleeme, palusime uuringus osalejatel väljendada end kas oma emakeeles või mõnes muus keeles, mida nemad ja teadlased oskasid, näiteks inglise keeles.

Uurimismeetodid olid häälestatud toimevõimelistele lastele/noortele, pidades neid „päde- vateks ja edukateks uuringus osalejateks“ (White jt 2010: 144), isegi kui nende keeleoskus oli erinev. Et seada esikohale teemad, millest noored sisserändajad ise peavad rääkima oluliseks, kasutasime kvalitatiivsete intervjuude ja visuaalsete materjalide kombinatsio- oni, nagu elujooned, võrgustikukaardid (Pirkanen, Jokinen, Kallinen, Harju-Veijola ja Rautakorpi 2015) ja osalejate endi loodud joonistused või fotod (Luttrell 2010; White jt 2010). Oluline on rõhutada, et visuaalsed kujundid olid nii noorte isiklike narratiivide konstrueerimise lähtepunktiks kui ka sisukaks edasiviivaks suhtluseks osalejate ja uurijate vahel. Luttrelli (2010: 224) järgi tekitab visuaalne meetoodika teadlastes soovi rohkem tea- da saada, mis võimaldab neil tõlgendada antud kontekstis seoseid noorte kujutiste, häälte ja narratiivide vahel. Sel moel on selle meetoodika väärtus selles, et see kutsub noori „tege- ma teadlikke valikuid enda ja teiste esitlemiseks“ (2010: 224) nende suhete ja võrgustike kaudu, mis mängivad nende endi elus olulist rolli. Samas võivad omatehtud fotod ja joon- istused leevendada kohmetust tundlikest teemadest rääkimisel intervjuus näost näkku, võimaldades noortel vabalt mõtiskleda jagatud piltide sisu ja subjektiivse tähenduse üle.

Käesolevas artiklis keskendume peamiselt tähendusrikaste paikadega seotud joonistuste ja fotode analüüsile ning nendega seoses 11 nais- ja seitsme meesnoorega intervjuude käigus tekkinud narratiividele. Empiiriline materjal koosneb 37 intervjuust ning 21 fotost ja joonistusest, mida uuringus osalejad otsustasid meiega kohtumiste ajal jagada. Joon- istused ja fotod koostasid uuringus osalejad esimese ja teise intervjuu vahelisel ajal, et tuvastada kohti ja ruume, mis olid meile kui teadlastele vähem kättesaadavad; see tähend- ab, et enamiku kujutiste loomisprotsess jääb käesoleva artikli käsitlest välja (nt White jt 2010). Oluline on see, et me ei juhendanud noori looma mingit konkreetset kujutist, vaid palusime neil dokumenteerida „kõik, mis on kõige olulisem“ (McGovern ja Devine 2016) füüsilistes kohtades ja virtuaalsetes kogukondades Rootsis, nende kodumaal või mujal. maailm. Et säilitada keskendumist olulistele suhetele ja igapäevastele kohtumiste- le, soovitasime noortel mõelda kohtadele, kus nad tunnevad end kaasatuna, sotsiaalselt tunnustatuna ja vabalt – või, vastupidi, paikadele, mida nad püüdsid vältida või kust nad

tõrjuti. Algselt eeldasime, et mida nooremad on uuringus osalejad, seda sagedamini otsustavad nad fotode kasutamise asemel joonistada. Siiski selgus, et olenemata vanusest joonistasid uuringus osalejad harva, viidates sageli sellele, et nende joonistamisoskus oli „primitiivne“ (White jt 2010: 152). Kõigil noortel ei olnud meeles joonistusi ega fotosid kaasa võtta ning osa teadlastega jagatud fotosid ei saanud eetilistel põhjustel väljaannetes kujundusena kasutada, kuna nendel olid kujutatud pereliikmeid, sõpru või kaugeid sugulasi. Samas räägiti „olulistest kohtadest“ kõigis intervjuudes, toetades neid lugusid nii visuaalselt kui ka ilma.

Kohtade piltide analüüsimisel ja nendest rääkimisel töötasime välja analüütilise strateegia, mis järgib Leyshoni (2015: 634) ideed, et koht annab positsiooni, kust „mina saab rääkida iseendaga ja teistega“. Sel viisil teenisid kohtadest tehtud pildid ja nendest rääkimine mitut eesmärki, sealhulgas mälestuste kajastamise lähtepunktiks saamine, meie kui teadlaste ja osalejate vahelise suhtluse ja usalduse hõlbustamine ning emotsionaalsete ja sensoorsete kogemuste esilekutsumine, mis aitasid noortel migrantidel sündmuste üle mõtiskleda ja kogemusi, mille kohta oli neilt varem harva küsitud (vt nt Desille ja Nikielska-Sekula 2021; White jt 2010). Vältides kujutiste kvaliteedi liigset tõlgendamist või muutumist „visuaalseteks tõlkijateks“, kes ütlevad vaatajale, „mida nad peaksid nägema“ (Moskal 2010: 26), liigitasime joonistused ja fotod Gustafssoni (2002: 22–23) soovitatud analüütilistesse kategooriatesse, sealhulgas see, mis võiks oma sisult viidata paiga geograafilisele asukohale, eksponaatides kujutatud materiaalsele vormile ning lõpuks – toetudes narratiivile – sellele, milliseid tähendusi noored nende poolt oluliseks peetud ruumidele omistasid.

Ehkki noorte poolt kasutatud visuaalsed kujundid olid väga rikkalikud ja aitasid meil paremini mõista, kuidas noor on antud kohaga seotud, oleme teadlikud nende meetodite võimalikest nõrkustest ja tundlikkusest. Näiteks pakuvad uuringus osalejate loodud visuaalsed kujutised ja nendest rääkimine „tohutult palju teavet ja muljeid“ (Frers 2021: 88), mis oli palju rikkalikum kui me suutsime oma analüüsis edasi anda. Visuaalse materjali, sealhulgas häälte, lõhnade, rõõmu või kurbuse multisensoorset olemust on staatiliste kujutiste kaudu raske edasi anda. Lisaks sellele, samas kui projekti jaoks tehti joonistusi hiljuti, pärinesid fotod sageli sahtlitest või noorte nutitelefonides olevatest fotoarhiividest ning fotodel kujutatud inimestelt ei saanud küsida nõusolekut uuringus osalemiseks. Juhindudes eetikareeglitest, mis nägi ette anonümiseerimist ja ristidentifitseerimise ohu vähendamist, pidime seetõttu nende piltide isikupära minimeerima ja mõnes mõttes trotsima noorte sisserändajate toimevõimet otsustada ise tingimuste üle, milles neid kujutatakse.

UURINGU TULEMUSED

Analüüsi üldtulemused toovad esile, et olles mobiilsed, säilitavad noored aktiivselt sidemeid oma lapsepõlve eristuvate paikadega ning näitavad samal ajal tugevat kiindumust uutesse kohtadesse konkreetsetes paikades ja rändejärgsetes ruumides. 21 kujutise hulgas, mille noored meiega jagamiseks välja valisid, polnud ainult kahel selgelt tuvastatavat geograafilist asukohta. Ligikaudu pooled piltidest kujutasid kohti kuskil Rootsis, teisel poolel aga kohti ja ruume koduriikides Poolas või Rumeenias. Sisult olid fotod

ja joonistused portreed osalejate tuuma- ja suurperedest, sõprade, perede ja vanavanemate majadest, isiklikest eluruumidest ja klassiruumidest, kirikukogunemistest, tänavatest, loomadest ja looduspiltidest. Kohtade ja alade hulgas, millest noored rändajad jutuks valisid, räägiti visuaalsete andmete esitamise asemel vanematekodudest, koolidest ja kooliõuedest, kaubanduskeskustest, suurlinnadest nii kodu- kui välisriikides, aga ka töökohtadest, linnaosadest ja digitaalsed alad. Kui enamik kohakujutisi olid üsna omanäolised ja mõned üsna isiklikud, siis kõik need kujutasid „argipäeva triviaalsust“ (Desille ja Nikielska-Sekula 2021: 16), näiteks „heinapallid põllul“, „aed maal“ või „tänav kodulinna“.

Analüüsides noorte poolakate ja rumeenlaste endi narratiive, mis olid seotud iga kohapildiga või nende jaoks oluliste paikadega, koorus välja neli silmapaistvat koha tähendust. Esimene tähendus oli suur rühm kohapilte, mis kutsusid esile mälestusi, sümboliseerides vastastikuse hoolimise, perekondliku armastuse ja õppimise tundeid, mis on seotud sünnimaaga ning nende suhetega lähedastega ja laiendatud pere liikmetega nii minevikus kui ka olevikus. Teiseks oluline tähendus oli seotud kohtadega, kus noored tundsid end rändejärgses uues keskkonnas vabalt, turvaliselt ja tuttavalt. Kolmandaks kujutasid mitmed pildid uuringus osalejate tubasid ja kortereid, rõhutades tärkava täiskasvanuea tähtsust, mille nimel noored sisserändajad pidid kõvasti tööd tegema, et isiklikult areneda ning tunda end iseseisva ja enesekindlana. Neljandaks olid kohapildid, mis kutsusid esile tundeid tõrjutusest ja vääririmistamisest ning toimetulekustrateegiaid, mida kasutati neis kohtades nii Rootsis kui ka sünnimaal.

VASTASTIKUNE HOOLITSUS, PEREKONDLIK ARMASTUS JA ÕPPIMINE

Nagu eespool mainitud, kujutasid pool visuaalsetest kujutistest inimesi, maju, põlde jne riikides, kus noored olid sündinud. Kõige elavamad arutelud intervjuude ajal olid jooniste ja fotode üle, mis näitavad kohti, kus praegu elavad osalejate vanavanemad ja teised sugulased, tagasi Poolas ja Rumeenias. Nendele kohtadele omistatud tähendusi kirjeldati vastastikuse hoolimise, perekondliku armastuse ja õppimise terminites. Kui Antoni rändas Poolast Rootsi oli ta peaaegu 18-aastane. Kui ta oli teismeline, kolisid tema vanemad ja noorem õde-vend Rootsi, Antoni aga otsustas vanavanemate juurde jääda. Olles nüüd 25-aastane ja elades ise Rootsis, külastab ta üsna sageli Poolat ja eriti küla, kus ta üles kasvas.

See pilt on tehtud kaks nädalat tagasi, kui Poolas käisin. Siin on näha mõned heinapallid põllul ja traktor. (...) (...) Selle fotoga tahan teile näidata kohta, mis meenutab mulle aega, kui olin laps.

See oli kõige fantastilisem ja muretum periood mu elus. Pilt on tehtud maja ees, kus ma üles kasvasin, enne kui mu vanemad Rootsi kolisid. Kui nad seda tegid, pidin ma kolima oma vanavanemate juurde teise külla. (...) Traktor, mida näete, kuulub minu onule, kes peab talu. See on sama traktor, millega ma temaga tavaliselt koos

sõitsin. (...) Ta lubas mul juhtida ja sellest ma lapsena ainult unistasingi. (...) Ta õpetas mulle päris väiksena traktorit juhtima ja vanemaks saades sain iseseisvalt üle põldude sõita. (...) See tundus vahva ja põnev, tegin midagi, mis oli lõbus, mis mulle väga meeldis. (...) Ma võiksin samal ajal aidata oma nõbu, oma onu poega; ta oli minust noorem ja ma tundsin, nagu oleksin ta vanem vend ja saaksin talle asju õpetada. (...) Ma tahan öelda, et see oli tõesti hea aeg minu elus, isegi kui see oli „orvuks olemise aeg“. Selles kohas oli mul lihtsam leppida sellega, et mu vanemad kolisid [Rootsi], sest onust ja tema naisest said minu lisavanemad.

Joonis 1. Foto heinapallidest niidul

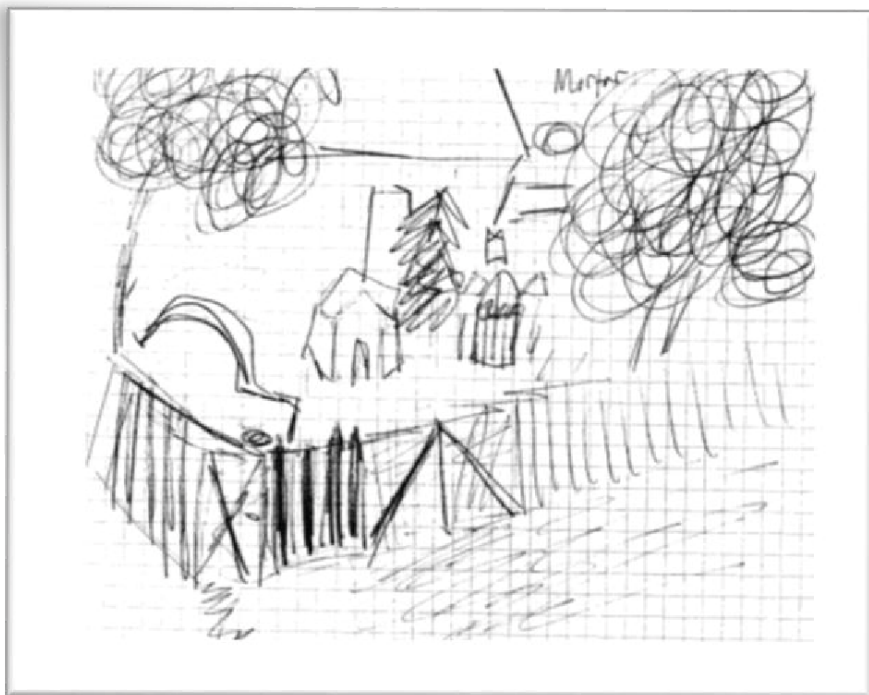
Kõrvalseisjale võib Antoni jagatud foto (joonis 1) tunduda sündmustevaene ja isikupäratu.

Ent den Besteni (2010: 191) järgi on noorele täiskasvanule Antonile see foto heinapallidega põllust „kallis just seetõttu, et see suudab sümboolselt taasluua kodumaad, kust ta lahkus“. Paik, millest ta sellise kiindumusega räägib, on talle endiselt oluline, sest see meenutab talle „muretu lapsepõlve“ ja ka inimesi, kes tema eest hoolitsesid ning panid end tundma turvaliselt ja armastatuna. Selle foto teine oluline varjund on see, et Antoni „asendusvanemad“ õpetasid talle elus olulisi oskusi. Vastutustunne ja aktiivne hoolitsus teiste eest, samuti praktilised teadmised, kuidas juhtida, järgnesid (Fox ja Alldred 2019) hiljem Antoni elus ja süvenesid tänu positiivsele mälestusele, et teda väikese lapsena usaldati ja temasse usuti.

Teine uuringus osaleja on Poolast pärit 18-aastane Vera, kes kolis 6-aastaselt koos ema ja nooremate õdede-vendadega Rootsi, et ühineda isaga, kes oli juba aastaid Rootsis töötanud. Ta joonistas mitu visandit paikadest, mida ta soovis meiega jagada, ja üks nendest kujutas tema vanavanemate maja (joonis 2).

Peamiselt suhtlen just oma emapoolsete vanavanematega. Ka minu poiss-sõbral on nendega tekkinud suhe. Ta meeldib neile. Ma ei pea muretsema, et nad hakkavad vaidlema või midagi sellist. (...) Ma tunnen, et minus on natuke minu vanaema iseloomu. (...) Kui ta midagi otsustab, teeb ta seda ise omal moel. (...) Tal on selline ind. Ta on nüüd vana, aga saab endiselt asjad tehtud, ta on lihtsalt selline inimene. Mäletan, et üks suvi [kui ma olin noorem] ja mu ema võttis tema juhiloa enda kätte. Olime päeval vennaga vanaema juures kui ema oli ära. (...) Minu vanaema on just selline inimene. Ta toetas ema päris mitu korda. [Kui ma teda praegu külastan], tunnen, et saan temaga tõesti rääkida ja mõistan, et vajan seda väga.

Joonis 2. Joonistus vanavanemate majast

Uuringus kogutud visuaalsetes materjalides on sageli kujutatud maamaju ja põlde, sest Antoni, Vera ja praktiliselt kõigi teiste uuringus osalejate jaoks tähendas emigreerumine Rootsi üleminekut elust väikelinnades ja külates ning sotsialiseerumisest oma laiendatud peredest Rootsi suuremate linnade eeslinnadesse, kus nad pidid oma eluga hakkama saama ilma toetava sugulaste võrgustikuta.

Noorte endi elama asumine Rootsi tähendas ka seda, et nende igapäevane suhtlus kodumaale jäänud vanavanemate ja teiste sugulastega kahanes ja jäi külaskäikude ja telefonisuhtluse tasemele.

Seetõttu ütlesid Vera ja Antoni, nagu ka mitmed teised meie uuringus osalenud noored, kui väga nad igatsesid ja armastasid konkreetseid pereliikmeid, kes jäid kodumaale. See-ga olid nende loodud visuaalsed materjalid Marcu (2012) kirjeldatud „emotsionaalne kaja“, pakkudes ühendust paikadega, kus noored sisserändajad tundsid end turvaliselt, kus nende eest hoolitseti ja neid armastati, ja nad olid ümbritsetud inimestega, keda nad teadsid ja usaldasid. Kuigi neid illustratsioone võib tajuda märkidena nende paikade ja seal olevate inimeste puudumisest nende elus, annavad need tunnistust ka aktiivsete suhete loomisest, mida noored sisserändajad tegid sagedaste külastuste kaudu sünniriiki, helistades iga päev vanavanematele ja säilitades mälestusi emotsionaalsest ja füüsilisest lähedusest kui tunnet „ühendusest, mis eksisteerib reaalsuses (...), aga ka ettekujutatud valdkonnas“ (Moskal 2015: 148).

Tunne end vabalt, turvaliselt ja tuttavalt uues keskkonnas

Teine teema, mis on pildidel tähelepanuväärne, on seotud paikade ja ruumidega väljas-pool pereringi, kuid kus osalejad tunnevad end vabalt, turvaliselt ja tuttavas keskkon-nas. Nende tähenduslike piltide hulgas on üsna paljudel kujutatud uusi kohti Rootsis, kus noored rändajad veetsid aega sõprade, romantiliste partneritega või omaette. Näiteks ja-gasid mitmed Poolas sündinud osalejad oma tegevusega seotud pilte oma etnilise eakaas-lastega Poola katoliku kogukonnas Rootsis (vt Shmulyar Gréen jt 2021). Teistel Rootsiga seotud pildidel on näiteks avalik raamatukogu, kooliõu või mereäärsed sadamakraanad. Taya lugu kirjeldab viise, kuidas noored sisserändajad õpivad tundma uusi paiku ja loovad nendega rändejärgselt emotsionaalseid sidemeid. Nüüd 20-aastaselt sündis ta Rumeenias ja tuli 16-aastaselt Rootsi, et ühineda oma isaga – see on selles uuringus osalenud noorte seas levinud muster.

Taya soovis innukalt jagada mitmeid pilte, mis olid seotud nii tema kodukülaga Rumeenias kui ka praeguse elukohaga Göteborgis. Üks foto, millel on kujutatud tüüpilist punast Rootsi suvilat mere ääres (joonis 3) eristus teistest tema piltidest.

Mu poiss-sõbra vanavanemad elavad suviti selles majas. Kui ta mind esimest korda neile tutvustas, toimus see just selles majas Göteborgi lähedal asuval saarel. Algus-es tundsin, et miks ma peaksin tema vanavanematega esimest korda nende suvilas kohtuma? See ei tundunud mugav. Kui me lõpuks vanavanematega kohtusime, mõistsin, et sealne õhkkond oli väga sarnane Rumeenia maapiirkondadega, sest saarel kõik tundsid üksteist, saar on pisike ja kõik olid üksteisega kuidagi sugulased. Seal oli nii lõõgastav olla (...). Seetõttu läheme aeg-ajalt, kui olen stressis või koo-

litööga üle koormatud või tahan lihtsalt maha rahuneda, nädalavahetuseks sellesse saarel olevasse majja.

Joonis 3. Foto punasest Rootsi majast

Taya selgitab, et suvel saarel uute inimestega harjumine nõudis mõningaid jõupingutusi. Moskal (2015: 149) järgi aitas lähedase kogukonna õhkkond, kus „kõik tunnevad üksteist“, aidata tal „muuta (...) tundmatut tuntuks“, leida sarnasusi oma Rumeenias asuva kodukülaga ja tunda end mugavalt. Nagu Bennett (2011: 4) rõhutab, „tekitab meie ümber olevate inimeste tundmine meis turvatunde“. Taya ja teiste sisse­rändajatest noorte lood illustreerivad selgelt, kui oluline on tutvuda uute paikadega ja „tunda end aktsepteerituna kogukonna poolt“ (Sime jt2020: 92), et tunda end mugavamalt ja turvalisemalt. Samal ajal räägivad need lood hargmaisest ühenduvusest, mis on loodud sünnikohtade ja üleskasvatamise mälestuste kaudu „elatud kogemusega paikkonnast“ (Moskal 2015: 149) oma uuel kodumaal.

„RAHU JA VAIKUS“, LÕÕGASTUS JA ENESEANALÜÜS

Lisaks kohtadele, mida noored sisse­rändajad peavad teiste inimestega suhtlemise tõttu oluliseks, soovime keskenduda kohtadele, mida osalejad hindasid, pakkudes neile võimalust „rahuks ja vaikuseks“, lõõgastumiseks ja eneseanalüüsiks. Intervjuude läbiviimisel ajal olid 18st uuringus osalejast 13 noored täiskasvanud, kes õppisid ülikoolis või töötasid. Paljud neist olid just vanematekodust välja kolinud või kavatsesid seda teha. Noored hindasid eriti privaatsust ja autonoomiat, mida nende enda korter või tuba peremajas

võimaldas. Mitme lapsega peredes oli Rootsisse kolides raske privaatset ruumi leida, kuna mitu osalejat jagasid ruume ühe või mitme noorema õe-vennaga. Eespool mainitud 25-aastase Antoni, (Rootsi saabumisel oli ta 18-aastane) kirjeldas oma äsja omandatud ühetoalist korterit uhkuse ja tänuga:

See on foto minu korterist (...). Põhjus, miks ma seda näitan, on see, et [see paik] on minu jaoks omamoodi oas.(...) Mulle meeldib see paik ja mulle meeldib tagasi tulla [pärast tööd], sest see on vaikne koht, kus ma saan lihtsalt lõõgastuda. (...) See on turvaline koht (...) ja ma olen nii tänulik, et sain siia kolida ja alustada iseseisvat elu (...).

Rõhuasetus turvalisusele ja lõõgastumisele, samuti privaatsusele ja sõltumatusele, mida Antoni rõhutab, kajastub ka teistes uuringutes noorte sisserändajate paikseks jäämise kohta (nt McDonnell 2020). Teise olulise aspekti „oma paiga leidmisel“ tõstatas 23-aastane Monica, kes sündis samuti Poolas, kuid kolis Rootsi 11-aastaselt, rääkides oma korterist kui oma elu uue etapi ruumist:

Minu uuel korteril [on oma tähendus]. Ma ütlesin, et see ei ole seotud Poolaga nagu lapsepõlve mälestusega, vaid pigem tähistab see minu täiskasvanuelu algust. Mul oli raske aeg [kui ma Rootsi saabusin], kuid ma sain hakkama. [Tunne, mida ma seostan korteriga] on enesekindlus.

Antoni, Monica ja teised noored ütlevad meile, et oma kodu loomine langeb kokku ajaga, kui nad saavad täiskasvanuks (Arnett 2000: 469). Sellesse staadiumisse jäävad nende erinevad „iseseisvad avastusretked elu poolt pakutavate võimaluste kohta (...), mil nad järk-järgult jõuavad püsivate valikuteni armastuses, töös ja maailmavaadetes“ (2000: 479). Meie uuringus osalejate jaoks on üks selline avastusretk vanematekodust lahkumine ning ka iseseisvaks ja sõltumatuks inimeseks saamine. Kuigi need üleminekud on samad, mis teistel Rootsis üleskasvavatel mittesisserändajatest noortel, kogevad meie uuringus

osalejad paralleelsete protsesside taustal, mis on seotud paljude sidemete purunemisega ja vahepealsusega nii Rootsis kui ka nende sünniriigis (nt Tyrell jt 2019).

Joonis 4. Foto magamistoast

Teine küsimus, mida on oluline kajastada, on see, et nende enda korter, oma tuba vane-matekodus ja looduslikud paigad on kõik välja toodud eneseanalüüsi ja mõnikord nos-talgiana nende lapsepõlve kohta nende sünniriikides. Mitmed teadlased on täheldanud, et noored sisse-rändajad kalduvad paigutama oma „kodu“ kahte või mitmesse asukohta, sõltuvalt nende kiindumusest antud kohta (nt Fresnoza-Flot ja Nagasaka 2015; Haikkola 2011; Moskal 2010, 2015). Taya lugu (uuringus osalemise hetkel 20-aastane; saabus Rootsi 16-aastasena), keda me varem tutvustasime, illustreerib selgelt veel ühte olulist aspekti, nimelt „emotsionaalse, suhetega seotud ja kultuurilise töö ulatust, mis kaasneb (...) kodu (taas)loomisega“ (McDonnell 2020: 6):

See on pilt minu magamistoast (Rumeenias). Igal pool on palju pehmeid mänguasju. Ma pean neid enda ümber hoidma, ma kasutan neid patjade asemel. (...) See võib tunduda üsna lapsik, kuid see tundub minu meelest asjana. [Minu vanemad] tahtsin tuba eelmisel suvel ümber sisustada, kuid ma ütlesin kindla „ei“. Ma ütlesin: „Ainus asi, mida te tohite muuta, on uks“, mida on peeglist näha. Mitte midagi muud. (...) Tegelikult ei ole seal nii palju pehmeid mänguasju, sest ma tõin nad kõik Rootsi. [Taya näitab teist pilti, mis on eelmisega väga sarnane] Siin on minu tuba Rootsis, see on üsna sarnane. Me ei suutnud leida sama tüüpi diivanit kui Rumeenias, kuid see sobib. See näeb välja peaaegu sama, ainult raamaturiist on suurem. (...) Mul on seal kõik mu joonistused, mida ma hoidsin alates lasteaiast alles, aastast aastasse. Ma üritan kõik oma joonistused Rumeeniast Rootsi viia, vähehaaval. Ema ütleb: „Sa

ei saa neid kõiki endaga kaasa võtta. “Ja ma vastan: „Jah, ma saan. (...) Ma hoian neid kõiki kastides“ On lõbus neid joonistusi sirvida ja mõista... [kuidas ma olen arenenud].

Taya kirjeldus materiaalsest asjast, mida ta Rumeeniast Rootsi viis, viitab sellele, kui tähtsad on tema jaoks tema lemmikmänguasjad, mööbel, koolimaterjalid ja raamatud (joonis 4) oma praeguse isikliku ruumi „humaniseeriva ja isikupärastava efekti“ (McDonnell 2020: 11) jaoks. Samal ajal püüab Taya Rootsis asuvas toas hoida kinni oma lapsepõlve materiaalsest asjast Rumeenias, püüdes „säilitada mälestusi minevikust“ (Fox ja Alldred 2019: 22), mis võimaldavad tal säilitada ruumilise ja suhtestatud seose oma lemmikpaigaga Rumeenias, majas, kus tema vanaema praegu elab. Teisisõnu, taasluues noore täiskasvanuna oma kodu, ehitavad Taya – ja teised uuringus osalejad – silla „mineviku ja oleviku ning selle vahel, mis on siin ja seal“ (Moskal 2015: 149) ja loovad ruumi, mis aitab neil mõista, kui palju nad on aastate jooksul arenenud.

TÕRJUTUSE JA VÄÄRITIMÕISTMISE KOHAD

Koos sotsiaalse kaasatuse ja tunnustamise kohtadega küsisime uuringus osalejatelt paikadest, kus nad võisid tunda end tõrjutuna või vääritimõistetuna. Noortel oli ainult üksikuid pilte, mis nad rääkisid tõrjutuse juhtudest või rändejärgsestmittekuuluvusest. Nende hulgas olid ka kaubanduskeskuse fotod, mis sümboliseerisid „riskantset ja ebameeldivat kohta“ (Antoni, 25-aastane) või megalinn nagu New York, mis tähendab „kaasaegset ja samas üksikõikset kohta“ (Matilda, 21-aastane; rändas Rootsi 9-aastaselt). Kuigi nende paikade tähendused on seotud pigem kujutlusvõime kui kogemusega, esitati need fotod kontrastina kohtadele, kus noored tundsid end vabalt.

Oli ka teisi paiku, kus noored sisserändajad ei tunne end teretulnuna või kus nad kogesid otsest „tõrjutavat kogemust“ (Fangen ja Lynnebakke 2014: 49). 19-aastane Wanda (saabus Rootsi 7-aastaselt) ja 23-aastane Faustyna (saabus 15-aastaselt), mõlemad pärit Poolast, kirjeldasid kasvavat kaotuse ja mittekuuluvuse tunnet kui nad külastasid oma vanavanemaid või osalesid perepühadel Poolas. Mõlemad juhtisid tähelepanu sellele, kuidas nad „kaotavad varasemad lähedased suhted“ ja „tunnevad end ebameeldivalt“ oma „uue“ eluviisi, usu või välimuse tõttu, mis on Rootsis elades omandatud. Teised noored, näiteks 29-aastane Antonina (Rootsi saabudes 16-aastane), samuti Poolast pärit, rääkis oma kogemustest, kus teda Rootsis sisserändaja ja usulise tausta tõttu „ignoreeritakse, kiusatakse või diskrimineeritakse“. Antonina sai ajutise ametikoha teenindussektoris, tema enda sõnul unistuste töökoha, täites erinevaid ülesandeid, mis ei nõudnud ülikoolikraadi. Ta tahtis „õppida asju töö kaudu“ ja oli hoolas töötaja. Kolme aasta pärast otsustas ta kandideerida alalisele ametikohale sama tööandja juures; aga sai eitava vastuse, ilma et oleks tegelikult mõistnud keeldumise põhjust:

[See, kuidas tööandja olukorras käitus], tundsin, et mind kiusatakse ja diskrimineeritakse. (...) Ma olin isegi ärevil seal olles. (...). Nende jaoks olin see mina, kes oli probleemiks. [Ma julgen öelda, et see oli] minu [etnilise] tausta ja minu usu tõttu.

Antonina kasutas sageli väljendit „ma julgeks öelda, et“, mis viitab sellele, et ta oli teadlik, et rääkis oma kogemustest kui „muulasest“, „teistsugusest“ ja kus teda reaalselt diskrimineeriti riigis, mis on tuntud selliste väärtuste nagu võrdsus ja sallivus erineva etnilise taustaga inimeste suhtes. Sellegipoolest on viis, kuidas tema ja mõned teised uuringus osalejad said sellistes olukordades hakkama kooskõlas uurimustega, mille autoriteks on Fangen ja Lynnebakke (2014), Sime jt(2020), Zontini ja Peró (2020) ja teised, kes rõhutasid üha suuremaid „struktuurseid tõkkeid (...), mis piiravad proaktiivse reageerimise võimalust“ (Fangen ja Lynnebakke 2014: 55) noorte sisserändajate nimel mitmes Euroopa riigis.

Kõige silmapaistvamaid näiteid tõrjutusest ja turvatunde puudumisest olid seotud struktuursete tõketega, mida osalejad kogesid sellistes kohtades nagu elurajoonid ja koolid. Jonatan rändas 12-aastaselt koos isaga Rumeeniast Rootsi, samas kui tema vanem õde jäi Rumeeniasse keskkooli lõpetama. Jonatan ja tema isa ühinesid Jonatani emaga, kes oli leidnud töö enne nende kolimist Rootsi, kus nad asusid koos elama korterisse ühes Göteborgi majanduslikult vaeses äärelinnas. Jonatani enda sõnul oli esimene asi, mida ta oma elamurajooni tänaval nägi, „relvaga mees, kes ajas taga teist meest“. Rääkides sellest, kuidas ta pidi navigeerima konfliktis ja vägivaldas, mida ta lapsena Rootsis korduvalt nägi, tunnistas Jonatan, kes oli nüüd 24-aastane, et enda kaitsmiseks pidi ta õppima tundma „mängureegleid“:

Ma liitusin jõuguga, mis oli parim [kilp]. Keegi ei saanud neile midagi teha. (...) Ma tegin seda, et tunda end turvaliselt. Selleks, et nad ei häiriks mind (...), sest ma ei rääkinud tol ajal palju rootsi keelt. (...) Ma olin nende liige või nii. (...) Ma lihtsalt asusin nende poolele, et mind ei häiritaks. (...) Sa pead olema tark ja mängima reeglite järgi.

Kuigi Jonatani vägivald võib tunduda äärmuslik ja enamiku noorte sisserändajate jaoks Rootsis ebatavaline, räägib see marginaliseerimise ja ebakindluse tundest kohas, kus ta elab, mis sundis teda arendama „meisterlikkuse kogemusi“ (Fangen ja Lynnebakke 2014), et vältida riskantseid olukordi ja tunda end „turvaliselt“. Intervjuu ajal rääkis ta, et lapsepõlve haavatavuse kogemused andsid selge jälje sellele, kuidas ja kus Jonatan nägi oma tulevikku, püüdes liikuda eeslinnast, kus ta kasvas üles Göteborgist väljaspool asuvasse ohutumatesse piirkondadesse.

Teised kohad, mida sagedamini mainiti, kus osalejad ütlesid, et nad võitlevad sotsiaalse tõrjutuse ja kiusamisega, olid koolid ja avalikud mänguväljakud koolipiirkondades. Intervjuudest jäi valdav mulje võõrandumise ja üksinduse tundest, mida tundsid meie noored sisserändajad, eriti esimestel aastatel pärast Rootsi saabumist, kui nad ei olnud veel uut keelt õppinud ja neil oli raskusi uute sõprade leidmisega. 16-aastane Anna kolis Poolast Rootsi hilisemas eas, olles 12-aastane, ja tundub olevat väga aktiivne sõprade leidmisel ja suhtlemisel. Hoolimata oma entusiasmist ja avatusest uutele tutvustele Rootsis ning tema toimevõimelisest suhtumisest täiskasvanutelt abi palumise osas, tunnistab ta järgmist:

Mul oli Poolas palju sõpru, olin oma klassis eakaaslaste seas populaarne tüdruk. (...) Kui ma tähistasin oma sünnipäevi, siis need olid suured peod, kus koju oli kutsutud palju inimesi. Siin Rootsis oli vastupidi. Peaaegu kaks aastat koheldi

mind nagu „tühi koht“, nagu mind poleks olemas. (...) Rääkisin õpetajatega mitu korda sellest, et keegi ei taha minuga koolis rääkida ja et ma tunnen end üksildasena. Ma sõin üksi koolisööklas lõunat, ma pidin tegema põhimõtteliselt kõik asjad koolis üksinda. Keegi ei rääkinud minuga sõnakestki. Õpetajad arutasid seda küsimust kord kogu klassi ees, kuid midagi ei muutunud. Nad ei tahtnud minuga sõbrad olla.

Nagu Fangeni ja Lynnebakke'i uuringu (2014) noored sisserändajad, ei andnud ka Anna ja mõned teised meie uuringus osalejad alla, kui nad seisis silmitsi takistustega, et nende eakaaslased koolis ei tunnusta neid. Neid kogemusi intervjuude ajal meenutades oli Annal ambivalentsed tunded kooli kui tähendusriikka koha suhtes. Ta oli sunnitud vahetama koole ja klasse, et ta saaks toime tulla tõrjutuse tundega. Kasutades erinevaid toimetulekumeetodeid, palus ta oma õpetajatelt abi, rääkis oma kaasõpilastega hoolimata tõrjutuse tundest ja rääkis sellest kõigest oma emale, püüdes samal ajal säästa mõlemat vanemat valulikest detailidest. Anna tunnistas, et kõik see tekitas talle emotsionaalset stressi ja üksindust ning et ta veetis palju aega sotsiaalseisundis. See oli alternatiivne ruum, kus mitmed teised osalejad leidsid sõpru, kellega neid ühendas nende emakeel ja muud huvid.

KOKKUVÕTE

Käesolevas artiklis uuritakse, kuidas 1,5. põlvkonna poolakad ja rumeenlased, kes kolisid koos perega Rootsi elama, kujundavad (ümber) sidemeid ja omistavad rändesihtriigis asuvatele paikadele tähendusi. Konkreetsemalt ja noorte mobiilsusega seotud oluliste suhete vaatenurgast aitab artikkel täita tühimikku uurimistöös Rootsis elavate Kesk- ja Ida-Euroopas sündinud noorte kohta, keskendudes sellele, kuidas nad peale väljarändamist loovad (kohalikult ja hargmaiselt) sidemeid konkreetsete paikade ja ruumidega.

Eesmärgiks oli analüüsida selliste paikade mitmetähenduslikkust (Gustafsson 2002) ja millega seoses toodi välja neli olulist teemat. Lähtudes translokaalsuse ja koha mõistetest (Assmuth jt 2018; Massey 1994; Moskal 2015) rõhutatakse artiklis, et paigad kui vastastikusel hoolitsusel, perekondlikul armastusel ja õppimisel põhinevate sotsiaalsete suhete fookuspunktid, ei ole piiratud konkreetse geograafilise asukohaga ja ajaga. Nende kohtade tähendused luuakse ja taasluuakse dialoogis, kus ühelt poolt on mälestused lapsepõlvest ja üles kasvamisest enne emigreerumist ning teiselt poolt see, kuidas noorte tajuvad oma uut elu Rootsis. Meie uuringu tulemused näitavad, et selle dialoogi kaudu võrdlavad noored poolakad ja rumeenlased aktiivselt oma positiivseid mälestusi kohtadest, kus nad üles kasvasid, uute translokaalsete kohtadega, mida nad kogevad igapäevaste sotsiaalsete tavade kaudu Rootsis (nt Moskal 2015). Lähtudes käsitlustest, mille autoriteks on Fox ja Alldred (2019) ning Keightley (2010), väidame, et mälestusi saab mobiliseerida ja realiseerida enesepraktikaks läbi minevikus kogetud kohtade ja inimeste meeldejätmise ning eeskujude aktiivse loomise, kelleks noored on saanud ja kelleks nad soovivad tulevikus saada.

Nagu märkis Luttrell (2010: 225), on „visuaalsete uuringute režiim (...) dünaamiline ja suhtestatud“. Tõepoolest, artikkel on näidanud, et osalejate loodud visuaalsete kujutiste,

näiteks joonistuste ja fotode, kaudu loodud süvaintervjuud on eriti väärtuslikud, et „siduda teadusuuring paikadega ja keskenduda noorte sisserändajate nende paikadega seotud kogemustele“ (Desille and Nikielska-Sekula 2021: 3). See metoodika annab noortele võimaluse ise otsustada, millistest temadest nad rääkida tahavad, ning lisaväärtusena hõlbustab suhtlemist ja loob osalejate ja teadlaste vahel usaldust. Samuti soodustab see noorte eneseanalüüsi ja mitme identiteedi konstruksioone lisaks sisserändajaks olemisele (nt White jt 2010). Sellele rikkalikule metoodilisele lähenemisele tuginedes näitab meie analüüs, et perede ja noorte enda mobiilsuse tõttu loovad noored endale mitu identiteeti ja seoseid inimeste ja paikadega nii päritoluriigis kui ka nende praeguses elukohariigis (nt Fresnoza-Flot ja Nagasaka 2015). Lisaks annavad visuaalsed materjalid olulise ülevaate sellest, kuidas noored sisserändajad peavad pidevalt tulema toime probleemidega paigaseose loomisel ning kuidas nad rändejärgselt kasutavad mälestusi ja tundeid oma sotsiaalsete suhete säilitamisel, arendamisel ja rekonstrueerimisel nii Rootsis kui ka oma sünniriigis.

Visuaalne metoodika on seega olnud loominguline vahend, millega saab hõlbustada oluliste paikade ja inimestega seotud mälestuste rekonstrueerimist. Kooskõlas Leyshoni (2015) käsitlusega, meenutades ja ümber jutustades lugusid tähtsatest kohtadest, tunnevad noored sisserändajad sidet nendega, kes neist hoolivad ja saavad kindlustunnet selle kohta, kuhu nad praegu kuuluvad. Seoses paigaseose loomise teise olulise teemaga leiti artiklis käsitatud uuringu käigus, et rahulolu, turvalisuse ja uute keskkondade tundmise tunne soodustavad positiivsed mälestused kuulumisest, „inimeste tundmine“ (Bennett 2011) ja tunne, et olete endiselt osa sarnastest kohalikest kogukondadest noorte sisserändajate sünniriikides. Nende paikade joonistamisel või illustreerimisel fotode abil demonstreerivad noored seda kui tähtis on omada tugevaid sidemeid kodumaaga, külastada kodumaad, suhelda regulaarselt ning teha jõupingutusi, et luua uusi kodusid „kujunevate täiskasvanutena“ (Arnett 2000). Imelised lapsepõlvemälestused oma tubadest ning vanemate ja sugulaste majadest on tugev emotsionaalne side nende sünniriikidega (Marcu 2012), aga ka füüsiline meeldetuletus nende minevikust, mis on nüüd hüppelauaks nende praegusele ja tulevasele identiteedi ülesehitamisele (nt Fox ja Alldred 2019). Neid uusi ja sõltumatuid ruume hinnatakse kui võimalust leida rahu ja vaikust, lõõgastuda ja mõtiskleda, ja kui vahendit noortele leppida sellega, kes nad aastate jooksul on saanud. Noored sisserändajad tegelevad oma või looduses asuvates kohtades, mis on varjupaigaks väljakutsetele, mida nad võivad läbida, tegevustega, mis meenutavad, mida nad hindavad, ja muudavad Rootsi kohad seeläbi oma uuteks kodudeks.

Lõpuks näitasid uuringu tulemused ka seda, et kaasamine ja tõrjumine võivad toimuda üheskoos ja samas kohas (Farrugia 2015). Samas kui noored kujutasid harva oma joonistustel ja fotodel kohti, kus nad olid kogenud tõrjutust ja vääritlemist, identiteetseerisid nad need paigad translokaalselt oma „igapäevakeskkondades“, nagu kool, kodu, naabruskond ja töökoht. Meenutades näiteid kiusamisest koolis, vägivalla ohvriks langemisest naabruskonnas, diskrimineerimisest tööl või sellest, et nii lähedased kui ka laiendatud pere liikmed ei armasta ega hinda neid ei Rootsis ega sünniriigis, kirjeldasid noored sisserändajad isiklikke ja struktuurilisi tõkkeid, mis takistavad nende täielikku sotsiaalset kaasatust (nt Fangen ja Lynnebakke 2014). Kuna kogemus olla sildistatud „erinevana“ mõjutas negatiivselt noorte enesekindlust täiskasvanutena, kippusid nad vältima

selliseid kohtasid, töötada välja toimetulekustrateegia või hoida aktiivselt eemale kohtadest ja suhetest, kus neid ei hinnata selle eest, kes nad on.

MÄRKUSED

1. Projekti „Transnational Childhoods: Building of Significant Relationships among Polish and Romanian Migrant Children after Reunification with Parents in Sweden“ rahastab Rootsi tervise, tööelu ja heaolu teadusnõukogu (FORTE, 2019–2021).
2. Projekti juhtteadlane on professor Ingrid Höjer.
3. Projektile andis eetilise heakskiidu Rootsi Eetikakomitee [Reg. 2019-02504].

Eetilisi juhiseid järgides tagasime osalejate anonüümsuse ja terviklikkuse, paludes neil valida väljamõeldud nimi ja varjata hoolikalt muid isikuandmeid, et vältida lihtsat tuvastamist.

RAHASTAMINE

Käesoleva teadusartikli aluseks oleva uuringut toetas Rumeenia Teaduse ja Innovatsiooni Ministeeriumi toetus, CNCS – UEFISCDI, projekti number PN-III-P1-1.1-BSH-2-2016-0005, PNCDI III raames.

VIITEALLIKAD

Arnett, Jeffrey J. 2000. Emerging Adulthood. *American Psychologist* 55(5), 469–480.

Assmuth, Laura; Hakkarainen, Marina; Lulle, Aija; Siim, Pihla Maria. 2018. *Translocal Childhoods and Family Mobility in East and North Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.

Bennett, Julia. 2011. *Looks Funny When You Take its Photo: Family and Place in Stories of Local Belonging*. Manchester: University of Manchester, Sociology Working Paper No. 1.

Delmi. 2020. *Migration to Sweden in Figures*. Kättesaadav: <https://www.delmi.se/migration-i-siffror#!/kartaover/utrikes/fodda/personer/efter/%20fodelse-land/2000-2014-1> (23.05.2022).

- Den Besten, Olga. 2010. Local Belonging and 'Geographies of Emotions': Immigrant Children's Experience of their Neighbourhoods in Paris and Berlin. *Childhood* 17(2), 181–195.
- Desille, Amandine; Nikielska-Sekula, Karolina. 2021. Introduction. Lk 1–27 kogumikus Nikielska-Sekula, Karolina; Desille, Amandine (toim.), *Visual Methodology in Migration Studies*. Cham: Springer.
- Fangen, Katrine; Lynnebakke, Brit. 2014. Navigating Ethnic Stigmatisation in the Educational Setting: Coping Strategies of Young Immigrants and Descendants of Immigrants in Norway. *Social Inclusion* 2(1), 47–59.
- Farrugia, David. 2015. Space and Place in Studies of Childhood and Youth. Lk 609–624 kogumikus Wyn, Johanna; Cahill, Helen (toim.) *Handbook of Children and Youth Studies*. Singapore: Springer.
- Fox, Nick, Alldred, Pam. 2019. The Materiality of Memory: Affects, Remembering and Food Decisions. *Cultural Sociology* 13(1), 20–36.
- Frers, Lars. 2021. Conclusions: Touching and Being Touched – Experience and Ethical Relations. Lk 85–95 kogumikus Nikielska-Sekula, Karolina; Desille, Amandine (toim.) *Visual Methodology in Migration Studies*. Cham: Springer.
- Fresnoza-Flot, Asuncion; Nagasaka, Itaru. 2015. Conceptualising Childhoods in Transnational Families: The 'Mobile Childhoods' Lens. Lk 23–41 kogumikus Nagasaka, Itaru; Fresnoza-Flot, Asuncion (toim.) *Mobile Childhoods in Filipino Transnational Families. Migrant Children with Similar Roots in Different Routes*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gustafson, Per. 2002. *Place, Place Attachment and Mobility – Three Sociological Studies*. PhD thesis. Gothenburg: University of Gothenburg, Department of Sociology.
- Habib, Sadia; Ward, Michael. 2020. *Youth, Place and Theories of Belonging*. New York: Routledge.
- Haikkola, Lotta. 2011. Making Connections: Second Generation Children and the Transnational Field of Relations. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37(8), 1201–1217.
- Harris, Anita; Baldassar, Loretta; Robertson, Shanthi. 2020. Settling Down in Time and Place? Changing Intimacies in Mobile Young People's Migration and Life Courses. *Population, Space and Place* 26(8): e2357.
- Jørgensen, Clara Rübner. 2016. 'The Problem Is That I Don't Know': Agency and Life Projects of Transnational Migrant Children and Young People in England and Spain. *Childhood* 24(1), 21–35.

Ränne ja seotus paikadega: Rootsisis elavate Kesk-
ja Ida-Euroopast pärit noorte mälestused ja
tunded neile oluliste paikade suhtes

OKSANA SHMULYAR GRÉEN,
CHARLOTTE MELANDER
INGRID HÖJER

- Keightley, Emily. 2010. Remembering Research: Memory and Methodology in the Social Sciences. *International Journal of Social Research Methodology* 13(1), 55–70.
- Leyshon, Michael. 2015. Storing Our Lives of Now: The Pluritemporal Memories of Rural Youth Identity and Place. Lk 625–636 kogumikus Wyn, Johanna; Cahill, Helen (toim.) *Handbook of Children and Youth Studies*. Singapore: Springer.
- Luttrell, Wendy. 2010. 'A Camera is a Big Responsibility': A Lens for Analysing Children's Visual Voices. *Visual Studies* 25(3), 224–237.
- Marcu, Silvia. 2012. Emotions on the Move: Belonging, Sense of Place and Feelings Identities Among Young Romanian Immigrants in Spain. *Journal of Youth Studies* 15(2), 207–223.
- Massey, Doreen. 1994. *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- McDonnell, Susan. 2020. Narrating Homes in Process: Everyday Politics of Migrant Childhoods. *Childhood* 28(1), 118–136.
- McGovern, Frieda; Devine, Dympna. 2016. The Care Worlds of Migrant Children – Exploring inter-generational dynamics of love, care and solidarity across home and school. *Childhood* 23(1), 37–52.
- Melander, Charlotte; Shmulyar Gréen, Oksana. 2018. Trajectories of Situated Transnational Parenting – Caregiving Arrangements of East European Labour Migrants in Sweden. Lk 137–154 kogumikus Ducu, Viorela; Nedelcu, Mihaela; Telegdi-Csetri, Áron (toim.) *Childhood and Parenting in Transnational Settings*. Cham: Springer.
- Melander, Charlotte; Shmulyar Gréen, Oksana; Höjer, Ingrid. 2020. The Role of Trust and Reciprocity in Transnational Care Towards Children. Lk 95–106 kogumikus Hii-tola, Johanna; Turtiainen, Kati; Tiilikainen, Marja; Gruber, Sabine (toim.) *Family Life in Transition Borders, Transnational Mobility, and Welfare Society in Nordic Countries*. London and New York: Routledge.
- Moskal, Marta. 2010. Visual Methods in Researching Migrant Children's Experiences of Belonging. *Migration Letters* 7(1), 17–31.
- Moskal, Marta. 2015. 'When I Think Home I Think Family Here and There': Translocal and Social Ideas of Home in Narratives of Migrant Children and Young People. *Geoforum* 58, 143–152.
- Pirskanen, Henna; Jokinen, Kimmo; Kallinen, Kati; Harju-Veijola, Minna; Rautakorpi, Sonja. 2015. Researching Children's Multiple Family Relations: Social Network Maps and Life-Lines as Methods. *Qualitative Sociology Review* 11(1), 50–69.

- Shmulyar Gréen, Oksana; Melander, Charlotte. 2018. Family Obligations Across European Borders: Negotiating Migration Decisions Within the Families of Post-Accession Migrants in Sweden. *Palgrave Communications* 4: 28.
- Shmulyar Gréen, Oksana; Melander, Charlotte; Höjer, Ingrid. 2021. Identity Formation and Developing Meaningful Social Relationships: The Role of the Polish Catholic Community for Polish Young People Migrating to Sweden. *Frontiers in Sociology* 6: 660638.
- Sime, Daniela; Moskal, Marta; Tyrrell, Naomi. 2020. Going Back, Staying Put, Moving On: Brexit and the Future Imaginaries of Central and Eastern European Young People in Britain. *Central and Eastern European Migration Review* 9(1), 85–100.
- SCB. 2019. *Barn och unga födda i 11 nya EUs medlemsländer*. Stockholm: Statistics Sweden. Unpublished data from the national register on children and families in Sweden.
- SCB. 2020. *Uppväxt villkor för barn med utländsk bakgrund*. Stockholm: Statistics Sweden.
- Tyrrell, Naomi; Sime, Daniela; Kelly, Claire; McMellon, Christina. 2019. Belonging in Brexit Britain: Central and Eastern European 1.5 Generation Young People's Experiences. *Population, Space and Place* 25(1): e2205.
- Waerdahl, Randi. 2016. The Invisible Immigrant Child in the Norwegian Classroom: Losing Sight of the Polish Children's Immigrant Status Through Unarticulated Differences and Behind Good Intentions. *Central and Eastern European Migration Review* 5(1), 93–108.
- White, Allen; Bushin, Naomi; Carpena-Mendez, Fina; Ní Laoire, Caitriona. 2010. Using Visual Methodologies to Explore Contemporary Irish Childhoods. *Qualitative Research* 10(2), 143–158.
- Zontini, Elisabetta; Peró, Davide. 2020. EU Children in Brexit Britain: Re-Negotiating Belonging in Nationalist Times. *International Migration* 58(1), 90–104.
- Kuidas tsiteerida käesolevat artiklit: Shmulyar Gréen, Oksana; Melander Charlotte; Höjer, Ingrid. 2022. Mobility and Connection to Places: Memories and Feelings about Places that Matter for CEE-Born Young People Living in Sweden. *Central and Eastern European Migration Review* 11(2), 119–135.

